

3 1761 07018848 7

ТАЙНИ ЦІСАРСЬКОЇ РОДИНИ В ВІДНІ

ОПИС ЖИТЯ АВСТРІЙСЬКИХ ПАНУЮЧИХ

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ

ЦІНА 50 Ц.

DB
86
T35
1910
с. 1
ROBARTS

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
В КАНАДІ

ЦІКАВІ КНИЖКИ ДО ЧИТАНЯ

Сорок тисяч миль під водою. Ю. Верн	1.00
Подорож до місяця. — Ю. Верн	40ц.
Видіне Паломника в Єрусалимі. Л. Толстой ...	20ц.
Девять Братів і Десята сестриця Галя	20ц.
Звідки взялись і що значать назви „Русь” і „Україна”	30ц.
Жите і наука грецького філософа Сократа ...	25ц.
Історія Московщини. — Л. М. Благовіщенський	40ц.
Кайдашева Сімя. — Іван Нечуй-Левицький ...	60ц.
Кармелюк і Невільничка. — Марко Вовчок ...	20ц.
Кльод Ге. — В. Гіго	20ц.
Культура, Національність і Асиміляція	30ц.
Наша мова — Географія України — Характер Українця, Поляка і Москаля	10ц.
Огляд Українського Письменства.	30ц.
Ілюстр. Укр. Письменство в житепісях ...	35ц.
Опришок і другі оповідання	20ц.
Перша Ластівка Українських Пісень	30ц.
Перша Пригода Ничипора Довгочхуна	15ц.
Подорож Гулівера до краю Ліліпутів.	20ц.
Подорож Гулівера до краю великанів	20ц.
Спартак. — Ц. Самойлова /	30ц.
Стилїстика, Поетика і Реторика.	30ц.
Сіра кобила.	05ц.
Українська Читальня	25ц.
Хан і його син	20ц.
Хмельниччина в Галичині	20ц.
Шкільні Образки. — Д. Макогон	10ц.
Як левиця виховала царського сина	20ц.
Молодий Вік, збірка	40ц.

Замовлення разом з грошми присилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

Box 3626,

Winnipeg, Man.

ТАЙНИ ЦІСАРСЬКОЇ РОДИНИ В ВІДНИ

ТАЙНИ ЦІСАРСЬКОЇ РОДИНИ В ВІДНИ

ОПИС ЖИТЯ АВСТРІЙСЬКИХ ПАНУЮЧИХ.

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ

ЦІНА 50 Ц.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
В КАНАДІ.

210-214 Dufferin Ave., Winnipeg, Man.

ВСТУП

Ряд нещасливих случаїв в родині Габсбургів за панованя цїсара Франца Йосифа I. зачав ся в р. 1853, як якийсь Мадяр — Лебіне, зранив цїсара ножем.

В р. 1857 згинув рідний брат цїсара Максиміліян, котрий був покликаний на мексиканського цїсара з руки мексиканських революціонерів.

В році 1889 відібрав собі жите син цїсара Франц Йосифа, Рудольф, разом з своєю любкою Марією Вечера.

В р. 1898 анархіст Лючіні замордував в Женеві, в Швайцарії, жінку цїсаря Франца Йосифа, Єлисавету.

Сестра цїсаря згинула в пожарі в Парижу, сестріниця в пожарі у Відни, а братанок цїсара Іван Орт згинув загодно на океані, їдучи до полудневої Америки.

Австрійський цісар Франц Йосиф I.

ЦІСАР ФРАНЦ ЙОСИФ I.

Франц Йосиф I, цісар австрійський і король угорський, уродив ся 18 серпня 1830 р., як найстарший син великого князя Франца Кароля, австрійського і принцезни Софії баварської. Вже при його вихованню звертано передовсім увагу на се, щоби виховати його так, як повинен бути вихованій пануючий одної з найбільших монархій в Європі; тому виховане його поручено найславнішим тодішнім ученим в різних областях знаня.

Військове образоване Франца Йосифа зачалось в році 1843. Провадив його оберст Гавеляу. В р. 1844 був вже полковником 5 регіменту драгонів.

Політичне образованє провадили князь Метерніх і радник Пільграм. В р. 1848 був він заіменованій намісником Чехії, однак не виїхав зараз до Чех, бо призначений на губерніяльного президента граф Лев Тун не міг був тоді прибути до Чех, а мусів задержатись в Галичині. Місто до Чех удав ся Франц Йосиф до Верони, до табору Радецького і під Санта Люція був пораз перший в военнім огни.

Коли день відїзду Франца Йосифа до Чех був постановлений, прийшли тоді до Інсбруку, де Франц Йосиф перебував, вісти о повстаню в Празі.

Дня 12 серпня вернув він з цісарською родиною з Інсбруку до Відня і пізнійше втівав з нею в неспокійних днях жовтня до Оломуця.

Плян абдикації цісара Фердинанда і передачі корони на його братанка повстав був в початках розрухів. Після бажань цісаревої і княгині Софії, мало се відбутись в дни народин Франца Йосифа, але Шварценбург радив не спішитись. Політичні відносини взяли однак такий оборот, що справу треба було приспішити. І тому дня 1-го грудня 1848 р. оголошено Франца Йосифа в Оломуці повнолітнім, а 2-го грудня цісар Фердинанд зрік ся корони.

По резигнації Фердинанда перейшли права до австрійської корони на його брата, а батька Франца Йосифа, але

що сей також зрік ся своїх прав, став отже молоденький Франц Йосиф цісарем австрійським і королем угорським і чеським.

Вісімнадцять-літний Франц Йосиф обняв пановане в найнеспокійніших часах. Перше міністерство, котре правило вже від 22 лютого 1848 р. складалось з князя Шварценберга, графа Стадіона, барона Кравса, генерала Кордона, Баха, барона Брука, барона Тінфельда і барона Гельферта. Тому, що між тим міністерством, а відбуваючим свої наради парламентом в Кремлі, не можна було дійти до порозумінь, розв'язав цісар Франц Йосиф 4 марта 1849 року парламент і рядив якийсь час абсолютично. В тих часах здавлено угорське повстанє, генерал Радецький виграв сардинську війну і заведено спокій в державі.

В слідуючих роках вибрав ся Франц Йосиф в подорож по своїй монархії, щоби пізнати відносини і виробити собі на них свій власний погляд. 18 лютого 1853 р. виконав на него в Відни Мадяр Лебіне атентат і зранив його. Скоро однак виздоровів і відбував дальшу подорож.

Що цісареві Франц Йосифови удалось в початках його панованя завести спокій в державі і поконати ріжні трудности, приписують деякі історики матери Франца Йосифа, Софії. Певно, що багато помогла вона, але жадна своєї власти і свого впливу над своїм сином, спричинила вона йому в пізнійшій житю много нещасть.

Так отже приходимо до сего часу, коли Франц Йосиф мусїв ожентись і хотяй мати цісара не хотіла, щоби на віденський двір впровадити якусь жентину, котраб могла зменшити єї впливи, однак виходу не мала жадного і тому сказала собі, що коли вже має прийти якась жентина як цісарева на віденський двір, то мусить вона походити з єї фамілії. Вона не хотіла чути о жадній комбінації і Франц Йосиф, яко послушний син піддав ся єї воли. Після думки княгині Софії, мав цісар ожентись з дочкою єї сестри Людвікі баварської, Оленою. До Баварії отже мав поїхати Франц Йосиф і там, як вже в листах обговорила його мати, пізнавши княгиню Олену, мав з нею ожентись.

Та судьба рішила инакше.

ЦІСАРЕВА ЄЛИСАВЕТА.

Єлисавета Амалія Євгенія, була другою дочкою князя Максиміліяна Йосифа і княгині Людвіки баварської і уродилась 24 грудня 1837 р.

Князь Максиміліян не жив в дуже світлих маєткових обставинах і тому тішив ся, що його молодша дочка Єлисавета не мала в молодих літах жадних більших вимог, а віддалась так як він, студіям природи.

По цілих днях можна було її бачити, перебуваючу в околицях Позенгофу. Часто товаришували її в прогулянках другі члени рідні, а найбільше брат, Кароль Теодор, славний пізнійший окуліст.

Карол Теодор був також тим, котрий сестру Єлисавету впровадив в хати убогих, де пізнала вона жите бідаків. Він також привчив її до роблення добродійств, які вона пізніше роздавала щедрою рукою.

В довгих зимових вечерах занималась Єлисавета шитем убрань для бідних дітей і се справляло її велику радість.

Скоро однак стопив ся сніг і весняне сонце оживило природу, перебувала вона знова по цілих днях в околицях Позенгофу.

Сі околиці любила Єлисавета найбільше і будучи вже австрійською цїсаревою вибиралась дуже часто до Позенгофу, щоби набрати свіжих сил, пригадуючи собі давні молоді літа.

Як се сталося, що Франц Йосиф вибрав собі Єлисавету за жінку, маємо різні описи їх першого пізнання ся. Кляра Чуді оповідає історію їх заручин в слїдуючий спосіб:

Дня 16-го серпня 1853 р. прибув цїсар до Ішлю, щоби відвідати своїх родичів і пізнатись з родиною Максиміліяна Йосифа баварського.

Коли висїв з зелїзниці і їхав дорогою, сказав нараз адютант цїсара Франца Йосифа:

— Гляньте там, величество! — що за гарна дівчина!

Франц Йосиф витягнув свій далековид і побачив на луці дівчину, що бавилась з козами.

За хвилю скрутив віз в другу сторону і вїхав до міста.

Годину пізніше, коли цісар сидів у своєї матери, ввійшла до сальону молода дівчина з китицею диких рож в руках. Була убрана в коротку білу суконку, а гарне каштановате волосе спадало єї на плечі. Була то тасама дівчина, котру цісар видів, їдучи до міста.

Вона виділа його пораз перший однак скоро пізнала по фотографії, котрі вона виділа, що се австрійський цісар. Без найменшого замішання приступила вона до него і сказала:

— Як ся маеш кузине?

— Хто ви є, — спитав цісар, якби боячись, щоби гарне сотворіне не втікло.

— Я, Елисавета.

Теплий погляд з єї гарних синіх очий здобув в одній хвилині серце молодого цісара.

За кілька годин пізніше представлено йому принцезну Олену. Не була вона гарною, однак мала гарний інтелігентний вигляд і наколиб Франц Йосиф не був передше видів Елисавети, вона з певністю булаб стала австрійською цісаревою.

На другий день запросив цісара архикнязь Максиміліян на обід. Коли цісар ввійшов до помешканя князя, яке той займав в однім готели в Ішлю, учув через напів відчинені двері два женські голоси.

— Прошу вас, принцезно, — говорила одна — не виходіть! Ви знаєте, що Вам виходити заборонено.

— Власне тому хочу се зробити, — відповів другий голос, котрий був цісареві знакомий.

В слідуючій хвилині стояла Елисавета перед ним почервоніла з усмішкою на устах.

— Чому ви не смієте виходити, — спитав цісар.

— Тому, бо мене уважають дитиною в родині і се так довго буде, доки моя старша сестра не вийде за муж, — відповіла вона. — Вам маю завдячити, що сьогодні поплудни я буду замкнена і сама їсти обід.

— Принцезно, що ви говорите, — сказала вихователька, червоніючи з гніву. — Вибачте Ваше Величество, —

сказала вона дальше, звернувшись до цісара, — але я маю як найострійші розкази.

Не звертаючи уваги на її слова, подав Франц Йосиф молодій дівчині рамя.

— Позвольте, щоби ми зішли на долину, — сказав він.

— Ні, се не може бути, — відповіла перестрашена принцезна, — тато буде дуже злий.

— Ходіть назад, — сказала виховавчиня, користаючись хвилиною утратою рівноваги своєї виховательки і затигнула її назад до покою, та замкнула двері.

При обіді сказав цісар до князя Максиміліяна:

— Чи можу я просити свого високого господаря о одну просьбу. Може не є се баварським звичаєм, щоби діти їли разом обід з гістьми, однак я дуже бажав би бачити при обіді вашу другу дочку, котру я сьогодні стрінув у своєї матери.

Очи всіх звернулись на него і на хвилю повстала мовчанка.

— Бажане Вашого Величества сповнить ся, — відповів князь.

Незадовго потім ввійшла Єлисавета, почервоніла і правдоподібно перестрашена, до салі.

Франц Йосиф не мав особлившого пошанованя до женщины. Хотяй був молодим, мимо того зазнав вже був досить солодоший життя. Однак коли пізнав сю чисту і невинну дівчину, наступила в його серцю цілковита переміна. Того самого вечера дала княгиня Софія баль, на котрім були присутні її обі кузинки. Присутні сподівали ся, що можуть зайти річи більшої ваги, тому обсервували з цікавостію обі сестри з Баварії.

Мати цісара відзначала при кожній стрічі наглядно принцезну Олену, а син займав ся обома кузинками.

Коли підчас котиліону подав Франц Йосиф Єлисаветі гарний букет з рож, наступило велике напружене. Зауважено, що мама бажає собі мати за невістку Олену, а син більше хилить ся до Єлисавети.

Коли по скінченю балу, сказав він своїй матери, що бажає оженитись з Єлисаветою і не хоче жадної иншої женщины, княгиня Софія, хотяй була противна Єлисаветі, вже не хотіла робити синові жадних перешкод. Вона бажала мати собі невісткою сестрилицю тому, бо хотіла

мати на цїсара вплив, а що Єлисавета мала заледви шість-найцїятій рік, для того вона думала, що вплив єї буде ще більший ніж колиб він оженив ся з двайцять-лїтною Оленою.

На другий день задержавсь цїсарський віз перед помешканем князя Максиміліяна Йосифа. Франц Йосиф ввійшов до помешканя і спитав служниці:

— Чи Сісі встала?

— Так Ваше Величество! Она убираєсь.

— То добре! Я хочу говорити з єї родичами.

Він попросив о розмову з князем і княгинею і овідчивсь формально о руку принцезни Єлисавети.

Се було образою для їх старшої дочки Олени і вони не хотїли зразу згодитись. Але, коли цїсар сказав, що наколи він не оженить ся з Єлисаветою, тоді не оженить ся більше з ніким, родичі були змушені дати зізволене.

Закликано Єлисавету. Коли єї сказано, о що розходить ся вона викликнула:

— Алеж се не можливо! Я ще дитина, а потім без хвилі отяганя ся, прирекла бути жінкою Франца Йосифа.

Заручини відбулись дня 18 серпня 1853 р., в день уродин цїсара. Цїсар мав тоді 23 роки.

Інші знова описують пізнане ся Франца Йосифа з Єлисаветою в другий спосіб, а іменно:

Досить знано було, що цїсар Франц Йосиф вибрав ся до Позенгофу з цілюю оженитись з старшою сестрою Єлисавети, Оленою. Скоро по своїм приїзді проходжувавсь цїсар помежи тїнистими деревами в лісі, коли нараз побачив струнку, заледви з дитячих лїт виролу дівчину, з гарним на рамена спадаючим волосем. Се була принцезна Єлисавета. Відкликавши пса, засміялась вона сердечно до цїсара і подала йому по товариськи руку.

Цїсар подав єї рамя і хотїв вернути до замку, але Єлисавета спротивилась.

— Тато і мама будуть гніватись, — сказала вона сміючись, — коли я буду пхатись між старших. На коли вони всі поженять ся, тоді я буду могла показуватись, а не скорше.

— Се побачимо, — сказав цїсар, — уберіть ся до обиду і зйдіть до галі, де збираєть ся перед обідом родина. За решту я відповідаю.

Призвичаєна до послуху, пішла Єлисавета до свого покою, а цісар відійшов з тим постановленем, що тільки Єлисавету може назвати своєю.

Коли цісар скінчив тоалету, зійшов з бючим ся серцем до галі, де сподівав ся застати Єлисавету. Проходжуючись в галі почув нараз гнівний голос: Сего не смієте робити принцезно, ви знаєте, що виходити вам заборонено.

— Однак я се зроблю, — відповів другий голос, в котрім цісар пізнав голос Єлисавети.

В слідуючій хвили отворились двері і показалаась Єлисавета, котру надармо хотіла повздержати еї вихователька.

Навіть тоді, коли появилсь цісар, не хотіла вихователька пустити Єлисавети, однак цісар не зважаючи на ню, подав Єлисаветі рамя і запровадив еї на терасу, де князь Максиміліян з родиною очікував приходу Франца Йосифа.

— Князь Максиміліян був дуже злий, коли побачив Єлисавету, однак не міг нічого вдіяти.

Свій гнів виляв він доперва тоді, коли по обіді цісар попросив князя на бесіду в чотири очи і, освідчив ся о руку Єлисавети, а не еї старшої сестри.

— О сім не може бути бесіди — сказав Максиміліян. — Єлисавета ще за молода, щоби могла віддаватись і се булоб ганьбою для еї старшої сестри.

— О ганьбі тут не може бути бесіди, бо до тепер не було жадних заручин.

— Але вони були пляновані і тому я не даю свого позволення.

— Чому?

— Бо є прийнятим звичаєм, що старші дочки віддаєсь перед молодшими.

— Коли я не оженюсь з Єлисаветою, тоді не оженюсь і з еї сстрою, — сказав, стративши рівновагу цісар. — Я верну до дому і взагалі не буду женитись.

Ся погроза не зістала без впливу і тому, коли Франц Йосиф пораз другий попросив о руку Єлисавети, дав князь Максиміліян свое позволене, мимо великого здивовання рідні, котра уважала се неможливим.

В тім часі, як розповідала вихователька Єлисавети, лежала вона в своїм білім ліжку і плакала з журби, що тепер еї буде за се, що вона не послухала родичів. Тато

і мама будуть на ню дуже злі і будуть її тримати в ще більшім замкненю як дотепер.

Стара вихователька потішала її, однак і її Єлисавета не сказала правдивої причини свого плачу і журби. Правдивою причиною було се, що родичі не дозволяли її бачитись більше з Франц Йосифом, котрий був для неї так ніжним і добрим і котрого образ запов в її молоденьке серце.

Та журба Єлисавети минула, як стало вечеріти і вона довідалась, що вона є наречена Франца Йосифа, цїсара австрійсько-угорської монархії.

З двох оповіднь бачимо, що любов була одинокою причиною, що злучила молоду пару. Однак не можна сказати, що полунене се було щасливим, як пізнійше будемо бачити.

Весіле мало відбутись дуже величаво. Дня 20 цвітіння опуслила Єлисавета баварське головне місто, в товаристві родичів, братів і сестер.

В Лінцу висїла вона пораз перший на австрійській землі. Тут очікував її Франц Йосиф і звідси виїхав наперед до Відня, щоби в своїй резиденції, в кружку своєї рідні, і з цілим двором повитати будучу жінку.

Які вражіння відчувало серце Єлисавети, коли вона побачила вежі Відня, коли вона побачила гору Леопольда з котрої сторони колись, в злих часах, надтягнув польський король Собеский, щоби увільнити Відень від облягаючих його варварів, годї описати. Відень представляє з далека чудовий вид і до него вїхала Єлисавета, щоби вступити на австрійський престол, при боці Франца Йосифа.

До 23 цвітня до 4 години пополудни мешкала Єлисавета в Терезіанеум і звідси доперва вїхала урочисто через міст до Відня.

Ціле місто було величаво прибране і вид, який представляв Відень, не дасть ся з нічим порівнати.

День 24-го цвітня був для австрійських народів днем великого свята. В тім дни в вечірних годинах в святочно прибраній церкві Августинів, при участі заграничних представителів і представителів всіх горожан австрійсько-угорської монархії, відбув ся шлюб цїсара Франц Йосифа з Єлисаветою.

Шлюбну церемонію довершив віденський архієпископ

рицар Равшер, в товаристві єпископів і многих священників.

Даючи слюб мав архієпископ до молодої високої пари слідуючу промову:

„Там де любов і єдність сполучає мушину і женщину, там можна сподіватись щастя зі всіх сторін. Ви, висока принцезно, котра тепер засядете на австрійським престолі, знайдете в своїм мужу найліпшого друга, котрий сполучив свою душу на завсїгди з вашою. Ваші терпіня буде він відчувати як свої і в цілїм сїм земським повнім клопотів житю, буде вам вашим оборонцем.

„Їх величество цїсар має, як пануючий, велику задачу. Від озера баденського до гір семигородських, від ріки Подо ріки Висли, звернені на него очи 38 мільонів людей, котрі жадають опіки і помочи його сили і розуму. Тягар, який спочиває на його плечах, є дуже тяжкий. Він вимагає від цїсара многих жертв. Їх величество цїсар зазнав в своїм молодім віці много терпінь. Ви княгине, маєте осолодити йому його будуче жите і винагородити його за ті терпіня, які він, як молодий монарх, дотепер перебув.

„Святий Август сказав: Коли женщина любить мужа, тому, що він багатий, то єї думки нечисті, бо тоді не любить вона свого мужа, але його маєток. Єсли вона його дійсно любить, то любить його однаково, чи він бідний, чи багатий. Так і ви принцезно Єлисавето, маєте любити свого мужа. В його клопотах, котрі він буде мати як пануючий, повинні ви бути тим островом, понад котрим не вносить ся жадна хмарка і на котрім цвितуть самі рожі”.

Коли оголошено о довершеню шлюбної церемонії, Віденці не тямилась з радости. Зібрані купами на вулицях викрикували оклики на честь молодої пари і тягнули до ріжних парків, де на честь молодої пари відбувались ріжні фестини і забави.

Та не тільки Віденці тїшились вінчанем молодої цїсарської пари. Тїшились тим рівнож майже всі мешканці великої австрійсько-угорської монархії і уряджували в своїх містах, на честь молодої пари, ріжні торжества і забави. Імя молодої пари було у всіх на устах і здавалось, якби нове жите настало в монархії. Ніхто навіть не думав, яка тяжка судьба чекає Єлисавету на австрійським престолі.

Інакше певно представляла собі молода Єлисавета

своє будуче жите, а инакше воно зложилось. Місто цвітів, котрими жите Єлисавети, як будучої австрійської цісарєвої, повинно бути вистелене, знайшла вона дорогу повну терня — жите повне гризот і журби.

Прзвичаєна в Баварії до свободи, чулась Єлисавета дуже звязаною на австрійським пануючим престолі, де паує стара двірська етикета, від котрої на крок не можна відступити. Єї свобода не подобалась двірському окруженю і вона відразу наробила собі много ворогів. Найбільшим ворогом Єлисавети була безперечно мати цісара Франца Йосифа I, Софія, котра побачивши, як дуже любить Франц Йосиф свою молоденьку жінку, старались єї всюди понижити і робити єї ворогів, щоби в сей спосіб не допустити Єлисавети, аби вона могла мати якийсь вплив на цісара.

Підюджені архикнягинєю Софією дворяки не віддавали Єлисаветі таких почестий, які єї, як цісарєвій, належались, але на кождім кроці старались єї легковажити.

Легковажене се відчувала Єлисавета в високій мірі і з сеї причини страшно терпіла. Похибкою Єлисавети було, що вона не звірилась з сим цісарєви. Франц Йосиф бувби певно все зробив, щоби його жінка не була поневажана, хотяй сего хотіла його мати. Єлисавета однак, місто звіритись цісарєви з своїми терпіннями, дивились на все з гори і Франц Йосиф навіть не мав понятя, в як високій мірі терпить його жінка.

До нещасливого житя Єлисавети причинились ще й инші обставини. Франц Йосиф був дуже пристрастний чоловік. Він любив свою жінку цілою змисловою пристрастю, котрої однак Єлисавета не розуміла. Вона була холодна і не знала навіть, яку собі робила шкоду тим, що жажду змислової пристрасти Франц Йосифа принимала з холодом, що Франц Йосиф обясняв собі не браком температу зі сторони Єлисавети, але браком любови.

Не могучи погодитись з холодом Єлисавети, почав шукати Франц Йосиф заспокоєня своїх змислових пристрастий в инших женщин. Архикнягиня Софія робила все, щоби в тій справі помочи своему синові, та не тільки помагала, але рівночасно доносила о тім Єлисаветі, щоби в сій спосіб єї ще більше понизити. Знана є історія з графинею Л., котра тішилась великою протекцією архикняги-

ні Софії, котра її допомагала в всякий можливий спосіб, щоби могла як найчастійше сходитись з цісарем.

Та графиня Л., мала всі прикмети, яких бракувало Єлисаветі і тому Франц Йосиф сходивсь з нею дуже часто. В зносинах цісара з графинею Л., була Єлисавета як найдрібнійше поінформована і щодня діставала о них рапорти.

Однак мимо того заховала Єлисавета свою гордість. Вона таїла біль в своїм серцю і дивилась на цілий двір з погордою. Через се огірчене зглядом неї зростало на віденським дворі щораз більше і Франц Йосиф зачав рівнож від неї щораз дальше віддалятись, мимо сего, що єї дуже любив.

Віддалене ся супругів щораз більше збільшалось. Як жеж могло бути инакше. Єлисавета не звирялась чоловікови з сего, що вона терпіла і ніколи не робила йому закидів з сего, що доносили єї о неморальнім житю Франца Йосифа. Не могучи вкінци погодитись з обставинами на віденським цісарським дворі, була змушена Єлисавета навіть втікати і через якийсь час перебувати здалека від віденського двора. Вернувши вела дальше відосібнене жите, з ніким з висших сфер не сходилась і одинокою єї розрадою було спомагане бідних, чим здобула собі велику любов між мешканцями Відня.

Найбільше діткнула Єлисавету передвчасна смерть Рудольфа на замку Маерлінг. Від сего часу ніхто не видів усміху на єї твари.

Смуток єї ще більше збільшив ся, коли 25 січня 1892 року умерла єї мати. Від тоді замкнулась вона на замку Ахілеон, де збудувала свому нещасливою смертю умершому синові пам'ятник і жила памятию о померших ближніх.

Тимчасом здоровле Єлисавети, котре і перед тим не було дуже світле, почало щораз більше погіршатись і вона щораз більше ставала нервовою. При кінци 1897 р., нервовість єї дійшла до сего степеня, що вона примушена була виїхала до Парижа і шукати поради у славного неврольога др. Метцера. Знеохочена однак до него через зле обходжене ся, постановила віддатись опіці др. Нотлягеля в Сан Ремо.

Ідучи за порадою др. Нотлягеля успокоїла Єлисавета по троха свої нерви, терпіла однак на безсонність, на що др. Нотлягель не міг знайти лікарства.

З Сан Ремо удалась Єлисавета за порадою др. Нотлягля до купелів Найгайм. Тут однак також не була довго і постановила звідси виїхати до Швайцарії, хочай не любила Швайцарії задля сего, що та давала в себе охорону всім політичним переступникам. Перед відїздом до Швайцарії перестерігано Єлисавету, що вона може стати жертвою анархістів, але Єлисавета відповіла, що вона нічого не боїть ся, бо не відіграє жадної політичної ролі і їде інкогніто, під назвою графині Гогенсмі.

Скоро по сім замешкала Єлисавета в Монт де Ко. Тут вона прийшла майже цілковито до здоровля і здавалось, що австрійська цісарева цілком змінилась. Тут також прирекла баронові Ротшільд, що відвідає сю в Преглей. Відвідати баронову згодилась вона тому, що коли сестра Єлисавета, королева Неаполю, стратила свій трон і удалась до Парижа, зазнала тут много добра від баронові, за що Єлисавета була єї дуже вдячна.

Коли Єлисавета повзяла якийсь плян, не можна було єї від него відвести. Навіть найповажніші причини, котрі подавав адютант цісареві, барон Борчевіч і котрі мали на цілі як не цілковите повздержане Єлисавети від відвідин, то принайменше відвести єї від наміру ночованя в Женеві, коли буде вертати з Преглей, нічо не помогли.

В відвідини до Преглей виїхала Єлисавета з др. Кромером і графинею Штарай. З відси вислано др. Кромера на перед до Женеви, щоби він замовив нічліг для цісареві. Все се мав робити він в тайні і ніхто не смів довідатись, що се нічліг мав бути замовлений для австрійської цісареві. Др. Кромер виняв помешкане в готели Боврїведж, де вже перед тим мешкала Єлисавета, коли їхала до Монт де Ко. Секретар записав себе під чужим іменем, та властитель готелю пізнав його, хто він є і в коротці рознеслась по цілій Женеві вістка, що в готели Боврїведж буде почувати австрійська цісарева.

До Женеви приїхала цісарева з букетом рідких орхідій, котрий подарувала єї баронова Ротшільд і з котрого Єлисавета була дуже вдоволенна. Коли ввійшла до помешканя в готели, першою єї річню було вставити букет в вазу з водою,

— Вони є гарні, — сказала вона, — але виглядають на цвіти смерти.

Цісарева була в досить добрім настрою, вишила шклянку молока і удалась на прохід з графинею Штарай. Вернувши з проходу, написала вона кілька листів і пішла відпочивати.

Цісарева спала сеї ночі лучше чим кожної іншої і встала рівнож в добрім гуморі. Вона викупалась, зробила свою тоалету і виїшла з графинею Штарай на прохід піднас котрого вона зістала замордована з руки анархіста.

Графиня Штарай так описує сеї остатний прохід і замордоване в своїй книжці „Остатні роки життя цісареві Єлисавети“.

Около 11-ої години опустили ми з цісаревою Єлисаветою готель і пішли на Руе Боллевард, до склепу Бекерса, де цісарева бажала послухати автоматичного органу. Бекер наставив сейчас інструмент, котрий зачав грати уривки з опер Аїда, Кармен, Ріголето, Тонгайзер і других.

Тут в склепі трафив ся случай, котрого цісарева не зауважала. До склепу вступила елегантно убрана дама, котрій цісарева сейчас впала в очи. Дама ся зачала пильно приглядатись цісаревій так, що се могло її занепокоїти і добре сталось, що цісарева не зауважала сего. По якімсь часі приступила ся дама до мене, представила себе за бельгійську графиню і поросила, щоби я представила її цісаревій, котрої сестра є її добре знаною.

— Дуже жаль мені, — сказала графиня Штарай, — але я не маю жадного повномочія вас представляти, почім ображена дама віддалилась.

Потім купили ми великий арістон і 24 плит до граня. Цісарева вибирала сама плити, котрі вона бажала собі мати.

Коли ми забирались до відходу, попросив нас Бекер записатись в книгу його гостей. Я споглянула питаючим оком на цісареву і вона сміючись сказала написати Ерзебет Кіралінс (королева Єлисавета), бо він і так не буде сего розуміти, а коли йому се хтось пояснить, ми будемо далеко.

Потім проходжувались ми еще довго по місті. Цісарева була дуже вдоволена з проходу, мене однак обняла чомусь тревога і я зробила цісаревій увагу, що час вертати до готелю, щоби приготувитись до відїзду.

Прийшовши до Боврїведж, пішла цісарева Єлисавета до свого покою, щоби перебрatись. Мені здавалось, що

Австрійська цїсарева Єлисавета.

вона перебиралась задовго і я почала дуже нетерпильно виступити.

Колиб ми спізнались, тоді зістанемо самі, бо персонал з винятком одного льокая вийшов наперед. Тому, що я не могла дочекатись, коли цїсарева вийде з покою, ввійшла я до її покою і попросила вислати до капітана льокая, щоб він зачекав з відїздом корабля до сеї хвилі, коли ми не прибудем. Цїсарева на се згодилась. Між тим випила цїсарева шклянку молока з великим апетитом. Величество, сказала я, 1 година 30 мінут, ходїмо, бо спізнаємось. Вона однак з цїлим спокоєм наляла мені шлянку молока і сказала: На дорога Ірмо, покоштуй се знамените молоко! Шклянка дрожала в моїй руці а нервова тревога щораз більше в мені збільшалась так, що я молока не могла випити.

— Може тобі що сталось, — спитала цїсарева, поглянувши на мене.

— Нічо, величество, — відповіла я, — непокоїть мене лишень се, що ми можемо спізнитись.

Вкінці булисьмо готові. Цїсарева подивилась еще до покою, чи чого не зіставила і ми вийшли. Се було о годині 1-ій і 35 мінут.

Ми перейшли попід пам'ятник Браншвайгера. Цїсарева була весела, як дитина. Вона звернула мою увагу на два дерева, кажучи: Глянь, Ірмо, як гарно цвितуть каштани. Також в Шенбруні є такі самі каштани і цїсар писав мені, що вони цвितуть рівнож.

— Величество, корабельний сигнал! — сказала я.

В тій хвили побачила я в досить далекім віддаленю чоловіка, котрий вийшовши з за дерева зближав ся до нас. Він ще готов нас здержати, подумала ся, коли він вже був близько нас.

Самовільно, якби прочуваючи, що він хоче щось злого зробити цїсаревій, поступила я крок наперед, хочачи її закрити, та він мене відтрутив. В тій хвили упала цїсарева і я без пам'яті зігнувши ся над нею, почала плакати.

Цїсарева отворила очі і подивилась довкола себе. Її погляд казав, що вона була при повній свідомости, потім піднеслась поволи з землі опираючись на мені.

— Чи вам що не сталось, ваше величество, — спитала я.

— Ні, — відповіла вона сміючись, — ніщо мені не сталося. О тім, що злочинний мущина впхнув в ню штилет, вона не знала.

Тимчасом зібралась коло нас велика товпа людей, котра висказуючи своє обурене на брутальний напад і з співчутєм питались цїсаревой, чи не сталося чого злого.

Рівночасно зявивсь також портїер з готелю Боврїведж і просив нас повернути назад до готелю.

Чому? — спитала цїсарева, приводячи своє волосе до порядку, — прецїнь нічо не сталося, спішім радше скорше на корабель.

Підчас дороги до корабля, спитала цїсарева: Скажіть мені, чого властиво хотїв від мене сей чоловік?

Я не знаю, ваше величество, однак він мусить бути якийсь злочинець.

Може він хотїв украсти менї зигарок, — сказала вона по хвили.

Тимчасом здогонив нас знова портїер і спішивсь звістити новинку, що виновника нападу злано.

— Що він сказав, — спитала цїсарева.

Коли я єї відповіла і споглянула на ню, завважала я, що риси твари цїсаревой страшно змінились. Перестрашена прошила її, щоби менї сказала правду, чи вона не відчуває яких болїв.

— Я думаю, що болять мене потроха груди, однак не єсьм певна.

Дійшлисьмо до порту. По корабельнім мостї перейшла вона ще поволн сама, вступивши однак на корабель, упала вона майже мертва в мої рамена, видаючи оклик: „лікара! лікара!“

Я думала, що цїсарева дістала удар серця.

Якийсь пан зробив менї увагу, що ми знаходились близько машини і тому булоб лїпше перенести даму на поклад, де вона може прийти скорше до себе:

З помочию двох панів перенесли ми єї на поклад і положили на лавку.

Лікаря! лікаря! Чи нема жадного лікаря на покладі — спитала я, лочім зголосив ся якийсь пан з жінкою, говорячи, що вони розуміють ся на обходженю ся з хори-ми і зачали сейчас старатись, щоби привернути цїсареву до пам'яті.

Тимчасом корабель відіхав від берега. Цісарева була ще отворила на хвилю очи, якби хотіла зорієнтуватись, що з нею є. Відтак піднеслась поволи і сіла. Ми помагали єї при тім і вона ще звернувшись до чужих царь, подякувала їм. Мимо сего, що цісарева сиділа о власних силах, виглядала дуже зломаною. Її очи були дуже сумні, а позір переражав смутком.

Клячучи перед цісаревою, слїдила я з напруженою увагою єї черти лиця і благала Господа о милосердіє.

— Що тепер зі мною дієсь, — спитала вкінці Єлисавета.

Се були єї остатні слова, почім упала вона без памяти. Я знала, що до єї смерти недалеко.

Коли я хотіла розщипнути цісаревій блюзку на грудях, щоби єї лекше було віддихати, зобачила я на сорочцї кров. Тепер нагла слабість цісаревої стала мені ясною перед очима.

Вона була замордованою.

Я тоді звернулась до капітана корабля і сказала: на вашім кораблі лежить смертельно ранена австрійська цісарева Єлисавета. Не можна позволити, щоби вона умерла без лікарської і церковної помочи, тому прошу вас, заверніть корабель назад. Капітан послухав мене і завернув до Женєви.

Цісарева була в агонії.

Я клячала перед лавкою, на котрій вона лежала і молила ся.

— Скоро скінчить жите — чула я зі всїх сторін.

Ми вернули до порту, всадили цісареву до лєктики, котру несло шістьох людей і занесли єї до готелю, де вона перед тим мешкала.

В готели положили ми єї на ліжку. Др. Голяй був вже на місци, скоро прийшов рівнож і другий лікар. Крім них була ще пані Маєр, жена властителя готелю і одна англійська доглядачка, перебуваюча під ту хвилю в готелю.

Я показала др. Голяйови рану. Він хотїв встромити в рану сонду, щоби переконатись як глубока рана, та сонда глубоко в рану не пішла.

— Нема жадної надії — сказав по хвили лікар.

Я знала се і без лікара, та мимо сего просила я лікарів, щоби вони робили всї можливі стараня, щоби можна ці-

сареву удержати при житю. Однак все було безуспішно. Вона ще жила, але заледви дихала.

В тім прийшов священник і уділив її Святих Тайн.

О 2-ій год. і 4 минут пополудни вимовив лікар страшне слово — умерла. Найгарнійша і найідеальнійша душа, котра тільки натерпіла ся за житя, попрощалась з тим світом.

Се є правдивий звіт графні Штарай о вбійстві цїсаревой, котре зістало виконане 10 вересня 1898 р.

Діткнена великим нещастем, яке скінчилось смертю цїсаревой, оказала графиня Штарай в так важній хвили сильну свою волю через се, що видала по смерти Єлисавети потрібні зарядженя.

Вона повисилала депеші о страшній смерти до цїсара Франц Йосифа і його генерал-адютанта графа Пара. Кімнату в котрій цїсарева лежала, казала вона оббити чорною креною. Тіло цїсаревой уложено на біло помальованій барі, уставленій в середині комнати. В руки цїсаревой вложено хрест з слоневої кости, а довкола тіла вінець з білих рож. Доокола домовини горіло много свічок.

Тіло цїсаревой Єлисавети перевезено до Відня. На кожній стації, де задержував ся потяг з тлінними останками цїсаревой, дзвонено в дзвони, котрі пораз остатний прашали цїсареву.

В дні, коли тіло цїсаревой прибуло до Відня, вже о третій годині зраня згромадились перед Гофбургом величезні маси народа. На площі Альбрехта видко було лишень тисячі голов, а призначене до утвореня шпаліру військо ледво могло дати собі раду.

Від 8 години рано до 12 в полудне лежало тіло Єлисавети в каплиці в Гофбургу і тільки мала частина тих, котрі прибули з поблизьких і дальших провінцій могли ще остатний раз на ню подивитись.

Коли вибила на вежах Відня 12 година, зачав іти сумний похід до гробниці Капуцинів. Всюда тягнулись люди, плач і сум панували між зібраними масами народа.

Церква Капуцинів була прибрана на чорно. З головно-го вівтара блєстїв великий золотий хрест, в золотих ліхтарях горіли великі воскові свічки. Тіло цїсаревой уставлено на середині церкви. В головах при катафальку лежала корона Єлисавети, як австрійської цїсаревой, в ногах єї ордери і інші річи.

Велика скількість дорогих вішців покривала катафальок. Між вінцями були вінці від англійської королеви Вікторії, від принцезни з Валлі, від німецького цесара, російського цара і других. Єще рано перед похороном з'явився убогий тирольський селянин і зложив плачучи у стіг домовини букет з альпейських цвітів, як остатне поздоровлене гір. Плач і смуток чути було в голосі архієпископа князя Груші, коли він відправляв похоронне богослуження і коли він кінчив і мимохіть звернув свої очі на цесара, котрому слези пили по тварі, залявсь сам слезами і з трудом докінчив богослуження.

Відтак знесено тіло цесаревої вузькими сходами до гробівниці габсбургського дому. Мимо звичаю зійшов до гробівниці цесар Франц Йосиф з своїми двома зятями і з двома братами цесаревої. З ними удавсь рівнож князь-архієпископ Груша, щоби в остатне покропити тіло. Цесар упав на коліна і в тій позиції вичекав він доти, доки архієпископ не скінчив остатного слова, остатного пращання. Відтак підніс ся, дрожачи на цілім тілі, укляк єще раз і заливаючись слезами, поцілував два рази домовину в котрій замкнено земські останки його дорогої жінки, випростувавсь відтак і в випростуваній поставі опустив гробівницю.

По сім церква Капуцинів зачала опорожнитись і тіло Єлисавети знайшло вічний відпочинок.

АРХИКНЯЗЬ РУДОЛЬФ, АВСТРІЙСЬКИЙ ПРЕСТОЛОНАСЛІДНИК.

Архикнязь Рудольф був саодиноким сином австрійського цїсара Франца Йосифа I. і його жінки Єлисавети.

Маючи одного сина виховувала його цїсарська пара з як найбільшою старанністю. Учили його найліпші учители всіх наук, штук і мов майже всіх народів, які замешкують австрійсько-угорську державу. Однак обовязків, які повинні зобовязувати його, як будучого володаря, не научили його. Він був високо образований, мав вільнодумні погляди, але не мав найменшого понятя о тім, що наслідник престола повинен мати також інші прикмети і житеві цілі, котріб його виносили понад цілу масу його горожан.

24 червня 1877 р. скінилось образоване Рудольфа. Він дістав свій власний прибічний двір і міг робити, що йому забажалось.

Одною з найбільших слабостей Рудольфа була його слабість в тілесних похотях. В тій слабости був він неповздержимий і ніколи навіть не оглядався на окружене. Розповідають, що він був навіть набавивсь венеричної недуги від якоїсь продажної дівчини, або угорської циганки, з котрою він також мав зносини. О таких любовних зносинах Рудольфа розповідають цілі істерії і любовці сї так його знищили, що він в двацятім році життя виглядав дуже знищений. Розумієсь, що о тих любовних вибриках Рудольфа цїсарська пара не мала найменшого понятя.

Вкінці наприкрилось Рудольфови розпустне жите і він забажав оженитись, вірячи, що коли оженить ся. тоді остаткуєсь.

З ціллю оженитись, вибрав ся Рудольф до Дрезна, Монахїюм і Мадрита, однак не міг нічого знайти. Вкінці прибув він на двір бельгійського короля до Брукселї і вибір його упав на принцезну Стефанїю. дочку бельгійського короля Леопольда і його жінки Марїї Генрієтти, дочки у-

мершого ерцгерцога Йосифа Палатина з Угорщини.

Не можна думати, щоби Рудольф був залюбивсь в шіснайцять-літній Стефанії; він сказав собі тільки, що мусить ожентись і тому хотів зі всего зла вибрати найменше.

Коли вибір Рудольфа зістав відомий, австрійська преса ликувала з радости. Не було ані одної газети в цілїй чорно-жовтїй монархїї в котрій би не виписувалось прикмет будучої австрійської цїсаревой. Приписувано їй як найгарнійші прикмети і говорено, що тільки найчистїйша любов злучила до купи молоду пару.

Як австрійські і угорські часописи описували заручини, о тїм можемо мати такий малий примір. Будапештська часопись Пестер Льойд писала в начерку житя Рудольфа в день по його застріленю ся так:

„Він (Рудольф) удався до Брукселї, де пізнав свою будучу жінку. Молода гарно розвиваюча ся дївчина зробила на нїм велике вражїне. 6 марта проходжувалась молода пара по зимовім парку бруксельської королївської палати і там стало ся, що Рудольф простягнувши руку до молоденької, заледви з дитячих лїт виросої королївської дочкї спитав: чи хочете бути мою товаришкою житя?

Принцезна дуже зачервонїлась і відповіла спокійним голосом: дуже охочо і ваше величество може бути пересвідченим, що я завсїгди сумлїнно буду сповняти свої обовяки. Так сполучились вони обопільно. На другий день телеграфував Рудольф до свого батька: Я запрошений на обїд до королївської палати, принцезна подобалась менї дуже”.

В дїйсности малась річ цілком противно. Ми видїли, що Рудольф не вибрав Стефанії з любви, але з konieczности, як він сам сказав: мушу ожентись з konieczности, а не з власної охоти. Цїсар згодивсь на вибір, цїсарева однак тїм вибором не дуже була вдоволена. Вона затягнула в тайнїй спосїб о принцезнї інформацїї і ті інформацїї не припали їй дуже до душї. Після засягнених цїсаревой інформацїї не посїдала Стефанія жадних більших духових прикмет і притїм відзначалась своєю власною волею. Сего власне боялась Єлисавета, бо думала, що Рудольф, котрий відзначавсь тими самими блудами, не буде з нею щасливим. Промовляло за Стефанїєю се, що вона браж

здібностей надолужувала пильністю і розпоряджала в своїй молодості такими відомостями, яких не можна вимагати від жінчини в її віку. Промовляла за нею також і ся обставина, що король Леопольд, хотяй був дуже багатий, не провадив виставного життя і молода принцезна не була тому незвична до всяких вибриків.

З другої сторони не можна заперечити, що тодішний зверхній вигляд Стефанії не був дуже приманчивий. В остатніх її тодішніх літах вона скоро виросла і форми її тіла не були повні. До тілесної форми прилучивсь вигляд лица, котре хотяй не було погане, однак не мало в собі нічого притягаючого, тим більше, що цера її лица була бліда; а краска волося ясна і тому цера лица і барва волося не гармонізували з собою.

Рудольф не був сліпим на сі блуди своєї будучої жінки, однак він дуже над ними не застановляв ся. Справи женитьби не брав він поважно, а трактував її в сей спосіб, що мусить оженитись. Єлисавета була зажурена тим, що Рудольф трактував супруже так легковірно, але була далекою від сего, щоби йому з сеї причини робити якісь закиди. Вона звернула свою злість тільки на Стефанію за се, що вона не була гарнійшою і з сеї причини не могла вдержати при собі Рудольфа, котрий був дуже слабій на жіночу красу.

Коли Рудольф говорив з матерію о своїй будучій жінці і вона виказувала йому її блуди, він збивав се її молодостию. Він думав, що її буде можна ще дальше образувати і що він виобразує її собі так, як сам сего буде бажав.

Єлисавета не виділа жадного щастя в супружу, в котрім чоловік буде грав ролю виховавця і що така роля вихователя йому скоро наприкрить ся. Такі розмови не провадили ніколи до жадної ціли, а цісарева щораз більше набирала переконаня, що Стефанія зробить її сина нещасливим.

Читач скоро побачить, хто через се подруже став нещасливим, чи Рудольф, чи Стефанія. В однім однак мала Єлисавета рацію: що обоє молоді люди не були для себе відповідні. Заходить також питане, чи взагалі можливо було вибрати для Рудольфа відповідну жінку. До супружого життя він був вже знищений. Негарною було рівнож

річню зі сторони цїсаревої, що вона вічно предсказувала Рудольфови зле жите з Стефанією і тим викликала в Рудольфа початкову ненависть до Стефанії.

Часами розходились ноголоски, що до заключеня супружа між Рудольфом а Стефанією не прийде. Одного разу мало що не прийшло до зїрваня, а причина сего була слїдуюча:

Рудольф навіть як заручений не міг вздержатись від своєї слабости що до женщин. Він був тоді залюбивсь в панї Ф..., котра була дуже гарна дама, висока, брушетка і мала дуже гарне волосе. В єї великих чорних очах палав огонь змислових похотій. З уродження була вона Жидівкою і вийшла була за муж за дуже багатого фабриканта. По кількох лїтах покинула вона свого чоловіка і зачала провадити легке жите. Рудольф запримітив єї одного разу на вилици і очарований єї красою, завязав з нею знакомство. Через свою тілесну красу, привязала вона до себе так Рудольфа, що він не міг від неї відлучитись. Се було в часї залюбин з бельгійською принцезною. День слюбу довго продовжувано, Рудольф не спішивсь дуже їхати до Брукселї. Вкінци етикета вимагала від Рудольфа, щоби він відвідав бельгійський двір. Однак Рудольф не хотїв розлучитись з своєю гарною дамою Ф..., тому забрав єї в своїм сальоновім вагонї до Бельгії. Зразу все було добре, ніхто в Брукселї не мав понятя в яким товаристві приїхав Рудольф. Зближав ся час відїзду Рудольфа. В тім впало Стефанії щось до голови і вона забажала ще раз побачити свого нареченого перед відїздом на стації, де вона удалась разом з своєю мамою. Хтож опише великий біль, який огорнув обї женщины, коли вони в гарно освітленім сальоновім вагонї побачила через широкі вікна Рудольфа в обїймах гарної дами. Королева віддалилась зараз з двірця з плачучою Стефанією. Король, котрому о сїм донесено, хотїв сейчас зїрвати заручини. Він хотїв видїти свою дочку щасливою, бо навіть цїсарська корона не може потїшити женщины тоді, коли єї чоловік невірний. Се знав Леопольд II найлучше.

Та і се не відвело його від гарної жидівки, котра і дальше їздила разом з Рудольфом. Від тепер однак був Рудольф осторожнійший. Він не возив єї вже до Бельгії, але казав єї висїдати на граници і вертати назад до Відня. Та

одного разу пересліплено граничну стацію і гарна товаришка Рудольфа висіла доперва на першій стації за границею в Бельгії, звідки в товаристві адютанта Рудольфа мала вона удатись до Австрії.

Та місто їхати впрост до Відня задержались вони кілька день в Ашен і в Кольонії, де провадили такі шкандали, що звернули на себе увагу світа. О сїм писали німецькі газети і провідник бельгійських католиків, котрий мав зносити з визначнішими людьми з Ашен і Кольонії був примушений звернути увагу короля Леопольда на се, в яким то гарнім товаристві їздить його будучий зять, коли він вибираєсь в відвідини своєї будучої жінки.

Таке шкандальне поступоване Рудольфа допровадило до зірваня зносин між Австрією і Бельгією, та австрійська дипломатія ужила всяких средств, щоби заключених заручин не уневажнено. Єї стараням удалось усунути всякі перешкоди і вкінці дня 10 мая 1881 р. відбув ся шлюб Рудольфа з Стефанією.

Дня 9-го мая віхала Стефанія святочно до Відня. Міст Єлисавети топивсь ці цїй в цвїтах. При звуках дзвонів близько мосту Єлисавети поздоровила Стефанію міська віденська рада, защо зворушена Стефанія подякувала гарними словами. При звуках дзвонів і вистрілах гармат ступав величавий похід до старинного цісарського замку. В замкових дверях чекав на Стефанію цісар і цісарева, запроваджено єї до салї принять і тут сердечно витано.

Того самого вечера відбулась в Відни величава ілюмінація. Не тільки палати на Рінгштрассе і в середині міста, але навіть доми на краях міста були гарно ілюміновані. Ніхто не хотїв лишитись позаду і не заманіфестувати загальної втіхи.

Найгарнійше ілюміноване було бельгійське посольство, палата ерцгерцога Людвіка Віктора, Вотівкірхе. Чудесний вид представляв Фольксгартен. На головних вулицях не було жадного вікна, котреб не було освічене.

Шлюб відбув ся 10 мая в замковій церкві Августинів. На шлюбі були присутні слїдуючі: архикнязі і представителї заграничних держав: принц Фердинанд і Филип, двох принців з роду саксонсько-кобургського, принц Густав, сасько-ваймарський, архикнязі Никола, Вільгельм і Александер з Вінтербергії, архикнязі Райнер, Ерист, Зигмунд,

Вільгельм, Йосиф, Кароль Стефан, Евген, Альберт, Фридерік, Фердинанд, великий князь з Тоскани, великий князь Іван, граф Фляндрії, великий князь Людвік Віктор, принц Леопольд баварський, великий князь Отто, принц Вільгельм пруський (теперішній цісар Вільгельм), великий князь Франц Фердинанд, принц Валії (пізійшній король Англії) і великий князь Кароль Людвік. Рудольф ввійшов до замкової церкви Августинів проваджений по одній стороні цісарем, по другій стороні королем бельгійським. Стефанія ввійшла проваджена цісаревою Єлисаветою і королевою бельгійською.

Слюбної церемонії довершив кардинал праський в товаристві многих єпископів і пралатів. В хвили, коли молода пара одержала церковне благословенство дано салви і задзвонено в усі дзвони замкової церкви, через що повідомлено публіку о доконаню слубної церемонії.

Цісарева Єлисавета сповняла обовязки, які як мати молодого мусіла сповняти, однак єї холод і повждержність до своєї будучої невістки як і до королівської бельгійської пари звертали на себе увагу всіх присутних гостей. Здавалось, що Єлисавета хочесь зрewanжувати за холод з яким рівнож була колісь при єї слубі приняла єї мати цісара Франц Йосифа, котра єї не хотіла рівнож мати за невістку.

Знаючи передше жите Рудольфа можна було наперед вгадати, що женщина, котра вийде за него за муж буде нещасливою. Так і воно в дійсности стало ся. Декотрі закидали Стефанії, що вона не вміла привязати до себе Рудольфа, однак правдою є, що так Стефанія як і кожда инша женщина не могла бути в стані привязати до себе Рудольфа, бо він не любив женщин, але жіночість.

Дня 3 вересня 1883 уродилась Рудольфови дочка. Рудольф, котрий собі бажав мати сина, був дуже злий за се на Стефанію і се ще більше віддалило його від Стефанії.

Винув за нещасливе пожитє Стефанії з Рудольфом треба приписати тільки самому Рудольфови. Він як і за кавалерських часів провадив дальше шкандальне жите з різного рода дамами. О сїм доносили Стефанії і з сеї причини робила Стефанія Рудольфови різні закиди, та Рудольф о поправі ані не думав, а чувсь еще ображеним, коли Стефанія його за се картала.

Вкінці залюбивсь він в бароновій Марії Вечера. Ніхто

не знає близше чи се була справдішна любов, чи хвилева, досить, що та любов припровадила до смерти Рудольфа і баронівну.

Баронівна Марія Вечера мала бути після оповідань ріжних близше австрійсько-віденьського двора стоячих людий, овоцем любови цісаря Франца Йосифа I. матери Марії Вечери.

Коли Рудольф запалився великою любовію до Марії Вечери, не мав він о сїм жадного понятя, що вона є його сестрою. З сеї то причини цісар Франц Йосиф I. нічого не хотїв знати о зносинах Рудольфа з Марією і з сего виникали дуже часто непорозумїня між Рудольфом, а його батьком. О зносинах Рудольфа з Марією Вечерою не хотїла рівнож нічого знати і цісарева Єлисавета раз тому, що Марія Вечера не походила з жадного князївського ані пануючого роду, не була отже рівна уродженем Рудольфови, а по друге, що Рудольф вже був жонатий. О сїм, що Марія Вечера була донькою єї мужа, цісара Франца Йосифа I. вона нічого не знала.

Крім сего відіграла тут досить важну ролю графиня Ляріш Валерсе, сестріниця Єлисавети, котра всіма способами старалась поріжнити Рудольфа з його женою, щоби можна стати його любовницею. Дуже однак єї за се винувати не можна, бо народи Австрії і Угорщини повинні єї бути навіть вдячні за се, що стало ся з Рудольфом. Колиб слабій характером Рудольф був засїв на австрійськїм престолї, то народи австро-угорської монархії могли сподїватись ще більших катастроф, від котрих вони всі булиб терпіли, як катастрофа в Маерлїнг, котра діткнула лише родичів Рудольфа.

Як засліплений був Рудольф в своїй любві до Марії Вечери, вказує се, що Рудольф був відніс ся з просьбою до папи, щоби він уневажнив його супруже з Стефанією. Місто відповідати Рудольфови, відіслав папа просьбу Рудольфа до цісара Франца Йосифа. Сей крок папи можна лишень похвалити, бо він звернув увагу цісара, як далеко зайшла Рудольфова любов і які наслідки з сего можуть виникнути для австрійської держави.

Описів драми в Маерлїнг є кілька. Однак з них найімовірнійший є слїдуючий:

Як вже було сказано, відніс ся був Рудольф до рим-

ського папи з просьбою уневажнення його супружа з Стефанією. Просьба не віднесла жадної користі і о висліді сеї просьби хотів Рудольф повідомити Марію Вечеру. Тому написав він 28 січня лист до Марії з просьбою, щоби вона відвідала його на замку Маерлінг. Марія вволила його просьбу і приїхала до замку Маерлінг.

Підчас коли перед замком дав ся чути гуркіт карити сидів Рудольф в своїй кімнаті для студій і думав над своїми будучими житевими плянами. Висівши з карети ввійшла Марія скорим кроком до кімнати, в котрій знаходив ся Рудольф. Вони впали собі в обійми і через довший час, вчаровані щастем любови, жадне з них не промовило ані слова. Їх серця глосно бились і самі говорили за себе.

Коли вкінці Марія увільнилась з обіймів Рудольфа, кинула вона питаючий позір на свого улюбленого, котрого сумне обличчя не віщувало нічого доброго.

— Щож незлого, мій любий Рудольфе? — питала вона вагаючись.

— Прийшла відповідь від папи.

— І щож? — спитала Марія з напруженою увагою.

Рудольф мовчав і та мовчанка сказала їй все. Якби вони були тішились, якби відповідь була вдоволяючою.

— О, Рудольфе! Так ми ніколи не можемо до себе наляжати, я читаю се з твого обличчя, — сказала з плачем Марія.

Рудольф списав тепер своїй любій сцени в Бургу, підчас котрих цісар сказав Рудольфови, що папа прислав просьбу Рудольфа в справі розводу. Рудольф сказав дальше, що цісар о його любові з нею нічого навіть не хоче знати і спитав її, чи вона не знає в сій справі якогось виходу. Марія відповіла, що її мама є рівнож противна її любові з Рудольфом, однак причини не подає жадної. Так Рудольф як і Марія не знали причин, чому їх родичі були противні їх любві, бо не знали, що вони були собі братом і сестрою.

Рудольф помовив Марію зістати на ніч в замку Маерлінг. Вони мали собі тільки оповідати і б смерти жадне з них певно ані не думало.

На вівторок дня 29 січня було заповіджене поцьоване, на котре приїшли між иншими принц Филипп з Кобургу,

Австрійський престолонаслідник Рудольф, який погіб зі своєю любикою
на замку Маєрлінг.

граф Гейсе і інші. Рудольф вимовив себе слабостію, котра перешкаджала йому взяти участь того дня в польованню і замкнувсь в замку. О присутности в замку баронеси Вечери ніхто ані не думав. Гості розіхались, лишаючи залюблену пару в спокою. По обіді відбули Рудольф з Марією короткий прохід. Які вони постановили на **будуче** пляни, о сім ніхто не знає. Марія хотіла відіхати домів і тому повстало тепер питане в який спосіб вона відіде. Рудольф наставав на се, щоби еї відвіз віденський фіякерник Братфіш, котрий возив Рудольфа стало до Маерлінг, Марія хотіла поїхати каритою до найблизшої стації Баден і звідси відіхати до Відня зелізницею.

Коли Марія і Рудольф о сім розмовляли, дав ся чути на коритарі крик. Рудольф хотів отворити двері, щоби подивитись на коритар, що там зайшло, коли в тім запукано до дверей, і в кімнату ввійшов Братфіш, дорожжар Рудольфа.

— Що там за шкандал? — крикнув до входячого Рудольф.

— Ваше величество! — сказав Братфіш, — там знаходить ся чоловік, котрий хоче ввійти до вашого покою, однак камердінер Льошек не хоче його впустити.

— Хто то є?

— Се є, як я чув, якийсь Буляці чи Бояцо. Він каже, що хоче говорити з вашим величеством.

— На Бога, — скричала Марія — чи се не буде мій вуйко.

Єї вуйко, брат еї матери, писавсь Бальтазі.

Льошек не хотів впустити прибувшого, однак Рудольф сказав Братфішови, щоби його впустило. До Марії сказав Рудольф, що вона тимчасом може скритись до сусідного покою, а він сам прийме еї вуйка, коли то він в дійсности. За хвильку ввійшов Бальтазі.

— Я думаю, — сказав Рудольф, — що се не є добрим звичаєм вдиратись до чужого помешканя.

— Вибачте ваше цісарське величество, я признаю се рівнож, однак що я можу зробити, коли слуга не хоче мене заметьдувати вашому цісарському величеству, мимо сего, що мею говорити з вашим цісарським величеством в дуже важній справі.

— Якаж се справа? — спитав Рудольф.

— Чи моя сестріниця тут?

— А колиб — відповів Рудольф.

— Я думаю, що мама має право довідатись, де перебуває її дочка, тим більше, що вона від двох днів десь зникла і навіть двері наслідника престолола не можуть перед матерним оком бути замкненими, коли заходить підозріне, що дочки там треба шукати.

— Журба вашої сестри, пані баронової, є для мене новою. Як мені відомо, баронова знає о моїх відносинах до її дочки, як рівнож знає, що відвідує вона мене не пораз першій.

— Добре! — але тут розходить ся о се, що її через два дни не було в дома. Я однак не хочу задержувати довго вашого величества і питаю коротко:

— Чи Марія є тут?

— Є!

— Чи вона здорова?

— Так!

— Чи можу її зараз забрати домів?

Рудольф не мав жадної підстави сему супротивлятись, тимбільше, що поворот Марії домів був постановлений, однак йому не подобавсь інквізиторський тон бесіди Бальтазога і тому сказав:

— Баронеса привикла поводитись моїми бажаннями і тому верне домів тоді, коли мені сподобаєсь.

— Ваше величество, я думаю, що я, як свояк, маю також до неї якесь право і тому бажаю видіти мою сестріницю, щоби її спитати, чи вона хоче їхати зі мною домів.

— В моім домі ви мусите своє право ограничити і я тут постановляю, яке ви право можете мати.

— Ваше величество! Я є вуйком і приходжу в імени матери Марії.

— Віддаліть ся, инакше я мушу скористати з власного права пана дому і вас силою усунути.

— Не скорше аж zobачу Марію.

— Не змушуйте мене до крайности.

— Не моя в тім вина. Не жадаю нічого неможливого і обстоюю при своїм.

Рудольф пірвав за револьвер і крикнув, дрюжачи з гніву: Забирайтесь зараз, инакше вас винесуть.

Бальтазі хотів кинутись на Рудольфа, щоби вирвати

з його рук револьвер, та втім упав вистріл і вуйко Марії повалився на діл.

В тій хвили отворено двері в кімнату ввійшов граф Гойое, вернувшій з польовани.

В сусідній кімнаті прислухувалась бесіді Марія і, коли почула вистріл, вбігла до покою.

Тут на підлозі лежав її вуйко, держачи руку на грудях в тім місци, де трафила його куля. Рудольф стояв блідий, держачи в руках револьвер, не знаючи в якій спосіб се сталося, що він допустив ся так страшного чину. В тім дає ся чути передсмертний голос Бальтазого і він сказав, що хоче сам на сам говорити з Марією і Рудольфом.

Граф Гойое подививсь на Рудольфа питаючим зором. Рудольф дав йому знак, щоби віддалив ся.

Я не знаю, як довго буду жити, — сказав слабим голосом Бальтазі, — однак перед моєю смертю хочу ще одно сказати: „Ти Маріє убиї любов в своїм серци, а вам цісарське величество розказую лишть мою сестріницю в спокую“. Зворушені дивились Рудольф і Марія на умираючого, а той розповів дальше все, що йому перед кількома годинами оповідала його сестра, о її тайних зносинах з цісарем Францом Йосифом I. і що Марія є овочем їх любови. Коли Балтазі скінчивши, помер, тоді Рудольф і Марія побачили, що їм неможливо буде повінчатись.

Труп Бальтазого винесли. Рудольф і Марія лишись знова самі. Через довший час жадне з них не могло промовити слова, вкінци упали собі плачучи в рамена.

Якийсь новий дух опанував їх тепер. Вони чули себе дуже близькими, а однак далекими. Вони сміли любити себе як рідні, та не сміли одно до другого належати. Тепер зрозуміли вони, чому їх любові спротивлялись і цісар і баронова.

Настала ніч, в котрій панує свята тишина, котра осушує сльози і гоїть болі, та люблячим ся в Маєрлінг не могла вона принести потіхи. Стративши надію на спільне пожитте, стратили вони рівнож охоту до життя і постановили спільно умерти. Вони сиділи і писали прощальні листи до тих, котрі їм були найдорозші і котрим вони хотіли подати вістку о своїх останних хвилях життя.

Коли скінчили писати, передумували ще раз в думках хвилі перебутого щастя, обнялись ще раз і... А відтак..

Марія Вечера, любовниця архидіяка Рудольфа, яка погинула wraz з ним
і а замку Маерлінг.

Що відтак наступило ніхто з смертельних не видів.

Дня 30 січня о 5 год. рано приготовлюванось на замку Маертінг до ловів. Звичайно о тій порі вставав вже Рудольф і видавав своїм людям різні потрібні розкази. Та тепер чомусь Рудольфа не було видно. Се занепокоїло його слугу Льошека і він пішов довідатись, що з Рудольфом є. Однак двері до спальні Рудольфа були з середини замкнені. Се тимбільше занепокоїло його, тому, що Рудольф звик був спати при отворених дверях. Хвилюк стояв він огорнений страхом, відтак застукав голосно до дверей, однак ніхто не відзивався.

Пересвідчений, що сталось якесь нещастє, пішов він до їдальної комнати, де знаходились принц Филип з Кобургу, граф Гойє і інші чекаючи на появленє ся Рудольфа.

Коли Льошек розповів їм, що двері до спальні Рудольфа замкнені і що він має прочутє, що з ним мусїло щось страшного статись, поспішили вони до спальні Рудольфа, виважили двері і ввійшли до комнати.

Вид, який вони побачили, перестрашив їх цілковито. Убрана в своїй чорній сукни, лежала блїда на ліжку Марія Вечера, коло неї з звисаючими на підлогу ногами лежав в стрілецькїм убраню Рудольф. В правій руці держав він револьвер, в котрїм бракувала одна куля. Вони піднесли тіло Рудольфа, хотючи подивитись, чи він не дає ще яких ознаків житя, та побачивши револьверову рану на його голві, стратили всяку надїю. Хвилю стояли вони німі. Принц Филип з Кобургу натякнув ногою на фляшочку. Він підніє фляшочку і зобачив напись „Стрихтіна”. Стрихтіною сею отроїлась Марія Вечера.

Принц Филип був першим, котрий приїшов до себе. Він видав розказ, щоби старанно стеречи всі входи до замку Маертінг і нікого, хотяїби мав на се навіть позволенє, не пускати до замку. Потім попросив гр. Гойє, щоби він поїхав до Відня і дав знати о страшній трагедїї і відібрав від служби присягу, що ніхто з них нігде нічо не вшговорить се, що на замку стало ся.

Перед тим, як граф Гойє виїхав до Відня пішов він ще раз з князем Филипом до спальні Рудольфа, щоби розслідити, чи нема де яких ознак, котрїб розв'язали

сю трагедію. Знайдено лишень листи Рудольфа і Марії, котрі лежали на столі при ліжку.

Лист Марії до мами:

Дорога Мамо!

Вибач мені за се, що я зробила. Я не могла супротивлятись своїй любові. За його порозумінем я хочу бути похована з ним на цвинтарі Алланд. Єсьм щасливішою, коли іду на смерть, якбим була в житю.

Твоя Марія..

До своєї сестри:

Дорога Сестро!

Ми йдемо обое щасливі в незнану будучність. Деколи згадай про мене, будь щасливою і виходи за муж тільки з любови. Я не можу собі нічого порадити, я не можу супротивлятись любві і умираю разом з ним. Не плач за мною. Я умираю з приємностию.

Твоя Марія.

Рудольф лишив після всякої правдоподібности чотирь листи. Два з них писані були до родичів і тому не можна знати їх змісту, третій до герцога з Браганду, з котрим Рудольф жив в як найсердечнійших зносинах. Рудольф написав до него слідующий лист:

Дорогий Приятелю!

Мущу умерти. Честь вимагає сего від мене. Будь здоров! Бог нехай буде з Тобою!

Рудольф.

Четвертий лист, писаний Рудольфом, був адресований до суперінтендента дивізії графа Шегеней. Зміст його слідующий:

Дорогий Шегеней!

В листі знайдете залучені поясненя до мого тестаменту, котрий я зробив перед двома роками. В моїй комнаті до праці в Гофбургу знайдете много моїх паперів, їх я передаю Вам і Ви самі розсудіть, що можна оголосити, а що знищити. Ті папери є замкнені в шуфляді стола, котрий стоїть при софці. Коли ви будете читати сі стрічки, мене вже не буде між живими. Я мущу вмирати. Передайте моїм приятелям мої найсердечнійші поздоровленя. Боже хорони нашу вітчину!

Рудольф.

Всі знайдені листи забрав з собою граф Гойое і удався на стацію Баден, де він попросив здержати курер, який на тій стації не ставав. В сей спосіб удалось Гойоеви бути в Відни ще перед полуднем.

Гойое замельдував себе зараз у генерал адютанта графа Пара, кетрого повідомив о сїм, що в Маерлінг стало ся. В товаристві графа Пара удався граф Гойое до кімнати цїсаревої Єлисавети, котра по їх сумних лицах відразу пізнала, що щось страшного мусїло статись. Коли вона вислухала сумну вістку, єї думки перейшли з сина на мужа. В який спосіб сповістить вона о сїм цїсаря?

О сїм порадилась вона з обома присутними і справді з геройською відвагою пішла і сама сповістила цїсаря, який страшний удар спав на їх родину.

Відтак згадала вона, що о страшнім випадку не знає нічого Стефанія і тому попросила цїсаря, щоби вони обоє сповістили єї сю страшну вістку. Коли цїсарська пара ввійшла в комнати Стефанії, Стефанія страшно перестрашилась.

Всі трое стали хвилину мовчки, відтак Стефанія ніби прочуваючи лихо, спитала:

— Чи може що сталось з Рудольфом?

— Ми одержали як найгірші вісти, — з жалем відповів дрозжачим голосом цїсар.

Тодї затряслась Стефанія, як колиб була трафлена громом і скричала: він умер!... і впала зімліна на землю.

Богато мав цїсар з цїсаревою клопоту заким єї дочутились і повідомили о сїм, що сталось з єї мужем Рудольфом.

Колн Стефанії розповіли цілу трагедію, висказала вона бажанє поїхати до Маерлінг.

— При тілі мого мужа тепер для мене місце, — сказала вона.

— Се не можливе, — сказала цїсарева. — Ти не маєш на стїлько сили, щоби се видержати. Ліпше положиись, щобишь прийшла до себе по сїй страшній вістці. Я скажу закликати твого прибічного лікара.

Давши відповідні розпорядження, удалась вкінци Єлисавета до своєї кімнати, щоби тут перебути якийсь час на самотї. Коли до єї комнати ввійшла пізнійше двірська да-

ма, знайшла цїсареву лежачу на підлозі. Прикликано лікарів і сі по двох годинах привернули її знова до життя.

Коли її відчували, казала вона ледви чутким голо-
сом: О, щоб я вже не була вернула знова до життя, булабим
сполучилась з своїм Рудольфом. Однак се не сталось, ви-
дно, що маю ще перед собою обовязки.

АРХИКНЯЗЬ ФРАНЦ ФЕРДИНАНД.

Цісар Франц Йосиф I. не мав більше синів крім Рудольфа, тому, по смерті сего, права до австрійського престолола перейшли на брата цісаря Франца Йосифа I., Кароля Людвіка. Сей однак заявив, що зрікаєсь своїх прав в користь свого найстаршого сина Франца Фердинанда, котрий в сей спосіб став по смерті Рудольфа австрійським престолонаслідником.

Архикнязь Франц Фердинанд уродив ся 18 грудня 1863 року, в грацу. Був він, як ми вже висше згадали, найстаршим сином архикнязя Кароля Людвіка і його другої жінки архикнягині Марії Анунціяти. При хресті одержав імена Франц, Фердинанд, Кароль, Людвік, Йосиф, Марія. Плила в нїм отже кров найстарших династій, бо батьком його був брат цісаря Франца Йосифа I., а мати була дочкою Фердинанда II. Спутнійського, з дому Бурбонів.

Від першої молодости показував архикнязь Фердинанд поважний настрій в противенстві до свого брата Оттона. Коли князь Оттон любив забави і розривки, виявляв архикнязь Франц Фердинанд вже в молодечих літах велике замидуване до наук, а передовсім до наук природничих. Як велике було замидуване архикнязя до наук, вистарчить згадати, що родичі мусїли відтягати його нераз від науки силою і видавали приказ гасити світло в ночі в його спальни.

Любив він дуже рівнож своїх родичів і відносив ся до них всегда з великою пошаною так, що родичі ставили його за взір своєму другому синові Оттонови. Як десятилітний хлопець сидів він ціду ніч при ліжку недужої матери, а коли вранці лікарі запевнили його, що небезпека минула, пішов до каплиці і дякував Богови за привернене здоровля.

Військову службу почав архикнязь Франц Фердинанд дуже вчасно. В 15 році житя був вже поручником в 32 полку піхоти, що має назву Есте по своїм властителяви

князю Модени. Коли в році 1875 помер останній князь Модени Франц V. з дому Австрія Есте, а родина спадщина його принала Францови Фердинандови, він також одержав назву Есте.

В році 1883 зівстав Франц Фердинанд іменованій над-поручником кавалерії і перенесений до Зальцбурга. Про свій побут в Зальцбургу згадував архикнязь Франц Фердинанд усе з найбільшим вдоволенем. Пристойний і стрункий офіцер, ясног' волосся і синих очий, звертав на себе загальну увагу на вулицях міста. Незвичайна чемність і привітливність зеднала йому симпатію всіх кругів суспільности. Опісля авансував Франц Фердинанд дуже скоро. В році 1885 зівстав перенесений яко майор до Праги, а в 1889 був' уже полковником.

В тім часі припадає важна зміна в становищі і житю Фердинанда. Дня 29 січня 1889 року був він ще рівний иншим архикнязям, день пізнійше був вже наслідником австрійського престола. Того дня розійшлась по світі вістка про смерть Рудольфа, а коли архикнязь Кароль, як вже в горі згадувалось, зрік ся своїх претенсій до престола в користь найстаршого сина, бачили всі в архикнязю Францови Фердинандови будучого монарха Австро-Угорщини.

В 1895 році занедужав архикнязь Франц Фердинанд на своїм замку Конопішт в Чехах. а недуга його показала ся небавом дуже поважною, бо власне лікарі ствердили поважну інерекцію легких. Коли стан архикнязя поліпшив ся, вислали його лікарі для поратованя здоровля до Мерану, а потім до Єгипту, відки вернув до Відня що-й-но 1897 р.

В марті 1900 року признав ся архикнязь Фердинанд цїсареви Франц Йосифови про свою любов до графинї Софії Хотек і просив о позволене з нею оженитись. Австрійський цїсар дуже придержувавсь старих заскорузних двірських звичаїв і не хотів з початку навіть чути о можливости такого подружа. Він задержав тоді в себе архикнязя Франца Фердинанда більше чим три години, відраджував його всіми способами від женитьби з графинею Хотек, сказав, що його любов до графинї се лишень перелетне почуване і представляв йому наслідки його кроку. Бачучи однак, що нічого не вдіє, відправив архикнязя з нічим, кажучи, що дасть свою постанову пізнійше.

Графиня Хотек походила з старої клерикальної чеської

родини Хотек і Воглін, котра в р. 1723 одержала чеське а в р. 1745 австрійське шляхоцтво.

Графиня Хотек була панною двору архикнягині Фридерики і тут познакомив ся з нею Франц Фердинанд, полюбив її цілою душею і ніхто не міг його відмовити від оженення ся з нею. Бачучи се, цісар дав своє позволене на подруже архикнязя.

Після прав австрійського двора, мусів архикнязь Франц Фердинанд перед своїм шлюбом з графинею Софією Хотек зложити торжественну ренунціацію, се є зречи ся в імені своїх будучих дітей всіх їх прав до австрійського престола. Таку торжественну ренунціацію зложив архикнязь дня 30 марта 1900 р., а першого липня сего року відбув ся його шлюб в чеськім замку Райхштадт. Як противним був цісар сему супружу видко з сего, що не був присутним навіть на шлюбі архикнязя Франца Фердинанда, а конферував тоді з російським царем Александром.

Своє негодоване взглядом жінки архикнязя висказував цісар Франц Йосиф нераз навіть дуже маркантно.

Підчас коронації англійського короля Юрія V. мав архикнязь Франц Фердинанд репрезентувати австрійський двір. Однак цісар, побоюючись, щоби він не взяв з собою на коронацію своєї жінки, Софії, іменував представителем австрійського двора теперішного цісара Кароля Франца. Се була для архикнязя Франца Фердинанда велика образа. Ще більше образив цісар Франц Йосиф I. архикнязя Франца Фердинанда і його жінку підчас весільних торжеств теперішного австрійського цісара К а р о л я Ф р а н ц а з його жінкою, княгинею Зитою з Парми. На сї весільні торжества заборонив цісар просити жінку архикнязя Франца Фердинанда, чим архикнязь був так обурений, що після вістий мав просити папу, щоби сей уневажнив його ренунціацію в справі зречення ся прав його дітей до австрійського престола.

Бачучи велике поневолене своєї жінки жив архикнязь постійно на своїм замку Конопішт в Чехах і тільки тоді приїздив до Відня, кдби його присутність була конче потрібна. Родинне жите архикнязя Франца Фердинанда було все вірцеве, чим він відрізняв ся від других членів австрійської цісарської родини. В окружею своїх дітей і жінки чувсь він найщасливішим чоловіком на світі. В жінці

Австрійський престолонаслідник архикнязь Франц Фердинанд і його жінка Софія, які зістали замордовані в Сараєві, 28 червня 1914 року.

своїй знайшов він не лише щиру жінку і жінчину незвичайної краси, але також і дорадницю в важких хвилях життя.

В липні 1881 року прийшла їм на світ перша дитина, Софія, рік пізніше син Макс, а 1904 року другий син Ернест.

На замку Конопішт вів архикнязь жите сільського шляхтича. Ціле передполудне посвячував він господарці, віддаючись з замишленям огородництва; пополудни перебував серед родини, а вечером працював до пізньої ночі.

В осени уряджував він звичайно великі лови, на котрі прибувало всегда багато чеської шляхти, а дуже часто також цімецький цісар Вільгельм, котрий дуже любив архикнязя Франца Фердинанда і жив з ним в як найліпших товариських зносинах.

Будучи австрійським престолонаслідником репрезентував архикнязь дуже часто австрійський двір при різних заграничних торжествах. Як репрезентант австрійського двора був він 1901 р. в Петрограді; в р. 1902 в Лондоні при коронації англійського короля Едварда VII.; в році 1906 в Дрезні і в Мадриті при слюбі гішпанського короля Альфонса, при котрій то нагоді був свідком анархістичного замаху на молоду королівську пару. Архикнязь Франц Фердинанд вихований в монархістичнім дусі мав тоді заявити, що він не розуміє, як можна підносити скритовбійче оружје проти монархів, котрим добро горожан і держави передівім лежить на серци.

В останних часах старий австрійський цісар шораз більше занепадав і тому поставив начальним командантом всіх австрійських військ архикнязя Франца Фердинанда. Цісар призначив для него в Відни осібну військову канцелярію, котрої архикнязь Франц Фердинанд був головою. Діставши власть над військом посвятив себе Франц Фердинанд виключно військови. Він сам був знаменитим генералом і організатором війська, що признають не тільки австрійські військові круги, але також і заграничні. Послідна реорганізація армії і маринарки відбувалась під його особистою управою. Розказують, що архикнязь Франц Фердинанд, будучи одного року на маневрах на Угорщині, закінчив маневри, котрі мали бути кілька тижнів, за

кілька день. По тих маневрах поусував старих генералів, а поіменував нових.

В відношеню до офіцирів і війська був він острій, але завсїгди справедливий і чемний. Незвичайно велику енергію і силу волі показав архикнязь Франц Фердинанд по анексії Боснії і Герцеговини і підчас останних балканських війн.

В часі, коли майже половина Європи грозила Австрії війною, заховав архикнязь, будучий вожд армії на поли війни, цілковиту рівновагу духа і з подиву гідним спокоєм робив приготования до чинної розправи на випадок війни.

Та однак на військових стремліннях архикнязя дуже терпіли народи австрійської монархії. Архикнязь Франц Фердинанд вимагав з року на рік побільшення армії, будови нових воєнних кораблів, а все се коштувало дуже багато грошей, котрі то гроші мусіли складати народи живучі в австрійсько-угорській монархії.

Крім сего був архикнязь Франц Фердинанд великим любителем штуки. В 1892 р. відбув він подорож доокола світа і вражіння з сеї подорожі описав він в книжці п. з.: „Дневник моєї подорожі доокола світа”. Їздив він також по більших містах Австро-Угорщини і оглядав старинні памятники штуки.

ПРИЧИННИ, ЯКІ ДОВЕЛИ ДО ЗАМОРДОВАНЯ АРХИКНЯЗЯ ФРАНЦА ФЕРДИНАНДА.

Дня 28 червня 1914 року, стала ся в Сараєві страшна подія, котра викликала велике затривожене між народами замешкуючими австрійсько-угорську державу. Жертвою сеї страшної події став австрійський престолонаслідник архикнязь Франц Фердинанд, котрий погиб від револьверової кулі молодого Сербя Принціпа.

Щоби зрозуміти добре політичне значіне сераєвського атентату треба пригадати собі в коротці історію австрійсько-угорської монархії з послідного пів столітя. Австрійсько-угорська монархія, котра складаєть ся з двох держав Австрії і Угорщини є овочем вікової політики австрійського пануючого дому. Зразу була се невеличка держава в околицях нинішного Відня, опісля розросла ся на теперішні альпейські краї аж по місто Триест, дальше по довгих і завзятих непорозуміннях прилучено до неї королівства чеське і угорське, відтак за панованя Марії Тереси Галичину і Буковину, а перед кількома роками Боснію і Герцоговину.

Австрійська держава не є одноцільною, замешканою одним народом, як пр. Італія, але складаєть ся з двох держав, кількох країв і ріжних народів.

До 1867 року була ціла австрійська монархія під політичним зглядом майже одноцільною. В р. 1867 проголошено нову австрійську і угорську конституцію, якою монархію поділено на дві держави: австрійську з парламентом в Відні і угорську з парламентом в Будапешті. Великою хибою нової конституції було, що не пороблено одноцільних країв, замешкалих, одним народом, хоч се легко можна було зробити, але задержано старі краї з ріжними народами, пр. в Чехах Німці і Чехи, в Галичині Українці і Поляки, на Буковині Українці і Румуни.

Цілу державну власть в Австро-Угорщині віддано тром

вибраним народам. Всі народи, мешкаючі на Угорщині віддано на поталу Мадярам, над народами в Австрії мали панувати Німці, а Українці в Галичині мали дістатись під безпосередню польську владу.

Само собою розуміється, що така конституція не подобалась ані Українцям, ані Чехам, ані Словакам, ані Словінцям, Сербам і Болгарам, ані Румунам, ані Італійцям, бо з австрійської конституції мали малий хосен і хотяй в конституційній державі, то всеж таки мусіли стогнати в чужій неволи. Щоби не йти далеко за приміром можемо вказати хочби тільки на становище Українців в Галичині, де Українці мали на папери різні права, запоручені їм конституцією, а в дійсности над Українцями панували Поляки і на кождім кроці здержували українські змаганя до світла, добробуту, до здобутя народної незалежности і вони кожде існуюче на папери право мусіли собі здобувати в боротьбі. Одним словом австрійсько-угорська держава була мачухою для всіх, з винятком Поляків, Німців Мадяр.

В додатку кілька народів як: Італійці, Румуни і Серби мають під боком свої власні народні держави, які добре розвивають ся і піддержують своїх братів в австрійсько-угорській монархії. Не диво, що так австрійські Серби, як і Італійці і Румуни споглядають тужним оком на свої народні держави і хотілиб з ними получитись.

Незадоволені є і другі народи, з чого дуже скоро скористала царська Росія і ширила москвофільство, щоби ослабити силу Українців в Австро-Угорщині.

Се нещасте австрійської держави, де більшість народів поневолена і де в наслідок сего Росія вела свою підпольну роботу, бачив дуже добре погибший страшною смертю австрійській престолонаслідник архикнязь Франц Фердинанд. Хотів він з австрійської монархії зробити могучу державу і тому мав наміри і пляни пересипати цілу будову держави аж до фундаментів, надати иншу конституцію, яка забезпечувала би нині слабші народи та вдоволяла їх потреби. З тої причини так Мадяри як і Поляки, котрі жили працею других народів, були невдоволені з покійного архикнязя Франца Фердинанда і бояли ся його смілих політичних плянів. Покійного наслідника престолу боялась дуже Росія, бо знаючи його політичні стремління, боялась, що коли в Австро-Угорщині всі народи будуть

мали рівні права і повну свободу, тоді австрійсько-угорська монархія стане сильною, тоді привяже до себе малі держави, як Румунію і Сербію і цілком певно схоче її розбити.

І власне в хвилі, коли покійний архикнязь Франц Фердинанд стояв перед безміром праці і задач історичного значіння, впав він жертвою не з своєї власної вини, а з вини піввікової політики бувших австрійських міністрів, які перебудовуючи політичний устрій австрійсько-угорської держави, розбили колишню її суцільність не на се, щоби зробивши кожний з народів її повноправними співучасниками державного життя, сотворити нову державну суцільність, тітьки на се, щоби розділити владу в державі між так звані історичні народи, кидаючи їм під ноги цілий ряд неісторичних народів, котрі становлять більшість населення держави і найпевнішу опору держави.

А Росія тимчасом не спала, як вже було висше сказано. Вона знаючи, що колись мусить прийти до кривавої розправи між нею а Австрією, працювала над приєднанем південних Славян для себе і своєї політики, щоби в сей спосіб показати австрійським Славянам, що вона як славянська держава дбає про Славян. На свою користь політукувала царська Росія всегда в балканських державах проти Австрії і не вагалась навіть таких способів, як убиття Стамбулова в Болгарії, або замордоване Александра і Драги в Сербії.

Говорять також, що замордоване архикнязя Франца Фердинанда, могло бути ділом Росії.

ЗАМОРДОВАНЕ АРХИКНЯЗЯ ФРАНЦА ФЕРДИНАНДА.

Дня 28 червня 1914 р. рознесли телеграми вістку про замордоване архикнязя Франца Фердинанда в столиці Боснії, Сараєві.

Вістка ся була так страшною, що ніхто з разу не хотів її вірити. Будучий володар австрійсько-угорської монархії, на котрого всі народи покладали такі великі надії, згинув від кулі скритого ворога.

Разом з ним згинула найневинніша женщина, його жінка, що ніякій твари на світі не зробила жадної кривди. Та на жаль злочин сей продовжає лишень пасмо нещастя, які спадають одним ударом за другим на родину габсбургської династії.

Звідки взяв ся в Сараєві наслідник престола архикнязь Франц Фердинанд, питає певно читач.

Перш усього він був в Боснії від кількох днів на великих маневрах. Коли маневри скінчили ся, наслідник престола загостив до столиці Боснії де його чекала неумолима смерть.

Що щось злого станеть йому в Боснії прочував архикнязь Франц Фердинанд, їдучи туди. Єзуїт о. Бантігем оповідає, що підчас сеї подорожі занялась вісь зезізничого потягу і тоді архикнязь мав сказати: вже горить, в Сараєві привітають нас певно бомбами.

Сараєвський замах був наперед добре приготований. Убито архикнязя Франца Фердинанда було дійсно наслідком широко розгалуженого заговору боснійських Сербів, юджених Сербами з сербського королівства, за кривди і знуцання над Сербами.

Вже від довшого часу звертало увагу поліції, що шкільні діти викрикували на вулицях „Геть з Австрією, хай живе велика Сербія” і т. д. Сей ворожий настрій в Боснії був без сумніву відгомонам великої сербської агітації, котра походила з Сербії.

З приїздом архикнязя до Боснії, на цілій дорозі з

Боснійського Броду до Сараєва було на залізничних двірцях багато війська, а на сараєвськiм двірці контролювали подорожних, бо поліцію повідомлено, що на архикнязя пригтовляєсь замах. Двірці і рогатки замкнуло військо, щоби не впустили до міста підозрілих осіб. Комісар сараєвської поліції запевнив одного висшого військового достойника, що подорож архикнязя може відбутись цілком безпечно.

В неділю 28 червня виїхав самоходом наслідник престола з своєю жінкою і з почотом з військового табору на прийняте до ратуша. Вздовж улиць, котрими мала переїздити архикняжа пара творило військо шпалір. Коли показались автомобілі, роздала ся команда і цілий шпалір війська срезентував оружје. По дорозі хотів архикнязь відвідати жіночу семінарію. Коли автомобіль показав ся на скрутї вулиць над рікою Мілячкою, кинено на него з правого хідника бомбу. Архикнязь відтрусив рукою бомбу і вона перелетіла поза плечі його жєни Софії і впала на другій стороні хідника і там вибухла, не роблячи ані архикнязєви, ані ойго жінці жадної шкоди, за те зранила графа Бое-Вальдека і прибічного адютанта шефа краю підполковника Маріцого, котрі їхали в слїдуючiм автомобілі поза архикнязем.

Повсталa метушня. Жовніри, що держали срезентоване оружје ані не рухнулись. Публика кинулась в сторону архикняжого автомобіля, та в тій хвили роздав ся страшний гук — се експльодувала друга більша бомба, кинена з хідника над рікою. Бибух сеї бомби не спричинив нікому жадної шкоди.

Публика ще більше стрівожилась, роздались голоси, щоб лиш дальше їхати, не здержуватись.

На місце, де зроблено на архикнязя замах явив ся зараз шеф краю генерал Потьорек. Архикнязь вивідав ся в него про стан ранених, а успокоєний приказав їхати до ратуша.

Шеф поліції і шеф краю просили архикнязя, щоби він занехав подорож до ратуша, однак архикнязь заявив, що не змінить програми.

По першім замаху витала людність Сараєва оваційно архикнязя і його жінку по дорозі до ратуша.

Прийняте архикнязя в ратуши відбулось після програ-

ми. Коли до архикнязя зачав промовляти посадник Сараєва, перервав йому на хвилю архикнязь бесіду.

Пождіть на хвилю, — сказав він. — Я приїхав сюди до Сербів як гість, а прийняли мене тут бомбами. Тепер можете даліше говорити!

На промову посадника відповів архикнязь кількома словами, а мала дівчинка подала його жінці китицю з рож. Архикнязь і його жена були справді зворушені, але в веселім настрою і гладили дочку директора соймового бюро, котра подала княгині китицю.

Зки архикнязь виїшов з ратуша, шеф поліції знова підійшов до него і дуже просив, щоби архикнязь відїхав назад до конаку.

Також шеф краю Потьорек і жена просили його, щоби він вертав до конаку, однак архикнязь заявив, що мусить відвідати ранених підчас вибуху бомби, котрі лежали в шпитали. Тому що і архикнягиня згодилась вкінци поїхати на се, поїхала архикняжа пара до шпиталю.

Коли по прийнятю в ратуши архикнязь з жінкою їхав до шпиталю, щоби відвідати ранених, на скрутї вулицї Франца Йосифа внаги два револьверові стріли один за другим безпосередно. Перший вистріл поцілнв жєну архикнязи Софію, котра впала на чоловіка. Куля віцїлила сидячу по правій стороні княгиню, пробивши передним подушку автомобіля. Наслідок кулі був страшний. Княгиня зараз стратила притомність.

Друга куля пробила жилу ший архикнязя. Смерть наступила майже безпосередно. Все се відбулось майже зі шкоростю дискавки. Богато осіб, що стояли найблише, майже не чули вистрілів. Винувник вибрав місце, в котрім міг близько стріляти до автомобіля.

Віденська Фрайе Прессе одержала такі подробиці про замах від одної військової особи з окруженя архикнязя:

По першій вистріті княгиня Софія осунула ся, поцілена в правий бік живота. Архикнязь спитав: „Що тобі? — і підніс ся при тім з сидженя. В тій хвилі розложив руки і внаг наперед автомобіля, вхопивши ся за горло. Струя крови бухнула і залила мундур. Автомобіль поїхавши пару кроків задержав ся. Шеф краю Потьорек, що сидів попри князя, безпосередно по вистрілі мав вражїне, що взагалї нічого не стало ся, бо архикнязь і жінка сиділи в випро-

стованій поставі. Що й но, як побачив кров архикнязя, та що архикняжа пара до себе нахилилась, казав завернути шіферови до найближшого моста, щоби дістатись до конаку.

По дорозі розірвав Потьорек мундур архикнязя. Архикнягиня, побачивши кров на шиї мужа, піднесла ся і дряпаючи рукою старала ся заткати рану на шиї архикнязя. Але обезсилена за хвилинку промовила: „Боже мій, Боже”, та упала на подушку автомобіля. Автомобіль помчав до конаку, де сподівали ся дістати лікарську поміч. Коли доїздили до колаку, обое ранені лежали непритомні і харчали до колаку, обое ранені лежали непритомні і харчали і ловив воздух. Обоїх перенесли до сальону в партері, де за чверть години сконстантовано смерть. Лікарська поміч, яка найшла ся безпроводочно, оказалась безуспішна.

Послідні слова престолонаслідника, які чули свідки замаху були: „Софіє, остань, жий для наших дітний!”

В останній хвилі прикликано з сусідного монастира Францішканина і він уділив умираючому розгрішення. Військовий священник відправив над умершими молебні.

Про останні хвилі архикняжої пари подав також кореспондент Вільгельм від наочного свідка сеї сумної трагедії такі подробиці:

Архикнязь поцілений кулею в шию не вмер відразу. Ще підчас скорої їзди автомобілем до палати отворив кілька разів очі, а княгиня згинула безпосередно по вистрілі.

Коли архикнязя і архикнягиню уложено на софі, приступили лікарі сейчас до ратунку. Відразу бояли ся, що княгиня вмерла. Вираз лица в княгині був усміхнений, здаєть ся, що зовсім не перебувала ніякої смертельної боротьби. На тілі не видно було ніяких плям крови. Уплив крови наступив в середині. Також лице архикнязя було незмінене. Скоро по перенесеню до конаку віддав архикнязь духа. Куля пробивши жилу в шиї, застрягла в хребтовім стовбі. Лікарі, хоч видно було що смерть наступає, чи може вона вже й була наступила, старали ся нести поміч. Ковнір вафенрока протяли зразу, тоді вилила ся кров на зверх. Архикнязь ані не ворухнув ся. Смерть мусіла наступити вже кілька хвиль наперед. Виняте кумі з рани, пляноване з початку понехано. Шеф краю Потьорек, котрий під-

час їзди і атентату був при архикнязеві, дізнав нервового стрясення і зімлів, що лікарі з трудом привернули його до притомности. Куля, що поцілила жену престолонаслідника, ввійшла через бічну стіну автомобіля, пробила шнурівку і застрягла в околиці лівого бедра, де спричинила утлив крові. Княгиня померла, не видавши голосу.

Інша знова газета подає слідуючі подробиці:

До тепер подавано, що архикнязь Франц Фердинанд помер скорше від своєї жінки, бо його куля убійника майже відразу убила, а княгиня жила ще чверть години. Се неправда. Коли куля убійника поцілила княгиню, княгиня упала чоловікови на шию і обняла його раменами. Секунду пізніше поцілила куля архикнязя. Граф Франц Гарах, коли побачив, що архикнязь ранений, спитав: „Чи цісарська високість має великі болі?“ Архикнязь заперечив ще головою і відповів: „Ні, се нічого“. Барон Андрій Морсей, який тимчасом з лейтнантом Грайтом кинув ся на убійника, коли з переляканим окруженем побачив, що архикнязь смертельно ранений, взяв архикнязя за руку і спитав: „Ваша цісарська високосте, чи мало що сказати дітям?“ Але архикнязь Франц Фердинанд не дав вже жадної відповіді, він випрямив ся і стратив пам'ять. Помер чверть години пізніше, а княгиня наслідком вистрілу, який пробив княгиню в живіт в околиці лівого бедра, померла майже безпосередно.

Про убійство архикнязя подав сараєвський фризієр Маросі, котрий був наочним свідком першого замаху і визнав винувника, такі подробиці:

Я стояв недалеко давньої філії банку Уніон. Коли надїхав автомобіль, що віз наслідника престолона, його жінку і команду краю генерала Потьорека, запримітив я молодого чоловіка, котрий зближав ся в сторону, де я стояв. Сей муштина положив якийсь предмет на мурі, а відтак инший якийсь предмет підкинув з долини до самоїзду. Сей чоловік стояв в тій хвили побіч другого муштини, котрий зараз спокійно відійшов. Я бачив, що кинений предмет видавав в часі лету слабій слід диму і що відбив ся від даху автомобіля, котрим їхав архикнязь і впав на другу сторону автомобіля. Наступив страшний гук. Прочувуючи, що він кинув щось підозрілого, я підбіг до нього, він мусів мене завважити, бо зараз скочив через мур до

ріки Міліяца. Я побіг за ним, але рівночасно з'явивсь поліційний агент з револьвером готовим до стріляння. Не стріляти! Мумимо його спіймати живого — сказав я. Думаючи, що злочинець має револьвер, були ми обережні. Ми спіймали його з боку, а потім поліційні агенти, котрі прибігли тимчасом на поміч скували йому руки.

Наочним свідком другого замаху була одна пані, котра подала такі інформації:

Я стояла з приятелькою вже по першій замаху на вулиці Франца Йосифа. Небавом явилося трох молодців, з котрих один мав білий капелюх, другий чорний, а третій ясеній, з вузкими крисами. Всі мали убрання зношені, а в дірках від гузиків мали сербські трибарвні стяжки. До них придучилося дві дівчині і щось говорили. Ті дівчата зблизились до нас і сказали беручи нас за руки: Ходім до дому. Сі три молодці є підозрілі. Ми не знали ані тих дівчат, ані молодців. Стоячи побіч одної з тих дівчат, запримітила я, що молодець в чорнім капелюсі, котрого пізнійше я пізнала, що се був Принціп, держав через цілий час руку в кишени. Я сказала до сусідки: На того чоловіка треба звернути увагу поліції. Три молодці мусіли почути мої слова, бо відійшли і задержалися троха далше. В тій хвили надїхав автомобіль архикнязя. Я почула два вистріли. Нечисленні свідки, котрі тут стояли, кинулись на злочинця і придержали його.

По замаху повстало серед товпи нечуване обуренє. Бачити, що багато осіб плакали. Всюди повивіщувано жалібні хоругви. На місци замаху збирались великі товпи народа.

Коли лишень вістка розійшлася по місті, злижено хоругви до пів машту, жалоба була в місті надзвичайна. Президент боснійського сойму вислав зараз до кабінетової канцелярії монарха телеграму, висловлюючу жаль і обуренє з причини нечуваного замаху, запевняючи монарха про незмінну вірність і підданість сербського люду в Боснії для пануючого габсбурського дому.

Безпосередно по замаху повідомлено о страшнім морді прибічного адютанта цїсаря Франца Йосифа І., котрий під той час перебував на своїм замку в Інлі, в Тироли. Коли граф Пар повідомив цїсаря о замордованю престолонаслідника, сказав цїсар в глибокім зворушеню: Страшно!

Нічого судьба мені неощадила! І сейчас видав припоручення до повороту до Відня. До вечера перебував сам в своїй кімнаті. Мимо великого зворушення працював цісар до 7 години вечером, почім приняв кілька осіб з кабінетової і військової канцелярії і вислухав їх рефератів. Мимо сильного духового потрясення чувсь старенький досить сильним і прямо по геройськи зносив тяжкий удар, який спіткав його на старі літа.

На другий день виїхав цісар з Відня і був вже перед полуднем на віденським дворці. Тут привитав його новий наслідник престола архикнязь Кароль Франц Йосиф, поцілувавши цісаря в руку. При стрічі цісаря з архикнязем Каролем Францом Йосифом бачили люди, що оба мали слези в очах і так були зворушені, що не могли промовити до себе слова. За хвилюку взяв цісар архикнязя під рамя і так вийшли на перон. Серед оплесків публики, якої набиравось кількадесять тисяч, поїхав цісар отвертим поїздом до Шенбруну. Всі вулиці від дворця до Шенбруну були прибрані жалібно. Місто Відень прибрано рівнож жалібно.

Перша вістка про замордоване архикнязя Франца Фердинанда прийшла до Відня о 4 год. пополудни. В цілім місті викликала вона як найбільше вражінє і констернацію. На многих домах повивішувано зараз жалібні хоругви.

Дуже велике вражінє викликала ся вістка рівнож в Будапешті, столиці Угорщини. Зразу прийнято єї з недовірем. Ніхто не хотів вірити в страшну відомість. Коли донесеня появились в певнійшій формі, вражінє було страшне. Сейчас вийшли надєвичайні виданя газет з сумною вісткою, котра мигом перебігла ціле місто і околицю. По вулицях, звичайно пустих в неділю, заметушили ся товпи народа з окликаками обуреня. Опісля надійшли телеграфічні і телефонічні запити з многих провінціональних міст, де діїли поголоска. Жалоба і біль огорнули загально всіх живих.

Велике вражінє викликав особливо факт погорди смерті, котрою звинувачив архикнязя і його подруга в хвили першого пострілу.

В інших містах австрійсько-угорської монархії викликала вістка також велике пригнобленє. В Празі одержано ся по вістї о 3 години пополудни. В чеськім народнім театрі і в театрі на Вінеградех, позіомлено зі сцени ду-

блику про страшну подію. Вечірне представлене в обох чеських театрах відкликано. Богато концертів перервано.

В Берні моравським відбувався тоді злет чеських соколів. Коли прийшла сумна вістка, позичmano сейчас святочні прикраси домів, а вивішено чорні хоругви.

У Львові відбувався тоді також зїзд українських соколів і січній. Коли відбувались вправи на площі Сокола-Батька приїхав о 4 годині пополудни на площу намісник Коритовський разом з командантом Кольосварієм і повідомив голову українського парламентарного клубу про катастрофу, яка скоїла ся в Сараєві, висловлюючи при тім бажанє, щоби вістка про сю катастрофу не розширяла ся між зібраною многотисячною масою, бо се викликалоб затрівожене, яке моглоб спричинити катастрофатні наслідки, та щоби несвідомі катастрофи учасники вправ і видії супокійно перебули вправи, та аж пізнійше в місті дізнали про потрясаючу відомість. До сього бажаня намісника і примінили ся вперядкички здвигу, так що пополуднева його програма була доведена до кінця.

Та мимо сего зарядженя страшні вістка скоро розійшлась і перепоширила серця присутних великим сумом.

Взагалі відчули тревогу з причини смерти архикнязі всі народи австрійско-угорської монархії з винятком Польків, бо вони бачили, що наслідник престолоа старав ся виробити собі инший погляд на справи народні, ніж вони йому відсугали і тому вони навіть тішились, що Франца Фердинанда замордовано.

Та не тільки в Австрії викликав сей страшний злочин велике вражінє.

Немає властїве викликав він і в других європейських державах, котрі були також сильно обурені сим відступним моралем.

В Берні безпосередно по одержаню донесіння про замордування архикнязі Гольберг звязав ся в австрійському консульській амбасаді і висловив своє співчутє. Також ці інші послы перебуваючі в Вієнн, висловили своє співчутє з причини трагічної події.

Пізнав замордована архикнязі перебував німецький цїсар Вілгелм і в мовках німецької фільоти і приєднав свої похвали Матеро.

Перша відомість про замах надійшла від німецького

конзуля в Сараєві на поклад корабля Гогенцолерн. Шеф кабінету маринарки, адмірал Мілер виїхав сейчас човном на повне море і повідомив цїсаря о страшнім морді. Цїсар сейчас перервав роботу і приказав, щоби воєнні кораблі знизили до половини свої прапори і дали сальву в честь погибшої пари.

До австрійського цїсаря вислав він з корабля кондоленційну телеграму. Крім сего приказав цїсар Вільгельм, щоби всі полки, котрих покійний архикнязь був властителем, через 8 день носили жалобу і вислали на похорон до Відня свою депутацію.

В Лондонї відомість про убитє австрійського наслідника престола викликала великий жаль. Короля повідомлено сейчас про подїю. Король засягнув інформацій в австрійсько-угорській амбасадї і висказав свій жаль по причинї замордованя архикнязя, в котрій висловив своє найглубше співчутє.

Також і папа римський не лишив ся позаду. І він також вислав щирі кондоленційні телеграми до цїсаря Франца Йосифа і графа Берхтольда.

Кондоленційні телеграми цїсерови Франц Йосифови і міністрови заграничних справ графови Берхтольдови зложили всі європейські пануючі і держави.

ПОХОРОН АРХИKNЯЗЯ ФРАНЦА ФЕРДИНАНДА І ЙОГО ЖІНКИ СОФІЇ.

Тіла убитої архикняжої пари перевезено особним по-
гямом до Метковіц, а звідси на яхті Дальмат. Католицьке
духовенство покровило тіла померших, а на повнім мори
перевезено на війсьній корабель Вірібус Унітіс. Перед ко-
раблем плив торпедовець.

Серед ударів в дзвони в усіх церквах прибув війсьній
корабель Вірібус Унітіс дня 30 червня 1914 р. з тілами
покійного архикнязя Франца Фердинанда і його жінки до
Спалята. В пристани явились всі власти, духовенство, місь-
ка рада і тисячі публіки і віддали погибшим останну при-
слугу.

З Спалята прибув корабель до Триесту. Ціле місто
прибрало жалібній настрої і не було дому, з котрого не
маяв би жалібній прапор. На вулицях прибрано склепи
драперіями і фестонами. Кораблі в пристани так австрійсь-
кі як і заграничні знизили свої машти до половини.

В хвили, коли до пристані зближавсь корабель з тлін-
ними останками, товпи народа залягли пристань і побере-
жа. В усіх церквах ударено в дзвони. Перевезене тіла з
військового корабля Вірібус Унітіс на сушу, а потім на дві-
рець полудневої залізниці, відбулось при незвичайно чи-
сленній участі публіки і стоваришень і було імпонуючою
жалібною маніфестацією. В пристани установлено два ка-
тафальки в чорній і золотій драперії, по обох сторонах
установили ся начальники властей, генераліція і адміраліція
з офіцерським корпусом. Підофіцири маринарки перенесли
домовину на катафальок, а молебні відправило духовен-
ство католицьке і інших віроісповідань з єпископами з
Триесту і Паренцо на чолі.

По сальвах кораблів і зпрезентованю оружа військом
вирушив похід на дворець. На першій каравані везено до-
мовину з тілом княгині, на другім архикнязя, далі сім во-

зів з вінцями. Дворець був удекорований. На двірці уставила ся почетна компанія боснійського сойму. Домовини зложено на катафальках в вагоні переміненім на каплицю і перевезено до Відня.

Перевезене тіл архикнязя Франца Фердинанда і його жони з двірця полудневої залізниці до Бургу відбулось дуже величаво.

На вулицях, котрими мав переходити жалібний похід, зібрались великі товпи народа, багато осіб прибрало ся жалібно. З будинку двірця полудневої залізниці маяли жалібні хоругви, вестібуть був вибитий чорною матерією, на сходах уложено чорні дивани. По середині двірської почекальні стояли два катафальки.

По годині 9 вечером заїхали перед дворець два каравани, запряжені в шестеро коний. Около пів до десятої вирушило військо, почетна компанія 82 полку з прапором оповитим чорною крепою і помашерувало на дворець. Перед будинком двірця уставили ся дві компанії піхоти і швадрон полку утанів імени архикнязя Франца Фердинанда. На пероні коло компанії війська станули командант віденської залози, командант міста, всі вітні від служби офіцири і військової урядники залози, між ними міністер війни Кробатін, інспектори армії, міністер краєвої оборони Георгі і шеф генерального штабу генерал Гетцендорф.

Около години 10 вечером прибув на перон архикнязь Кароль Франц Йосиф. Перед тим прибули також охмайстер Монтенуово, парох замкової церкви Зайдль і двірські достойники.

Точно о годині 10 вечером роздав ся готос команди „порір“, тамбори вларили в барабани. Жалібний потяг віхав почало до сляї.

Підофіцири і служба підбігли до вагона, в котрім були домовини. Підофіцири піднесли домовину архикнязя, а прибічні льоної домовину кнзявці. Домовини перенесено до пересїрка. Архикнязь Кароль Франц Йосиф, котрому товарищив охмайстер князь Любковіц, укляк в передсїнку, біля него укляк охмайстер двора Монтенуово. Члени почоту устарили ся по лївій стороні сальону. Парох Зайдль в асистї духовенства доконав покронієня тіл. Потім перенесено домовини на караван.

На чолі походу їхали два дворяни на конях, за ними

шкадрона уланів, потім в чотирох повозах шамбеляни, прибічний адютант, охмайстри, вкінці князь Монтенуово і охмайстер помершого барон Румерскірх.

Перед караванами їхало двох кінних дворян з ліхтарнями. По обох сторонах галевого каравану, що віз тіло архикнязя, їхало по п'ять підофіцирів, а біля каравану, що віз тіло княгині по п'ять льокаїв. При обох караванах по 12 гвардійців, даліше за караванами їхало двох дворян з ліхтарнями, потім служба, повози з порзоналом служби архикнязя і княгині. Шкадрон уланів замикав похід. По обох сторонах кондукту творило військо рухомий шпалір. Кондукт шшов улицею князя Евгена, площею Шварценберга, Рінгштрассе через зовнішню браму до Бургу.

На брамі Бургу очікував приїзду тіла майстер церемонії граф Холневський. Тіла перенесено сходами амбасадорів до салі, де парох покropив знова домовини, потім занесено їх до парохіяльної замкової церкви і зложено на двох катафальках. Церква вибита була крепою і величаво освітлена. На домовині архикнязя зложено цісарсько-княжу корону, капелюх архикнязя і шаблю, на домовині княгині пару білих рукавичок і віяльце; побіч, на табуретах, ордери. За домовиною війшов до церкви архикнязь Кароль Франц Йосиф з жінкою, архикнягинею Зитою, архикнягині Марія Тереса і Марія Анунціята.

На другий день перед полуднем відвідало тіла померших много членів цісарського двора. О годині 4 пополудни відбув ся жалібний обряд за душу помершого архикнязя Франца Фердинанда і його жени. Присутний був цісар, архикнязі, архикнягині, цілий двір, родина померших, що прибула до Відня, міністри австрійські і угорські, папський нунцій, всі амбасадори і посли в заступництві чужих держав, дуже багато військових і світських достойників і т. д.

Глибоке зворушене переняло всіх, коли до церкви війшов старенький цісар. Серед численної асисти духовенства кардинал Піфль доконав покropлення тіл. Богато осіб плакато. По скінченім торжестві церкву замкнено.

Товпи людій окружали замок і угадали відїзджаючому цісареві буртливу овацію.

О годині 10 вечером занесено обі домовини з замкової церкви і покладено на два каравани, запряжені по шість коний, почім жалібний похід рушив з місця. За домови-

нами їхала двірська служба архикнязя. Командант кондукту, польовий маршалок Крітек на Бургрінгу, зарядив військовій почеси. Ціла залога Відня рушила і творила з безчисленними масами публіки шпаліри. Через цілу дорогу до західного двірця похияляли ся перед переїзджаючими домовинами пранори вкриті крепою і гомоніли глухо барабани. Богато разів роздавали ся з посеред публіки ридане і плач. Саме перед годиною 10.45 вечером початок жалібного походу дійшов на західний дворець, прибраний жалібно. Двірський сальон перемінено в каплицю, посередині уложено два катафальки. Парох замкової церкви Зайдль, в окруженю численого духовенства, чекав на тіла на пероні, де була уставлена також почетна компанія. Прибули архикнязі: Кароль Франц Йосиф, Петро Фердинанд, Іван Фердинанд, Леопольд Сальватор, Франц Сальватор, Фридрих, Кароль Стефан, Евген і князь саксонсько-кобурський, ціла генералія, штабові офіцири з міністром війни Кробатіном. Парох Зайдль ще раз покропив тіла, потім обі домовини вложено до вагону спеціального поїзду, котрий о годині 10.50 виїхав з двірця до Плехав.

Плехав, звичайно тихе місточко, вже перед півночю закипіло живим рухом. Місцеве і дооколичне населене утворило шпалір з двірця до пристані на Дунаю. На площі перед двірцем уставила ся огнева сторожа і стоваришеня, дворець прибрано жалібно. На пероні зібрали ся місцеві і дооколичні достойники. О год. 12 м. 37 заїхав тихо на дворець жалібний потяг. В вагоні остались тіла до год. 2.30, над раном перевезено тіла архикняжої пари через Дунай на поромі. О год. пів до 4 прибув жалібний похід до замку Арштетен. Тіла виставлено в замковій парохіяльній церкві і черці на переміну відправляли при них молебні.

О годині 10.45 відбуло ся в присутности архикнязя Кароля Франца Йосифа і членів найблизшої родини остатне торжественне покроплене тіл, а відтак о год. 11.30 серед звуку дзвонів занесено домовини до гробниці, де вони стало будуть спочивати.

УБИЙНИКИ АРХИКНЯЗЯ ФРАНЦА ФЕРДИНАНДА.

Сараєвський замах, котрого жертвою упав австрійський наслідник престолола, архикнязь Франц Фердинанд і його жена Софія, був наперед приготований та обдуманий. Убите архикнязя се наслідок широко розгалуженого заговору Сербів, котрі хотіли відібрати Боснію, Герцеговину, та інші австрійські краї замешкалі Сербами від Австрії, та прилучити їх до сербського королівства.

Сербська газета Србобран, що виходить в Америці, ще дня 3 грудня 1913 р. помістила такі погрози на адресу австрійського престолонаслідника: „Австрійський престолонаслідник заповів на весну свій приїзд до Сараєва. Нехай кождий Серб се собі затамить. Коли престолонаслідник хоче їхати до Боснії, ми покриємо кошта подорожі”.

Під заголовком „Свята месть” писала тасама часопись того самого дня таке: „Серби, хапайте все, що можете вхопити, ножі, рушницї, бомби і динаміт. Се все оружје вибране Богом. Сповніть святу месть, смерть габсбурській династії. Вічна пам'ять тим героям, котрі піднесуть проти них руки”.

Та прийїдм тепер до виконавців замаху.

Оден і другий виновник сараєвського атентату є Сербами.

Перший, що кинув бомбу, називає ся Надейко Кабринович, має 21 літ і є сином сараєвського реставратора. Бомбу запалив насамперед о мур і щойно потім кинув її на автомобіль, в котрім їхала архикняжа пара. Кинувши бомбу, хотів він втікати, та за ним кинувсь оден сараєвський фризїєр. Кабринович перескочив через поруче і кинув ся до річки Мінячки. Фризїєр кинув ся і собі до річки а за ним поліційний агент Сейнолович. Агент хотів стріляти до винозника, а фризїєр викликнув: Ні, мусимо мати його живого! Схопили його в водї, а коли зявили ся поліцаї, відведено його на поліцію. Тут поводив ся Кабринович цинїчно і заявив, що хотів убити архикнязя. В кишнях

його найдено число сербської національної часописи Народ, котрий все виступав остро проти архикнязя Франца Фердинанда.

Кабринович вже з молоду не любив праці, перебував якийсь час в Чехах і був анархістом. Опісля був виїхав до Сербії і був занятий в друкарні. Чотири тижні перед замахом вернув до Сараєва.

В протоколі зложив Кабринович слідуєчі зізнання:

Перед кількома тижнями був в Білгороді в каварни і вичитав там в деннику, що до Боснії приїздить австрійський престолонаслідник архикнязь Франц Фердинанд. З сею вісткою пішов він зараз до Принціча, котрий грав в карти. Принціч на се не сказав нічого, тільки кивнув головою. Пізнійше здибали ся в парку і тут обговорили цілу справу. Постановили умерти за вітчину, убити архикнязя, його подругу, а також цілий двірський почот. За бомбами пішли до секретара сербської народної охрани, Міляна Прибічевича, котрий є членом сербського генерального штабу, а котрий 1806 р. утік з австрійського війська, як поручник. Є він братом посла до хорватського сойму і другого брата жіночого в Австрії, скомпромітованого в процесі о державну зраду в Загребі. Прибічевич поручив їм звісного в Сербії Комтіаджія Чікаовича, котрий обіцяв їм дати бомби з арсеналу в Крагуєвачу. Мали дістати шість бомб і шість бровнінгів під услівем, що доберуть собі ще чотирох людей, котрі обов'язуть ся виконати замах.

По вибуху бомби і доконаню замаху прочі бомби мали викинути. При атентаті мав мати кожний в одній руці бомбу, в другій револьвер, а крім сего і ціянкалі, котрий мали випити на случай, колиб їх зловили. Кабриновичеві і Принцічови удало ся найти ще третого спільника, студента Грабеса.

Кожний з заговірників мав приїхати до Сараєва окремо. В день замаху пів години перед торжеством роздали між себе бомби в одній цукорни. Принціч дав крім сего кождому отрую. Кабринович заявив опісля обом товаришам, що є трох спільників, однак назвиск їх не подав. По кількох мінутах спустили цукорню і пішли на означене місце.

Другий виновник, що застрілив архикнязя і архикнягиню називавсь Гариґо Принціч, родом з села Грачово в

північній Сербії, син селянина. Скінчив чотири класи середньої школи. В 1912 р. вигнано його зі школи за участь в протиавстрійських демонстраціях підчас балканської війни. Виїхав тому до Білгороду, де ходив до торговельної школи. До Сараєва вернув кілька днів перед атентатом. По атентаті зловив його богослов Бузіч. Публіка побила його в страшний спосіб, а офіцери носікли шаблями.

Приведеній на поліцію, підчас переслухання, на питання чого прийшов до Сараєва — відповів: „таж бачите, чого я прийшов”. На запит, чому виконав замах, заявив: „в архи-князеві бачив я представителя австрійської державної власти і представника найбільшої сили, яка гнобить сербський народ, тому я виконав замах”. Дальше заявив, що почуваєсь до вини і не буде під жадним чужим впливом. Вже в четвертій гімназіяльній клясі читав він анархістичні книжки і не було для нього нічого гарнійшого на світї, як читати про замах. Коли в маю був він в Білгороді дізнавсь про приїзд архикнязя до Боснії і тоді постановив виконати замах. В Сараєві мешкав в свого приятеля Іліча, бувшого народного учителя.

Револьвер і патрони привіз з Білгороду. З початку мав намір стріляти в хвили, коли архикнязь буде входив до ратуша, якби не удавсь перший замах. Та по дорозї до ратуша змінив плян і постановив виконати замах в поворотній дорозї архикнязя. Перший замах лишень зміцнив його замір, бо переконав ся, що більше людей живе тимсамим бажанем, що він. Вид княгині на хвилинку здержав його руку, але зараз подумав собі, що инакше бути не може і постановив виконати замах за всяку ціну.

По вистрїлїх не памятав, що стало ся, не знав, чи вистрїли були смертельні. Жалує, що убив княгиню, але все таки чує вдоволене, що виконав намір.

Крім сего зізнав Прінціч, що хотїв виконати замах в поетїне, в гоювній квартирі маневрів, але занехав свій замір задля острих військових заряджень.

В дальших зізнаннях заявив Прінціч, що він одержав бомби від Чікановича в Білгороді і що є цілком зломаний, бо боїть ся кари смерти. Він був розжалений на прочих зачовірників, котрі мали кинути перед ним бомби: „Лотри, сказав він, всі мене опустили — тепер їх зраджу. Колиб я був вільний — сказав він — то гнавби я вулицею і кричав,

що сили: на костир з усіма Сербами”.

Як було сказано Принціч і Кабринович зізнали, що придбали собі третого співника Грабца, котрий мав кинути бомбу щойно тоді, коли замах Принціча не бувби удав ся. Коли його зловлено зізнав він, що хоч стояв ледви яких п'ять кроків від архикнязя, то йому так дуже билось серце, що не знає, чи бувби виконав замах. Крім сего зізнав він, що замах був уплянований в Сербії і що одним з головних провідників заговору був сербський майор Мілян Прібічевич, а також президент товариства Народної Оборони, котре мало за ціль получити всіх Сербів в одно сербське королівство, генерал Янкович. Се товариство підпомагає грішми сербське прав. сумою 5 мільонів корон річно.

З зізнань видко було, що замах був наперед уплянований і що був плянований в Сербії, а заговорники знаходились і в Сербії і в Австрії.

Зараз по замаху зачали австрійські власти арештувати всіх підозрілих о співучасть в замаху. В Дубниці боснійській арештовано сербського студента Чубриловича, котрий признав ся, що одержав в день атентату від Принціча бомбу і револьвер. Бомбу кинув до ріки, бо не вмів з нею обходити ся. По довшім шуканю знайшла дійсно поліційна комісія бомбу в місци, де всказав Чубрилович.

В Земуни, на Угорщині, арештовано 18-літнього ученика семої кляси гімназіяльної, Сватозора Поповича. Він признав ся, що одержав від Принціча бомбу і револьвер і фляшочку з отруєю і стояв на вулици, щоби виконати замах. Та коли дізнав ся, що перший замах Кабриновича не вдав ся, втратив відвагу і втік. Хотів дістати ся до Сербії, та не міг передістатись через границю.

В Сараєві арештовано секундара міського шпиталя др. Боговича і його жену, сестру Чабриловича. При ревізії в їх мешканю знайшли документи, які стверджують їх співвину в замаху.

Крім них арештовано ще кільканайцять осіб.

При провадженю дальшого слідства, котрого подробиць австрійські судові власти не оголосили, виказалось, що плян замаху на архикнязя Франца Фердинанда був постановлений в Білгороді, в Сербії, Кабриновичем, Принцічом, Грабцем, Мілянном Цігановичом при помочи майора Вої Танкевича; що шість бомб і чотири револьвери, котрими

довершено атентату достарчити Принцічови і Кабриновичови Мілян Ціганович, і Воя Танкович; що бомби в виді ручних гранатів походили зі складу оружа в Крагуєвачи, дальше, щоби атентат повів ся, Ціганович поучував заговірників про те, як з бомбами обходитись, а в лісі побіч стрільниці Топшідер давав Принцічови і Грабецєви науку стріляня з револьверів, щоби Принцічеви і Кабриновичєви влєкшити перехід боснійсько-герцєговинської границі і перепачкованє оружа, zorganizував Ціганович тайний транспорт.

Наслїдком сєго зажадало австрійське правительство від сєрбського правительства, щоби воно не дозволило друкувати книжок і газет, котрі підбурюють до погорди і ненависти для австрійської монархії і загрожують її цілости, щоби розвязало товариство Народну Оборону і інші товариства, котрі агітують проти Австрії, щоби сейчас усунуло з сєрбських шкіл все, що піддержує протиавстрійську агітацію, щоби усунуло з військової служби і адміністрації всіх офіцерів і урядників, що завинили в агітації проти Австрії, щоби згодило ся на те, щоби австрійські урядники брали участь в давленю руху, який має на меті поділ австрійської монархії, щоби зарядило слідство проти заговірників з 28 червня і то при помочи австрійських урядників, щоби арештувало Міляна Цігановича і майора Танковича, що належать до заговору, щоби спинило участь сєрбських властей в перепачковуваню оружа і вибухових матеріалів до Австрії, урядників, котрі причинились до замаху, видалило зі служби і остро покарало, щоби дало нагану всяким сєрбським урядникам, котрі похваляли сараєвський злочин і щоби дало свою відповідь до дня 25 липня, до 6 години вечером.

Сєрбія не дала на сі жаданя вдоволяючої для Австрії відповіди. Вона можеб була і дала, та маючи надїю на поміч Росії, котра всіми силами перла до війни, не хотїла виповнити жадань Австрії, а не виповненє тих жадань було позірною причиною європейської війни, котра зачалась при кінци липня і на початку сєрпня 1914 р.

Арештовані в Австрії Сєрби, одні за морд, а другі за співучасть в морді, були суджені в Сараєві. З них Принціч дістав 20 літ арешту, а вісьмох других від 4—8 літ.

КОНЕЦЬ.

ГЕРОЙ КАПІТАЛУ

АПТОН СІНКЛЕР

ГЕРОЙ КАПІТАЛУ

A CAPTAIN OF INDUSTRY

ПЕРЕКЛАЛА Н. РОМАНОВИЧ

ГЕРОЙ КАПІТАЛУ

I.

Маю намір в сій хроніці оповісти історію цивілізованої людини, що відкинула геть всі мрії і безглузді маріння і мала справу з самою тільки низькою дійсністю, що лежить біля нашого порогу.

Кожде прислів'є, кожду утерту фразу й загально-прийнятій вираз можна назвати закаменілою думкою. Колись вона жила, і була наглим огненним просвітком в мозку якоїсь людини; а тепер слова зривають ся з нашого язика без розуміння нами їх значіння. Так, коли стала ся подія, якою починаєть ся мое оповідане, газети всі як одна, зауважили, що Роберт ван-Ренселер родив ся з срібною ложкою в роті.*) В подробиці події нема потреби вдавати ся: досить сказати, що появлене нашого героя на світ наробило значних та непрємних турбот його матері, яка до сї ніколи не зазнавала ніяких невигод. Його батько, містер Чансі ван-Ренселер, був поважаним членом висшого столичного товариства сполучаючи в собі всі desiderata богатства й доброгс роду. Мав резиденцію в палатах дваїццятого віку, в номері пять тисяч сто сорок чотири пятої евеню.***) В час, коли починаєть ся наша історія, ван-Ренселер батько втік від хатнього клопоту і гаяв час граючи на білярді з своїми найблизшими приятелями; коли прозвонив дзвінок телефону, вони відкрили фляшку шампанського і випили за здоровле ван-Ренселера — сина. Трохи згодом, коли батько стояв в напівтемній кімнаті і дивив ся на червсно-фіялкове живе сотворіне, серце його сповилось гордощами, і він дав собі слово зробити з Роберта ван-Ренселера джентльмена на взірець батька.

*) Вираз сей значить велике щасте. **Пр. пер.**

) Аристократична улица. **Пр. пер.

Мушу зауважити, що вже в самім початку життя мого героя преса та дбайлива публіка звертала на нього дуже багато уваги. Містер Чансі ван-Ренселер був багатий як на Нью-Йорк та п'яту евеню, і бебі ван-Ренселер одержав посагу та одежі на суму щось близько 17.000 доларів. В мене зберегла ся сила газетних вирізок, і я з охотою навів би тут докладні описи, щоб лишити їх потомству; але поки я це робив би, молодий Роберт ван-Ренселер встиг би вирости. Отже переходжу до того часу, коли він був хлопцем-підлітком, з двома гувернантками і кількома учителями, з своїм власним грумом та своїми власними слугами.

Така надмірна увага зіснувала б не одного хлопця; тому нам треба зазначити насамперед, що Роббі ніколи не був поцсований, що до кінця віку свого його вважали щирою людиною, і що гнівом палали очи його лише тоді, коли він не міг одержати того, чого йому бажало ся.

Кілька років згодом його віддали до великої аристократичної школи, куди він поїхав в супроводі молитов своєї родини, слуги та грума. В школі він заняв кілька кімнат і тримав двох коний та пару собак, родословна яких була довша за його власну. В школі він навчив ся курити папіроси особливо високого сорту, навчив ся грати в покер та цікавити ся як слід скаканнями, гонками та біганем. В тій же школі, саме перед випуском, коли він готував ся перейти до якогось університету з Роббі стала ся пригода, що дуже його схвилювала. Пишу реалістичний твір, а в реалістичних творах у всіх подробицях мають ся саме такі пригоди; тому і мушу пояснити, що Роббі був божевільно закоханий в гарненькій дівчині, що жила в селі, недалеко від школи. Роббі був молодий, вродливий, багатий та дотепний, і ні в яким разі не відмовляв ся від сповнення своїх бажань. Коли йому довело ся покинути школу, дівчина покинула рідну хату і пішла за ним. Минуло кілька блаженних місяців, прожитих в місті, але потім зявили ся певні труднощі. Роббі вже готовий був оженити ся, але збудив увагу батька вимаганем великої суми гроший, і містер Чансі ван-Ренселер та містер Роберт ван-Ренселер мали в кабінеті першого конфіденційну розмову.

— Скажи мені, Роббі, — запитав батько, — як довго се тягнеть ся.

— Майже рік, пане, мовив Роббі, — дивлячись в підлогу.

— Майже рік? Угу! А чому ти не сказав мені про се, коли в перше опинив ся в труднім становищу?

— Мені, мені не хотіло ся говорити, — мовив Роббі.

— Розумієть ся, — сказав батько, — хлопцям не слід би було витівати таких безглуздих річий; але як вже ти накоїв лиха, то повинен був сказати мені про се. Отже ти хочеш оженити ся?

— Я... я люблю її, — сказав син, міняючи ся в обличчі та червоніючи, бо почував, що сї його слова звучать тут якось чудно.

— Але, Роббі, — заперечив ван-Ренселер-батько, — не можна ж оженити ся з усіма жінками, яких любиш.

Потім, по хвиливі мовчанці, батько сказав серіозно:

— Тепер, мій хлопче, скажи мені, де вона, і я тобі залягоджу сю справу.

Роббі затремтів.

— Ви не будете неввічливі до неї? — спитав він благаяючим голосом.

— Певно що ні! — сказав батько. — Я ніколи ні до кого не буваю неввічливий. Все скінчить ся на загальне вдоволенє — се я тобі обіцяю.

День чи два згодом було оголошено, що Роббі їде на рік за кордон. Коли ж він хотів побачити ся з Дезі, щоб попрощатися з нею, йому сказали, що вона виїхала на захід — і се кілька днів непокоїло Роббі.

II.

Мій герой рушив за кордон з трохи старшим приятелем, людиною його товариства. Оба вони трохи довше подорожували, ніж думали з початку і на причуд гарно прогаяли час.

Гроший у них було доволі, і Роббі мав дозвіл робити все, що схоче, лише не женити ся. Приятелі побували в ріжних містах Європи і бачили ріжні рештки старовини і всілякі веселі річи теперішнього часу. Зупиняли ся в найкращих готелях і повсюди були людьми, перед якими всі кланяли ся й летіли сповняти їх розкази. Було багато вродливих жінок, які слякували ся робити Роббі щасливим. Роббі

завжди був улюбленцем дівчат, як хлопець з благородним серцем; він платив за все, що брав, і платив найвищу ціну на ринку. Наняв малу, гарну яхту, взяв свого приятеля і кілька приємних цань в прегарну подорож по Середземному морю. Небд було блакитне, повітре тепле, і Роббі простягнувшись на палубі грів ся на сонечку і вдихав тонкий запах сігар та пахошів; і розкрилось його серце, і щасливий був, як ніколи в своїм житю перед тим.

Потім обидва мандрівники вернули ся до дому. Якийсь час думали, що Роббі вчитиметь ся в університеті. Справді він наняв хату і улаштував ся там, але се тягло ся тільки рік, бо Роббі бачив занадто багато світа, щоб знов замкнутися та поринути в книжках. І коли стало йому очевидно, що не зможе витримати іспитів, то покинув науку і повернув ся до Нью Йорку.

І ось ми бачимо, як добре він взяв ся до тої роботи, яку доля призначила йому — стати джентльменом, таким як його батько. Обійшло ся без жадних порад: він все улаштував по свому. Взяв собі помешкане, прибрав його так, що звеселяло очи тих небогатьох, які бачили його; про оселю його писали в журналах вищого товариства, як про зразок великого виховуючого впливу міста. Він зробив ся також членом кількох клубів, абонував ся в опері — і взагалі робив все инше, що слід робити парубкови його товариства. Розуміть ся, Роббі належав до вищого товариства, і його запрошувано на обіди та балі туди, куди запрошували ся тільки самі вибрані. Роббі придбав славу першого грача в гольф і поло і став одним з найкращих яхтменів ньюйоркського порту; проте найбільшою славою користував ся в автомобільних гонках. Що дня можна було бачити його, коли він гнав улицями Нью Йорку на своїй улюбленій машині „Зелений Дух”; від часу до часу він мусів посилати свого слугу в суд платити кару. В однім випадку, коли він мав нещасте задавити малого хлопця автомобілем, він зробив назавше щасливими його батька й матір, давши їм великі гроші.

Так здобував собі Роббі славу клубмена і „*bon vivant*”. За сей час він добре познайомив ся з житем світу, і знав все, що тільки можна було знати про нього; він умів спостерігати людей, і бачив їх наскрізь з усіх боків. Розуміть ся, не треба думати, що він став циніком, — ранійше ж

сказано було, що се був найщиріший хлопець на світі, але в нього була якась суха манера в поводженю; а коли він оповідав — анекдот, то всі зупиняли ся послухати. Пригоди Роббі торкали ся найріжнійших тем; але ж оповідаючи про людину не переказують всіх її пригод, навіть в найправдивішій житєписи.

Я не хотів би, щоб хто подумав про мого героя, що він був поганцем; навпаки він належав до церкви, правовірність і поважність якої були безсумнівні. Кождої неділі рано він проводжав яку небудь добірно вбрану панну з вишого товариства до церкви і слухав казань священника, достойного д-ра Летюса Спрея. Також коли церква уряджує добра добродійні базари на користь фідійжських островитян, то кожного разу Роббі купував всі неспродані білети і дозволяв молодим паннам прищиплювати квітки собі до сурдугу. Нарешті він цілі шість тижнів пильно вчив в недільній школі; се було власне в той час, коли був страшенно закоханий в одну панну, що також вчила в тій школі. Нехтучи насмішки він прийняв з столу *Les oeuvres de T. Gautier*, що суботи у вечері готував ся до викладів, а в неділю навчав малих хлопців, як добрий Бог зберіг руно Гедеона сухим, як салдати з волі Божої впали на землю і пили воду з потока, та інших надзвичайних річий, що справляли на хлопців велике вражінє. Але нічогосьенько не вийшло з сеї історії з недільними школами, бо пан-Ренселер батько був тої думки, що ся панна зовсім не була тою партією, яку повинен був зробити Роббі.

Тоді симпатії молодого хлопця звернули ся до добірно урядженого дому в західній часті міста, де було добре шампанське, тонкі сігари і дві молоді пані, його знайомі. Три чи чотири рази на тиждень, вечером можна було бачити автомобілі Роббі та його приятелів біля ганку сього дому, і можна було почути очевидні докази того, що Роббі був щасливий, як і заслугував на се такий щирий, добросердний хлопець.

III.

Вже досить сказано про ранній період життя Роберта ван-Ренселера, щоб зрозуміти, як промайнули сі приємні дні. Включаючи послугу, приємних дам, клуби, автомобілі,

яхту, стайні — сума видатків нашого героя виносила щось коло трьохсот тисяч долярів річно. А що суспільність могла би дати йому тільки тисячну часть сеї суми, як би він був великим поетом, або талановитим музикою, або пророком нового вчення, — виходить, що Роббі в очах суспільности був рівний тисячі сих гіпотетичних осіб.

Таке іділічне існуванє тягло ся щось близько трьох років; і ось одного ясного зимового дня Роббі запрошено до батька в його кантору, де обидва джентльмени провадили довгу та серйозну розмову.

— Ось що, Роббі, — сказав ван-Ренселер старший, — я досі не робив перешкод тобі в твоім безглуздім марнованю житя. Се право кожного молодого хлопця, і до того ти не вийшов за певні межі. Я завше мав намір дати моїму синові все, що повинен мати джентльмен, а тепер, я думаю, що вже досить зробив для тебе, як тобі здаєть ся?

— Ум... м... — сказав Роббі, — я не думав про се.

— Ти знаєш, — сказав, ван-Ренселер-батько, — жите чоловіка — не самі тільки забавки. Ми маємо деякі поважні обовязки в світі... обовязки перед суспільністюю.

— Так, можливо, — сказав Роббі. — Але се пекельно нудна річ.

— Се так тільки здаєть ся, — сказав батько, — але можна нарешті зацікавитись.

— Можливо, що й так, — вимовив Роббі з певним сумнівом.

— Але я думаю, — сказав батько, — що вже час тобі знайти своє місце житя. Ти вже гаразд знаєш жите і розумієш, що я хочу сказати. Не можеш же ти бути завше тільки сином свого батька; ти мусиш бути сам по собі. Якогось гарного дня я можу вмерти, і хтось повинен тоді взяти на себе мої справи. Потім тобі може захочеть ся оженити ся; ти двічі вже хотів зробити се, памятаєш? (Роббі почервонів) і коли ти матимеш родину, то побачиш, що вона вимагатиме від тебе всього того, чого ти вимагав від мене. Жите чоловіка, мій хлопче, се бійка; і настає день, коли кождому з нас доводить ся взяти в ній участь.

Роббі ніколи не чув, щоб його батько фільзофовав, і слухати його йому було цікаво. Розмова їх затягла ся до пізнього вечера і Роббі висловив охоту перемогчи себе і виконати деякі свої обовязки перед суспільністюю.

Батько Роббі був президентом і головним акціонером одного великого промислового підприємства; був до того капіталістом, відомим по всій країні, і рука його давала себе відчувати на міжнароднім грошовім ринку. Роббі дуже невразно уявляв собі се все, і йому цікаво було довідатися докладно. Тому він почав вставати о десятій рано і простував на своїм автомобілі до міста; в клубі його було видно що раз менше, і майже вже ніколи не чути було його веселого сміху.

Бо дивна зміна настала в Роббі.

Найкраще можна пояснити се явище вище наведеними словами його батька: він знав лише веселий бік життя. Граючи в гольф людина вкладає в гру всю свою зручність і виграє за працю свою тільки срібний келих або кілька газетних рядків, присвячених їй, але граючи на біржі одержує сиравню пагороду готівкою або цінними паперами.

Містеру Робертові ван-Ренселерови довелося добре так попрацювати, щоб навчити ся правилам сеї нової для нього гри; а як був розумний хлопець і мав великі капітали, то скоро дояг того, що з іменем його стали рахуватися. Він так зручно залагодив кілька справ, що здивував навіть свого батька, який обожав його; і швидко батькові не треба вже було підписувати банкових чеків для свого сина. І п'яти років не минуло, як „молодий ван-Ренселер“ заняв своє місце біля президентського стола в кількох великих товариствах, і всюди уважно вислухували його слова. А коли на його думку йому мало уділяли уваги він переходив до інших товариств і тоді звичайно хтось жалував.

Розумієть ся все се неминуче викликало зміну в ньому самому. Правда, для приятелів своїх він був тим самим „Роббі“, і все ще був найщирішим у світі хлопцем; так само їздив яхтою і автомобілем і відвідував веселий дім. Але тепер він, який ніколи не мав жадного ворога, мав їх тисячі. Кожний день його був повний страшенної завзятої боротьби, яку можна бачити хиба серед диких звірів в джунглях. І тому губи йому стискалися, на чолі появилася зморщка і тому що вже не все абсолютно робилося згідно з його бажаннями, то і вдача його не була такою легкою, як раніше.

Нам важко було зазначити се, бо імя нашого приятеля частенько згадувалося по газетах, і він притягнув до себе

загальну увагу нещасливим проявом свого злого настрою. Се трафило ся в той час, коли він більше десяти років тому був ще новою людиною і заступав свого батька, яко президент великого та дуже важного промислового підприємства. Я говорю про звісні хенгервільські сталеві заводи та про великий хенгервільський страйк, що колись зворухнув всю країну.

IV.

Компанія хенгервільських заводів була твором фінансового генія ван-Ренселера старшого. Заводи існували й ранійше, але належали до кількох компаній і стали підупадати через конкуренцію сих компаній між собою, і акції їх користували ся лихою славою. Але ось одного дня пробігла чутка по Вол-Стріту*), що акції тих компаній стали швидко підніматися. Піднявши ся вони вдержались на висоті і процвітали на весь світ. Містер Чансі ван-Ренселер спокійно зацікавив ся ними, швидко забезпечив собі головний контроль в сій справі; кілька тижнів потім компанії зєднали ся і товариство хенгервільських заводів почало своє жите.

Розумієть ся, з самого початку йшла боротьба за ціни, яка до щенту зруйнувала чимало дрібних підприємств. Компанія сама мало що не загинула і не зруйнувала своїх робітників. Кілька місяців заводи працювали з втратами і існували на гроші, що постачав їх суворий, далекозорий президент. Нарешті конкуренти були переможені, ціни пішли в гору, і будучність хенгервільських компаній була забезпечена.

Фабричні робітники допомагали компанії переживати сю кризу, а коли вона скінчила ся, вимагали собі в нагороду підвиснення платні на 20%. Їм дали 5%, і здавало ся все вже склало ся на загальне вдоволенє. Але незабаром ціни сталевих колодок, від яких залежав розмір платні, почали швидко знижувати ся, тоді як ціни на всі інші сталеві вироби пішли в гору; робітники звернули увагу на те, що і податок на сталеві колодки по новій тарифі був дуже низький і дивували ся, що компанія немов не помічає сего.

*) Місце, де знаходиться біржа.

Кілька років потім настала люта зима; снігу лежало на улицах на два фіти, а ціна вугля підскочила в одним місяці на 5%. Делегації від різних робітничих спілок почали турбувати нового президента хенгервільської компанії, що йому було дуже неприємно. Розуміть ся ніхто не повинен думати, що він був хоч трошки жорстоким в данім випадку. Я міг би навести оповідане одного доброго священика, що обстоював інтереси одної робітничої спілки; президент розповів йому кілька цікавих історій, потім ввічливо попрощав ся, бо мав того вечера запрошене на партію покера і всміхаючись пообіцяв священику віддати йому все, що виграє, для його бідних.

І що міг сказати на се добрий священик, особливо, коли взяти на увагу, що кілька місяців тому містер ван-Ренселер подарував в його церкву чудове вікно, де представлено було чудо з пяти хлібами та двома рибами?

Люта зима проминула без жадних змін і без обіцяного підвищення цін на колодки. Хенгервільський щадничий банок тимчасово припинив свою діяльність, бо вкладок майже не було; і хенгервільські поліцаї мали добре попрацювати, щоб не допустити палких промов до розлюченої юрби, що наповняла всі місця громадських зібрань в Хенгервілі. Але ціле літо величезні фабрики працювали виробляючи свої десятки тисяч долярів та тисячі тон стали що дня. Делегації не могли більше побачити президента, бо чудова, одномаштова яхта „Аврора”, збудована спеціально для Роберта ван-Ренселера, ціною в двісті пятьдесят тисяч долярів, хвилювала всю країну своїми казковими успіхами на гонках в Ньюпорті.

Потім прийшли холодні осінні дні і наближалась нова люта зима, яка здавалась тим більш страшною, що нїна сталевих колодок впала ще на 3%. „Комета”, розкішна парова яхта Роберта ван-Ренселера, готова була відплисти в подорож до берегів Фльориди, коли спішною телеграмою Роберта викликано в Хенгервіль, бо наступала криза.

І справді зловісній настрій панував в Хенгервілі, — навіть президент міг се бачити; на улицах тиняли ся бліді, нездорові діти, виснажені, згорблені жінки, муштини, що дивили ся на нього з під нахмурених брів. Президент помітив кілька напівзруйнованих будинків та голодних людей, яких звідти гнали. Він бачив розлючену юрбу, до якої

промовляли на польській та інших чужоземних мовах, люди, дикі на вигляд.

Все се президент помітив, коли його карета несла ся улицями, але се не злякало його. По довгій та острій конференції делегати спілок вернулись та повідомили, що компанія не зробить ніяких уступок. Другого ранку в газетах було надруковано, що як вони не добють ся уступок, то вибухне страйк, боротьба на жите та смерть.

Президент прийшов на сю конференцію в дуже лихим настрою. Відплите „Комети” довело ся відкласти ще на добу, а до того за пять хвилин до наради в нього було кинуто каменем. Згадую про камінь, бо через се трафив ся нещасливий випадок на конференції.

І ось, по полудні сього осіннього дня, при довгим столі сиділо восьмеро людей, — з них семеро бліді, нервово крутили свої капелюхи і озирали ся навколо. Довге страждане написано було на їх обличах, а вираз їх очий нагадував вираз загнаного звіря, так добре відомий спортсменам.

А містер Роберт ван-Ренселер? Ми вже давно не дивили ся на нього. Тепер се був майже сороколітний джентльмен, з невеличким черевом і трохи червоним лицем. Мав завсїгди елегантні манери; його можна було взяти за дилемата, або принаймні за генерала в цивільнім убраню.

Губи його були сьогодні трішечки бліді, і він відкрив конференцію промовою, спокійний тон якої кождому здав ся бути штучним. Насамперед він вияснив, кільки втратили фабрики і як в дану хвилю вони ледве-ледве можуть існувати. Згадав про нові машини і про видатки, звязані з ними. Виклав перед робітниками цілу куну паперів, і пояснив, що нові машини збільшили продукцію і сприяли підвищенню заробітничої платні. Казав далі про ціну сталевих колодок, вияснив становище ринку, наводячи дбайливо підібрані цифри, і пророкував, яка ціна їх буде незабаром. Всю двохгодинну промову робітники вислухали дуже уважно.

А потім почав говорити оден делегат, сухий, маленький, чорнобородий Угрин. Він відразу ухилив ся від теми, почав говорити про ціну на харчі і про умови життя робітників — на велике невдоволене президента. Сей останній силкував ся повернути промовця до вихідної точки; знов розкрив свої папери і вони довший час сперечали ся,

не посуваючись ні на крок вперед. Кілька разів готово було зірвати ся з уст президента гнівне слово.

— Ви говорите мені про становище робітників, — закричав він нарешті, стукаючи олівцем по столі. Але як могу я поліпшити умови їх життя? Кажете, що на ваші заробітки не можна прожити, але хто може правильно розв'язати таке питання? На що може прожити одна людина, на те не проживе друга. Що, як робітники витрачають більшу частину заробітку на ціянство, а потім скаржать ся мені, що не мають з чого жити? Що, як... — але президент зупинив ся і хмуро казав вже иншим тоном:

— Про те годі займатися сими питаннями. Я хотів вияснити вам стан ринку і те що може зробити компанія. Більше я нічого не могу зробити. Ви повинні пам'ятати, що компанія має конкурентів і що компанія може також зруйнувати ся. Економічні закони обов'язкові не тільки для окремих людей, а і для цілих товариств. Компанія також повинна мати заробітки, з яких і існує...

Президент зупинив ся; зараз же красномовний делегат зауважив:

— Ми не бачимо ніяких ознак, щоб компанія збідніла.

Президент уважно подивив ся на нього.

— Що хочете сказати? — остро спитав він.

— Я хочу сказати, — відказав робітник підносячи голос, що кожний переходячи нашим містом може побачити, що стало ся з робітниками. Я знаю, що вчора одна дитина вмерла з голоду; але я не чув, щоб хто будь з членів компанії терпів злидні.

Президент почервонів.

— Ви хочете говорити грубости! — закричав він.

— Я зовсім того не хочу, — відповів робітник серед напруженого мовчання. — Але ви не вагали ся, коли говорили про піяцтво робітників...

Але містер ван-Ренселер вдарив по столі.

— А, — закричав він, — справа зайшла надто далеко! і сьому треба покласти кінець. Ви добре зробите, коли покинете свої дурниці і зрозумієте одно: що хенгервільські фабрики належать Робертови ван-Ренселерови, а не робітничій спілці, або ще кому иншому; що вони будуть управляти ся так, як се угодно буде Робертови ван-Ренселерови; що вони працюватимуть на його користь і що він

платитиме своїм робітникам стільки, скільки зволить визначити; а кому се буде не до вподоби, той може йти куди йому вгодно! А тепер ви можете забирати ся і передати тим, хто вас післав, сі мої слова, і чорт забирай, не наважуйте ся більше приходити до моєї контори та ображати мене!

Він зупинив ся, червоний від гніву; пів хвилини члени робітничої спілки дивили ся на нього і оден на одного. Потім встали і вийшли з хати; президент лишив ся сам, встромивши очи в двері, що зачинили ся за делегатами.

V.

Походивши по хаті ван-Ренселер підійшов до стола і написав розказ припинити фабрику. Потім післав дві депеші, одну — губернаторови, другу шеріфови повідомляючи, що в Хенгервілі можна чекати неспорядків, вимагаючи від них охорони законних прав і заявляючи, що всі втрати впадуть на країну. Потім подзвонив на управителя.

— Містер Гріндер, — сказав він, — я замикаю фабрики і лишаю їх під вашим доглядом. Ви матимете триста приватних інпіонів — можете взяти їх три тисячі, коли се буде потрібно для охорони власности; потім ви постарайте ся набрати нових робітників, і за тиждень фабрики повинні працювати. Доволі ріжних вагань, я хочу покласти вже край сим дурницям раз на завжди. Заводи повинні працювати, хоч би для сього треба було ужити всіх військ Штатів, і головне— членів спілки ні в яким разі не можна приймати назад, хиба як окремих осіб. Всього доброго.

Він одяг ся і вийшов, щоб сісти на екіпаж. Накрапав дощик; він заціпнув ся щільно і сидів непорушно дивлячись перед себе, поки екіпаж ніс ся улицями. Але раптом екіпаж став. Роберт ван-Ренселер вийшов з своєї задуми і побачив, що дорогу загородила юрба.

Стало ся се проти напіврозваленого будинку; все нужденне майно з нього винесено було на пішоход; двоє, ле-два живих, голодних дітий тремтючи вчепили ся за старе ліжко, яке муштини витягали з дверей; проти дверей сиділа жінка з немовлятком на руках, і чутно було її істеричні риданя, не вважаючи на глухе рокотане юрби.

І ось раптом лоди угляділи, хто сидить в екіпажі. Роз-

ляг ся крик: „Се ван-Ренселер! ван-Ренселер”. Мов хвиля, юрба налинула на нього. Крики, свистіня залунали в повітрі. Чоловіки грозили паястуками, жінки вигукували прокльони, хтось кинув камінем. Президент схилив ся до свого візника.

— Жени коний! — кричав він, — жени!

Візник вагав ся поглядаючи на юрбу.

— Жени ж далі! — лото крикнув ван-Ренселер.

Тоді візник вдарив коний і вони помчали наперед як скажені. Кількох людей з юрби скинуто було з ніг; решта розбігла ся в страху і карета понесла ся вниз улицею серед граду каменя й бурі проклонів.

Доїхавши до стації, містер Роберт ван-Ренселер сів у свій власний вагон і звелів принести собі чого небудь пити; потім весь час кутив поринувши в думках, аж поки доїхав до Нью-Йорку. На двірці він почув крики: „Новини! Надзвичайний листок. Новини”. Купив листок, сів в свій автомобіль і сказавши одно лиш слово: „до дому”, заняв ся читанем нових відомостей. В газеті була списана ціла сцена конференції з звичайними прикрасами; оповідало ся, що ухвалено почати страйк і що почали ся вже розрухи. Було в газеті також кілька грубих вибриків проти президента. Се ж був додаток до „жовтої” газети. Містер Роберт ван-Ренселер читав се і всміхав ся.

Він приїхав до себе; се вже було не мале помешкане, а ціла камениця, мов палата, в сусідстві з батьківським домом. Роберт все ще думав про страйк, як раптом міркованя його були перервані слугою, що відчинив двері.

— Прощу вибачити, пане. Тут, в витальні сидить пані, що хоче вас бачити.

Містер ван-Ренселер запитуючи глянув на нього.

— Пані? — спитав він.

— Так, пані, здаєть ся мені, — відповів слуга.

— Як призвище?

— Вона не сказала свого імени. Пояснила лише, що їй треба вас бачити, і слухати не хотіла відмов.

Гм, — сказав ван-Ренселер. — Я поговорю з нею.

І він увійшов в витальню і глянув на жінку, обличчя якої закрито було густим воалем. Вона встала і відкинула воаль відкриваючи страшенно бліде обличчя, так подібне до мертвої голови, що Роберт подав ся назад.

— Не пізнаєте мене? — спитала.

— Ніш сказав містер ван-Ренселер.
Ти справді не пізнаєш мене, Роббі?
Тоді він крикнув хрипливим голосом:
— Дезі!

Так, сказала жінка, — Дезі.

Ціну довгу хвилину дивились одно на другого; вона бачила повне здорове обличчя і черево під камізелькою, він дивився на тремтячий кістяк.

— Так, — сказав він раптом — чого ви хочете?

Не багато, — відповіла вона. — Я вмираю, Роббі.

— Що вам таке? — спитав він.

— Сухоти.

— Гм... Богато часу уцлило. Що ви робили?

— Я жила на півночі, в Ельбани. Як покинула Нью-Йорк, прибрала собі інше назвіско. В мене лишила ся дитина, Роббі.

— О! — скрикнув він. — Розумієть ся! Хлопчик?

— Ні, дівчинка.

— Гм... чекай, пригадаю... мусить мати дванайцять років.

— Тринайцять, Роббі. Се для неї я приїхала до тебе, Роббі.

— Сього можна було сподівати ся. Вона тут, в Нью-Йорку?

— Ні, вона в Ельбани, у добрих людий. Я не насмілила ся взяти її з собою, я... я...

Жінка зупинила ся і глянула йому просто в очи. Потім швидко загомїла, простягаючи до нього свої худенькі руки.

— Зроби що небудь для неї, Роббі! Благаю тебе про се. Се все, чого я хочу. Я проживу недовго на сїм світї і не можу нічого для неї зробити; ти ж можеж подбати про неї. Тяжко було менї жити, але вона нічого про се не знає. Я лишила їй той медальон, що ти менї подарував, але я все зберегла в тайні від неї, і вона незнає навіть імени свого батька. Я ніколи не докучала тобі, Роббі, але зроби для неї те, що ти міг-би колись для мене зробити.

— Я думаю, що старий джентльмен добре про тебе потурбував ся, правда? — сказав ван-Ренселер діловим тоном.

— Я не нарікаю, — відповіла вона. — Тільки обіцяй

мені, що відшукаєш її і зробиш що небудь для неї! Се тобі не важко, але обіцяй мені!

Голос жінки тремтів, і вона подала ся в перед спираючись на крісло, щоб не впасти. Ван-Ренселер, що все ще був мягкосердний, зворушив ся.

Я зроблю се, Дезі, — сказав він; — я потурбуюсь про неї.

— Обіцяєш мені? — задихуючись вимовила жінка.

— Еге, обіцяю.

— Тоді все гаразд, — сказала вона підводячись. — Більше мені нічого не треба. Її не важко віднайти. Її ім'я і...

Але раптом вона похитнула ся. Вона вже не трималась на ногах, схопилась за крісло, побіліла і страшний звук вирвав ся з її грудий. Роберт кинув ся до неї й підхопив її. Лежала непорушно на його руках. Він покликав на поміч, і коли увійшов слуга, звелів йому бігти по екіпаж.

— Везіть її до найближшого шпиталю! — сказав він.

Вони разом винесли жінку, що хрипіла, потім ван-Ренселер задуманий підняв ся на гору.

— До чорта неприємно се! — думав він. — Як же мені тепер знайти дівчину?

Коли слуга повернув ся, він трівожно почав його розпитувати.

— Вона вмерла ранійше, ніж ми доїхали до шпиталю, пане, — сказав слуга.

VI.

Що більше думав Роберт ван-Ренселер про смерть Дезі, то більше неприємною здавала ся йому вся ця історія. Як людина щедра, він не вагав би ся післати дівчині кілька тисяч долярів; але як би тепер спробував розшукати її, міг би мати багато неприємного клопоту. При небіжці не знайшлось нічого, що могло б вияснити її призвище, а коли б він через поліцію шукав дитини, чи не счинив ся б скандал? Більшість завжди готова вірити ріжним плёткам про його відносини до Дезі. Правда, вони могли забути про се; але чи багато треба часу, щоб інші могли зробити певні висновки, а потім в цілім місті — пасмішки й підморгування. А як доручити сю справу приватним агентам, то знов накликає можна на себе підозріня. Ніколи не можна

покладати ся на сих людей — міркував він, вони можуть зрозуміти в чім річ — і тоді можна всього чекати.

Розумієть ся, неприємно було думати, що власна плоть та кров живе в злиднях. Але потім ван-Ренселер подумав, що певне хтось з родичів потурбуєть ся про неї; вона не звикла до богацтва, то їй не тяжко їй переносити недостатки. А як він пішле їй гроший, то се може навчити її марнетравства і спокусить її. Йому вже здавало ся, що обовязок його власне в тім, щоб сю справу залишити та її забути про неї.

Все се Роберт ван-Ренселер обміркував, одягаючись за допомогою слуги в фрак. Потім зійшов, сів в автомобіль і за півгодини був на пристани. Наближав ся вечер, сонце заходило, дощ перестав і річка золотом блищала. Ван-Ренселер вдихав свіже повітре простуючи до своєї яхти, де капітан стояв на східцях.

Все готово, — сказав він.

Всі зібрали ся? — спитав властитель яхти.

Вже з півгодини чекають вас, пане.

Добре, рушайте.

Серед окликів і розказів посував ся містер ван-Ренселер до керми, де сиділо в теплих плащах і шалях дванадцять осіб — пань і панів, — які втішали ся чудовим краєвидом. Вони привитали ван-Ренселера сміхом та радісними окличками; вони мали рацію зробити се, бо в цілій Америці не було більше гостинного господаря, як Роберт ван-Ренселер.

Та й гості були гідні господаря. Була тут незрівнана місіс Даемандест, властителька 72 мільонів долярів і місіс Майнер-Гольд з маєтком в 57½ мільонів долярів; був Віктор де-Вер, найдотепнійша людина в місті і був Пджін, член великого сталєвого тросту, і Мерген, властитель сокора двох зелїзниць. Була тут міс Перегон, яка що-їно почала показувати ся в світі і біля якої всі упадали. Був і герцог Птітборс, визначний французський турист, який вигукував, що міс Перегон чарівна, чудова! Треба чимало відваги, щоб описувати в своїй повісти таке товариство.

До речи, — спитала місіс Даемандест: — як же ви упорали ся з страйком?

З страйком? — повторив містер Роберт ван-Ренсе-

лер (він зовсім забув про страйк). — На „Кометі” немає ніяких страйків.

О девятій вечером, відїхавши двайцять миль від Сенді Гук, гості яхти сіли обідати в сальоні. Бенкети містера ван-Ренселера не швидко забували ся. Але і про сальон-їдальню на яхті варто сказати кілька слів.

На „Кометі” було дві такі салі; ся, про яку йде тепер мова, залита була блискучим світлом електричних ламп, що хвалили ся серед блискучого кришталю і срібла. Одна стіна занята була великим буфетом, також ярко освітленим, дві інші — малюнками в натуральну височінь, писаними тими яскравими фарбами, якими можуть писати тільки видатні артисти. Теми сих малюнків взято було з Декамерона: розкішні сади з елегантними, пишно-збраними панями і панами, а над ними витали безсмертні фігури та інші утвори фантазії поета.

А стіл! Містер Роберт ван-Ренселер був не тільки американським мільонером; він був також людиною з виточеним смаком, людиною, що бачила світ і розуміла ся на річах. Кожда річ на його столі була артистична; більшість роботи славного Жермена; „surtout de table” було препишним твором з блискучого срібла та золота „d'apres Meissonier, XVIII-e siecle”. На всіх кінцях стола красували ся золоті кошики з незрівнано прекрасними індійськими орхідеями. Біля кожної особи лежало розмальоване меню, що обіцяло тонкий і винятковий обід.

Вина містера Роберта ван-Ренселера були завжди загалкою для ню-йоркського товариства. Одержував він їх з-за кордону, з якогось невідомого його маєтку, як що він тільки не одержував їх за помочню чорта. Досить, що кожда особа ню-йоркського товариства відмовила ся б кожного иншого запрошення, щоб тільки покоштувати вина президента компанії хенгервільських фабрик. Коли хто питав, звідки він бере своє вино, містер ван-Ренселер чарівно всміхав ся і говорив:

— On ne parle pas de cela! (Про се не говорить ся).

Після зупи подали чудову мадеру, потім сухе сіцилійське вино, за секрет, якого, як кажуть, директор одного банку давав великі гроші. Як „premier service” подали бургундське — „type cote de Nuits”, чудове вино, похоже на бордо,

богате, повне огню, трошки „enveloppe”, але дуже делікатне.

За печенею — шампанське, але не з тих, що купують за гроші, а хиба з тих, що можна бачити у мріях. За „entremets” подали бордо „Saint-Estephe”, потім інше шампанське, а за солодким — портвейн чудового, темно-червоного коліру. Його височество герцог де-Птітборс підніс чарку і довго розглядав вино, а товариство з цікавістю чекало, що він скаже, бо герцог був великий знавець.

— Чудово! — сказав він в задумі. — Роскішний смак, яка м'яккість, яка сила, мій ти боже!

Такі були вина

Ще треба згадати про невеличку біля сальону кімнатку, звідки розлягалися чудові звуки музики. Що ж до товариства, то його описати я не візьмуся, не візьмуся описувати в однім розділі навіть обіднього строю місіс Даемандест. Розмови ж... зберіть цвіт товариства всеземської кулі, зігрійте його душу небесним вином, і нехай хтось опише їх розмови, а я не візьмуся.

О півночі гості вийшли на палубу. Було холодно, але ніч була чарівна; зірки сяли мов діаманти, море повільно кочило свої хвилі. Яхта швидко летіла вперед розсікаючи воду з легеньким колисанем та плюском, подібним до плюску фонтани. Принесено було теплу одіж і гості усіли розмовляти встромивши очі в поверхню води. Потім деякі встали і парами почали ходити по палубі. Містер Роберт ван-Ренселер ходив з чарівною міс Перегон; але досить швидко міс Перегон відчула, що їй холодно, і обоє вони зійшли в сальон.

Се була чарівна кімната; але нам цікавій тільки східний куточок її з канапами і дорогоцінними занавісками, та м'яким світлом лампи. Міс Перегон, смаглява, тонка, з довгими чорними в'ями і чарівним поглядом опустила ся на канапу й зітхнула. Вона була в горячо-червоній сукні з дуже добірної прозорої матерії; і вся вона з готичними руками і чудової форми плечима та гарною шиєю — була малюнком, на який не можна було спокійно дивити ся. І містер ван-Ренселер схилившись до неї щось ніжно їй говорив, поїдаючи її очима; він випив досить таки свого власного дорогого вина.

Чому ж людий не добачати ідіалі в сих відносинах;

вони не вважали міс Перегон за ніжну, м'якосердну молоду дівчину і певні були, що вона дуже добре знає, що робить. Розумієть ся і Роббі не йшов на осліп, бо обміркував ранише все з своїм батьком. Міс Перегон з фінансового боку ледви чи могла зріняти ся з Роббі; але останній гадав, що він був досить багатий, щоб цінити і красу саму по собі.

І його голос ставав все тихшим, а слова все ніжійшими; міс Перегон томно дивила ся на нього, поки нарешті він не насмілив ся взяти її руку. Вона не противила ся; від сього доторкнення в нього забило ся серце і він став красномовним. Він говорив їй про те, як давно вже звернув на неї свою увагу, як чарував ся нею; обхопивши рукою стан її і схилившись на одно коліно він розкрив їй, те чого не міг вже довше ховати, — що любить її всею душею. І коли чарівна, незрівняна міс Перегон у всій принадности своєї краси прошептала свою відповідь, то він в захопленю пригорнув її до свого серця і поцілував її в щоки та губи.

Коли веселе товариство зійшло на долину, ван-Ренселер наливав собі вина з карафки, що стояла на столі. Кілька хвиль згодом, коли всі зібрали ся, господар відзів на бік містера де-Вера, славного дотепника, і щось сказав йому, після чого той швидко розкрив очі і вдаривши себе рукою по носі сказав промову, яка справила надзвичайне вражінє на товаристві; а господар стояв червоніючи як школяр, змішаний привітаннями та оплесками. Принесли ще шампанського, і товариство до світу піло за здоровлє будучої місіс ван-Ренселер. Вже свитало, коли розходили ся гості; небо блідло над берегами Мереленду, повз які летіла „Комета“ простуючи на південь.

VII.

Ся подорож на „Кометі“ була немов передущій медовий місяць; і ніколи не плавало по морських хвилях веселіше, щасливіше товариство і ледви чи був коли щасливіший наречений як Роббі. Цілий день він любував ся своєю нареченою, як казковим видіннем, і шепотів самому собі, що вона належить йому. Так пропливли вони вздовж берега Флориди, прибули до Пальмової бухти й вийшли

на берег; тут для Роббі лежала телеграма, підписана управителем хенгервільськими заводами.

„Містеру Роберту ван-Ренселеру. Пальмовий беріг, Флоріда. Розрухи скінчилися і страйк розбито. Втрати відшкодовано, і фабрики працюють як звичайно. Удержавна заводі переважно не членів спілки. Газети лютують.

Гріндер”

Містер ван-Ренселер згорнув депешу, сунув її в кишеню й усміхнувся.

— Прокляті газети! — сказав він задумано і післав свого слугу купити кілька газет. Коли їх йому було принесено, сів на палубі і читав їх, а холодний морський вітрець обвівав його чоло.

В Хенгервіль, очевидно, трафилося щось страшне. Страйкарі збиралися на віча, ціле місто було дуже схвилюване. Хоч як се дивно, більша половина преси була по боці робітників. Репресії проте не вживано доти, доки в місті не зявилося кілька нових осіб і не спалено було кілька старих зайвих возів, що лежали за фабриками. Тоді п'ятсот агентів впущено було в будинок і збудовано навколо деревляну огорожу з дірками для підглядування. На третій день компанія прислала вагон з робітниками, що не належали до спілки і цілий рік сиділи без роботи — з того часу, як закрилися дрібні сталеві фабрики. В місті негайно почалися розрухи і привезених „голодранців” закидано каміннями й побито. Агенти стріляли в юрбу і вбили трьох чоловіків, жінку та двоє дітей; більш десятка ранено. Тої ж ночі шеріф телеграфував губернаторови і перший відділ міліції прибув до міста.

Протягом трьох днів розрухи прибрали страшні розміри, кілька разів починався майже правильний бій. Жовніри двічі стріляли в юрбу, кількох вбито; заколено також одного жовніра в темноті. Проте компанія стояла на тім, що з фабрики розпочали роботу; страйкарі були без грошей, чимало ледви живі були з голоду й цілими групами згадалися йти на роботу. Останні відомости голосили, що робітничка спілка хоче вже закінчити страйк, щоб її члени могли стати хоч на ті місця, що ще лишилися.

Містер ван-Ренселер прочитав знов телеграму і усміхнувся.

— Скажи мені, любий, — спитала міс Перегон, — які приємні відомости ти одержав?

— Такі, що ти будеш скоро моєю, — відповів Роберт.

Весіле святкувало ся чотири місяці згодом, коли посаг міс Перегон щасливо прибув з Парижа. Описати таке весіле в кількох словах — завдане не з легких; самі приготування до нього описували в газетах за цілі тижні раніше визначної події; списувала ся родословна наречених, їх особисті здібности, наводили ся цифри їх маєтків. Газета „Associated Press” дала два описи весільного строю нареченої — оден технічний, писаний експертом, другий поетичний, написаний патхненим поетом. В день весіля церква Пятого Авеню, та сама церква, в недільній школі якої вчив Роберт і де він трицять років слухав промов велебного доктора Летюса Спрея, — ся церква, прикрашена на причуд гарно квітками, змальована була і пером і пензлем. По великій події сторінки всіх ню-йоркських газет заповнені були описами всього, що так цікавило публіку, при чім не обійшло ся без вигадок вільної фантазії. За сей час радикальна преса забула всі свої вибрики з приводу Хенгервільських історій, і містер Роберт ван-Ренселер став знов фінансістом, душею товариства, визначним горожанином та незрівнаним оповідачем. Вже потім як молода пара була обвінчана і в довгій весільній подорожи випала до дна повний келих роскоші, мені довело ся прочитати в нюйоркських газетах промову виголошену Роббі в спілці молодих хлопців, промову, яка прославляла промислове братерство та спільність інтересів капіталу та праці.

VIII.

Тепер нехай читач буде ласкавий уявити собі, що минуло ще чотири чи пять років.

Місис Роберт ван-Ренселер, мати двох дітей, стала гордою, пишною королевою товариства — „une grande dame” і вміє з ясністю та з спокоєм душевним носити вінець свого високого становища. Містер Роберт ван-Ренселер більше як коли будь був силою в фінансових колах країни, людиною, яка одним почерком пера настановляє губернаторів та сенаторів Його справи все більше процвітали; маєток ріс на його бажане, мов плодючі дерева від руху

налички індійського чарівника. Щоб уникнути руйнуючої конкуренції, він заклав велику спілку з конкурентів своєї компанії. і ще вчинив багато де чого такого, що примусило Вол-Стріт з здивованя остовпіти.

Я не без вагання зважую ся приступити до сього боку життя мого героя, сумніваючись в своїй здібности щасливо провести його лямбінтом Вол-Стріту. Але на щастє ся подія вже переказана спеціалістами, авторітетність яких безсумнівна, і я користую ся з нагоди навести дещо з їх оповіданя. Мова сих цитат трохи спеціална; але кожда гадуть людського знаня мусить мати власну мову, і кождий, хто хоче мати певні знаня, мусить опанувати нею. Все жите ван-Ренселера сконцентрувалось за сей час на Вол-Стріті, і треба вяснити собі, яке то було жите.

В книзі Ебергребі „Героя фінансового світу” („Heroes of Finance” by Jabbergrab), на стор. 1492 читаємо ось що:

„Ще досі памятають в місті, яким способом одного разу Роберт ван-Ренселер боронив свої акції. Він що-йно висадив ся на сушу зі своєї яхти „Аврора” після одной з самих успішних своїх гонок, як йому подали депешу; його повідомляти, що медведі (спекулянти), які грали на понижене, очевидно не рахуючи на таку швидку ходу його яхти зробили новий рішучий напад на акції товариства „Повітряний Корабель Каламазо”. Очевидно, що се була змова, і акції почали падати в ціні. Ван-Ренселер зараз же телеграфував своїм маклерам, щоб вони скупили решту акцій і зробили так, щоб сих акцій не можна було одержати на ринку за готівку, і треба було купувати їх на зобовязанє з боку медведів представити акції в місячний термін; і ось, коли його спеціалний поїзд прибув до Нью-Йорку, він був власником всіх акцій „Повітряного корабля Каламазо”, як що не рахувати небогатьох, про які він знав, що вони на ринку не зявлять ся.

„Ван-Ренселер був лютий, бо акції „Повітряний Корабель Каламазо” були одним з його улюблених дітний. Всю дорогу він обміркува сю справу, а коли прибув до Нью-Йорку, бликийські контори „медведів” одержали наказ продавати акції граючим на підвищенє за готівку і знову купувати з умовою, що протягом місяця за них буде виплачено їх риночну ціну; метою сеї гри було обдурити „медведів”, які знали, що акції боронить ван-Ренселер, і

могли подумати, що в нього немає грошей, раз він спродає акції, а потім знов купує їх і так грає на знижене. Ся вигадка вдала ся як найкраще; акції за готівку скупили маклери ван-Ренселера і спекулянти з новою надією купували і продавали акції ван-Ренселерови більше ніж їх було на ринку; той міг купувати їх цілими партіями по п'ять і десять тисяч на зобовязання „медведів” доставити їх за місяць, аж доки „медведі” не зупинили ся від браку грошей.

„Гроші, розумієть ся були у ван-Ренселера, і він сміяв ся, коли наставляв лашку. Як настав термін доставити по умові акції „Повітряний Корабель Каламазо”, вони раптом счезли з ринку. Се була така гра на підвишене, про яку можна було тільки мріяти. Ціна йшла в гору все підскакуючи; почали з 110, а перед замкненем біржі давали за них вже 190, але марно. 60 тисяч акцій треба було доставити ван-Ренселерови, шістьдесять тисяч, що недавно продавали ся за 110, а тепер коштували більше 190!

Медведі прийшли до нього і просили помилувати; ван-Ренселер благородно відповів, що не віддасть акцій по 190, але можна піти на згоду, щоб виграти час. Він пропонував їм платити 5% в день з ціни, написаної на акції. Ніхто не розумів його гри і думали, що незабаром настане понижене, отже і радо згодили ся. Але акції не падали в ціні; і нарешті заплатити довелось по 260 долярів за акцію, і ван-Ренселер заробив двіста долярів на акції, яких було 60 тисяч. По сім медведі не швидко зважили ся напасти на які-будь улюблені акції Роберта ван-Ренселера.”

ІХ.

В день такого „полагодження” наш герой та його жертви розмовляли до пізнього вечера; потім ван-Ренселер взяв кеб і поїхав до міста. Захотіло ся йому свіжого повітря та руху і він зробив щось невластиве йому: виїшов з кеба і пішов Бродвеєм.

Вже було по обіді в дома, і він попростував до свого клубу; але неходячи біля блискучо освітленої ресторації, з якої несли ся звуки музики, він під впливом раптового бажання вступив туди.

Се була надзвичайна пригода для нього; бо се була весела ресторація, де весело гаяли час пишні вбрані жінки

та мушини. Трохи обдивив ся навколо і звернув ся до мене.

Хоч які славні були бенкети ван-Ренселера, сам він був людиною простих бажань, і вся його пишність виходила з бажання подобати ся иншим. Він замовив собі вина і в задумі попивав його, поки кельнер ставив перед ним, блюдо з смачними устрицями. Перше ніж узяти ся до них ван-Ренселер замовив собі обід: солодке мясо, печених перепелиць, свіжу спаржу та артишоки, приготовані особливим способом. Кельнер уважно слухав, як треба приготувити мясо, і який саме сос зробити до спаржі.

— Та принесіть фляшку Chambertin, найкращого який маєте.

Коли кельнер віддалив ся, містер Роберт ван-Ренселер взяв ся до устриць. Мясом, коли принесли, було смачно приготовлено, вино було краще, ніж він сподівався, і він був дуже вдоволений. Обідаючи часами зупинявся, щоб передихнути та обдивитись навколо; був гладкий і, коли їв, почував се. Нарешті скінчив і облизуючи ся відкинув ся на спинку стільця та запалив сігару.

Сігари Роберта ван-Ренселера були, як і все, що він уживав, його власного ввозу; запах їх нагадував амброзію; герой наш напів-заплющив очі і почув себе дуже щасливим. Від вина заграла кров, шлунок вдоволено співав — чого треба було цивілізованій людині?

Проте бракувало чогось; і коли містер ван-Ренселер обводив очима кімнату, він побачив саме те, що йому було треба.

Біля одного столику напроти сиділо дві жінки. Одна з них — груба, з жовтим волосем, вся обвішана коштовними каміннями. Друга ж... ніколи не бачив він нічого подібного. Була се молода дівчина — не мала їй двацяти — на диво ніжної краси. Просто була вбрана та бліда, але шкіра її була мов ніжний, рожевий мармур, а обличчя... — ван-Ренселер просто очий не міг відвести від її обличчя.

Груба жінка помітила його погляд і усміхнула ся. Він бачив, як вона штовхнула дівчину ногою і дівчина кинувши оком на нього відвернула ся почервонівши й дивила ся в тарілку. Серце ван-Ренселерови забило ся швидше, він похашцем допив свою чашку кави та кинув сігара. Помітивши, що жінки збирають ся відходити, він покликав

кельнера і глянувши на рахунок дав дваццять долярів, не взяв і решти. Потім одів пальто і вийшов на улицу.

Жінки йшли перед ним і він дійшов з ними до рогу; тут вони повернули в бічну улицу.

— Ваша товаришка, здаєть ся, трохи не смілива, — сказав він сміючи ся, коли порівняв ся з ними, і тихенько взяв дівчину за руку.

— Трошечки, — відповіла жінка. — Вона всього кілька днів в Нью Йорку. Міс Гарісон, містер?...

— Містер Грін, — сказав ван-Ренселер.

— Містер Грін, — повторила жінка всміхаючись, — а я, — міс Лінч.

Такий був щастливий початок.

— Кудиж ви йдете? — спитав містер Грін.

— Йдемо до дому, — сказала міс Лінч.

Йшли бічною улицею; мущина почував, як ніжна рука тремтіла в його руці, але дівчина йшла мовчки і коли говорив до неї, вона не піднімала очий. Міс Лінч підтримувала розмову, поки вони дійшли до рудої каменниї. Занавіски було спущено, але крізь них пробивало ся світло, а коли жінка розчинила двері, почули ся голосні розмови та сміх. Двері до витальні були розчинені, але вони пройшли в иншу кімнату, освітлену тмяною лампою; двері за ними зачинили ся і стало тихо.

— Будьте як в дома, — сказала міс Лінч, відкидаючи капелюха та плащ. Містер Грін зробив теж саме і сів на канапу.

Дівчина також сіла. Була ще бліда і тремтіла, проте міс Лінч не зважала на се, і жваво розмовляла з новим знайомим. Раптом встала говорячи: „Маю щось зробити, вибачте“, і гнівно глянувши на дівчину, що хотіла її вдержати, зникла причинивши за собою двері.

Настала мовчанка: містер Грін присунув ся ближше до дівчини.

— Скажіть мені, — спитав він, — що з вами?

Вона закрила руками обличчя і затремтіла.

— Скажіть мені! — повторив він ніжно, — довіртесь мені, прошу!

І раптом вона глянула на нього і заплакала.

— О, змилуйтесь наді мною, — благала вона. — Я не можу сього, не можу! Ви не знаєте, яка я нещаслива.

Роббі — мимохіть називаємо його знов так в таку хвилину, хоч в волоссі його вже є трохи срібла. — Роббі дивився на її прекрасне обличчя і думав, що ніколи в життю не бачив нічого подібного.

— Слухайте, — сказав він їй дуже мягко, — вам не треба боятися мене. Скажіть, що з вами трапилося в такому місці!

Дівчина глянула на нього своїми переляканими очима і перестала ридати.

— Я всього кілька годин тут, — сказала вона, але лишатися тут не можу, не можу!

— Скажіть же мені все, — просив він.

Вона нервово стискала свої руки.

— Я приїхала з далека, — сказала вона. — Се стара історія, вона вам нецікава. Мій батько вмер, мати також вмерла, я не мала чим жити і мусіла працювати. І я покохала молодого хлопця...

Раптом зупинилася, в розпучі.

— Далі, — ніжно просив Роббі.

— Тільки тиждень минув, як я його бачила в останнє, — сказала вона, — а тепер я вже більше ніколи не побачу його. Був дуже багатий, і родичі не дозволяли йому одружитися зі мною. Але я любила його і мене се не турбувало, хотіла тільки з ним бути. Се було рік тому; по сім він виїхав і покинув мене, — сказав, що батько довідався про все. Я чула, що він поїхав до Нью-Йорку, і поїхала за ним витративши на дорогу все, що мала. Розуміється, я не могла знайти його, не знайшла ніякої роботи; всю минувшу ніч ходила по улицах і ніч перед тим — також. І ось все втрачено — я мало не вмерла.

Дівчина говорячи почервоніла з зворушення і стала ще гарнішою. Роббі ще розпитував і вона все розповіла йому, бо був перший, що говорив до неї з таким співчуттям. І Роббі говорив до неї так, як колись вмів говорити до жінок, мило, ніжно, з великим тактом, симпатією, та доброзичливістю. Він був ще гарний чоловік, блискучий, і дівчина забула свій перший переляк, потім свій відчай та сум. Ніхто не турбував їх; розмовляли годину, дві і що далі — більше розуміли одно другого. Серце Роббі колотилося все дужче. Се була не тільки вродлива дівчина, а людина з прекрасною душею, дорогоцінна перлина в боло-

ті. І він йшов все далі виявляючи свою симпатію і захоплюючи її серце. Час минав швидко, було вже 9-півночі; нарешті Роббі насмілився взяти її руку і ще ближше присунути ся. Тремтів як хлопень, почув себе знов колишнім Роббі, весь палав; а щоким дівчини також почервоніли.

— Вислухайте мене, — сказав він тихенько; — ви не знаєте, як зворушили моє серце, як ви мені подобаетесь, і я хочу вам допомогти. Ви така прекрасна — я ніколи не бачив нікого гарнішого, і я — ах ми — могли б поїхати далеко від всього сього жаху, і вам ніколи більше не доведеться ні зазнати всього сього, ні навіть чути про се. Я турбував ся б, онікував ся би вами. Ви матимете все, що вам треба для щастя — бо я-ж люблю вас, о я висловити не можу, як люблю вас. Тут, в сім бридкім місці, — чудні такі розмови, але хіба не все одно, що думають про нас сі люди? Вони нас не зрозуміють, але нам сього і не треба. Ах, як я хочу, щоби були моєю! Мені все одно, як се буде, але я ніколи не дозволю, щоб вам було погано. І ви повинні знати, що я ніколи не дозволю вам покинути мене!

І так він говорив швидко, без передиху, палко; насмілився обняти її, потім поцілувати; а коли побачив, що вона тремтить, і що сльози їй на очах, він пристрасно приорнув її до себе.

Минула ще година; і коли нарешті постукали в двері, дівчина сиділа на колінах Роббі, сховавши обличчя на його плечі.

— А тепер, — сказав Роббі, коли місис Лінч увійшла, — сїдайте, ми з вами зробимо умову.

Х.

Небаром Мері Гарісон — таке було прізвисьце молодій дівчина сиділа на колінах Роббі, сховавши обличчя на його чку в Харлемі, а Роббі, мов юнак щасливий та щирий, частенько відвідував її. Проте мусимо лише коротко згадати про сю справу і поспішити вкуні з нашим героєм до його нудних справ в Вол-Стріті.

Бо події творили ся швидко в сій частині міста; ще перед тим, як залагоджено було справу з акціями „Повітряний Корабель Каламазо“, Роберт ван-Ренселер старанно обмірковував найбільшу справу свого життя — зруйноване Компа-

нії Тихоокеанської й Пригородної залізниць. Про сю завзяту та історичну боротьбу треба оповісти докладно.

Суть люди на Вол-Стріті, що спекулюють або на знижене або на підвишене — як вважають вигідніше; але є й інші гравці, які граючи на біржі, силкують ся орудувати кінцями на підставі економічних законів. До останніх належав і Роберт ван-Ренселер. Сі люди вивчили фінансові й економічні боки життя і намагали ся вплинути на ціни паперів в бажанім напрямі. Як що людина досить прозорлива й сприяє пониженьку цін нетрівких акцій і нерепродукованого краму, то її можна вважати корисним членом товариства і — що не менше приємно — вічні закони природи будуть з нею у всіх її справах.

Історія боротьби з Тихоокеанською й Пригородною залізницями — найкривавіша з усіх бійок нашого приятеля, про яку Вол-Стріт доки існуватиме ніколи не забуде, — ся історія записана в Ебергребі, стр. 1906:

„Тут знов виявилась його дивна здібність користувати ся обставинами. Ван-Ренселер вже більш року стежив за Тихоокеанською й Пригородною залізницями і за людьми, що управляли сею компанією. Обміркував кожду можливість в проблемі і нарешті змусив луснути мільяну баньку, райдужне сяєво якої дурило самих прозорливих фінансистів країни.

Насамперед Роберт ван-Ренселер не довіряв акціонерам Тихоокеанської й Пригородної залізниць знаючи деякі інтимні факти про них. Потім він вивчив будучність колії, господарку, її пляни, її акції, що випускали ся масами і про які говорилось пошенки, що вони несолідні, тоді, як їх всі розкуплювали. Далі з одного приватного повідомлення про тайні наради, про які гадало ся ніхто не знав, а також з деяких підозрілих хитань на ринку, ван-Ренселер упевнив ся, що фінансисти Тихоокеанської і Пригородної залізниць готують велику аферу з своїми акціями. Саме сього й хотів ван-Ренселер і навіть сприяв їм, бо що божевільнійша була гра їх, то краще він знав, що йому робити. Аж тоді, коли побачив, що вони знесилені, він повернув справу в инший бік; тоді почала ся бійка „титанів з гігантами“.

Ніхто не знав, що ван-Ренселер був тою людиною, що мала намір захитати Компанією Тихоокеанської і Приго-

родної залізниці — так принаймні запевняє нас історик наш. Одною з прикмет ван-Ренселера було уміє ховати свої наміри; в нього були маклери у всіх кутках Вол-Стріту і часто вони працювали один проти другого самі про те не знаючи. Очевидно було лише, що акції Тихоокеанської й Пригородної залізниць пішли в гору, побили всі чутки про них і набули сталу ціну і дуже жваво розходилися. Інші знали трохи більше; знали, що хтось грає на понижене; але тільки одна людина на світі знала, чия се справа.

Все се річи складні й нудні; але їх треба зрозуміти, бо вони зв'язані з кризою в життю Роберта ван-Ренселера. Герой наш не належав до тих, що бавлять ся в капітал, граючи на біржі; ніколи не грав, доки не виявив ся, що виграє — і тоді вже виступав, ставлячи все на карту. Хоч ринок ще нічого не чув про се, ван-Ренселер був готовий до боротьби на жите та смерть з компанією Тихоокеанської й Пригородної залізниць. Нехай читач тільки сміливо послідує за нами і він знайде стежку, що поведе його крізь негри мого оповідання.

Був вівторок, коли ван-Ренселер розпочав свій похід, продаючи свої акції на зобов'язання на три дні. Се було так, ніби він пішов на парі, що може знизити ціни акцій продаючи їх що-раз більше протягом цих трьох днів. В дійсности ж він не думав давати їм трьох днів; він рішив, що акції Компанії Тихоокеанської й Пригородної залізниць мусять впасти в ціні вже в середу, в перший день боротьби.

Ситуація була така майже, як і в справі з акціями товариства „Повітряний Корабель Каламазо“, з тою різницею, що ніхто не міг і думати, щоб організувати гру на підвищення акцій Тихоокеанської й Пригородної залізниць. Акції ці були розповсюджені по всій країні, і скупити їх тепер багато не можна було. Але врешті нагороду побідителям повинні були присудити ринок та глядачі бою.

Як ми вже казали, наш герой, мав, чи вірив, що мав, за собою „вічні“ закони природи.

Вони повинні впасти! — сказав ван-Ренселер суворо, — повинні впасти!

XI.

Верховоди Тихоокеанської і Пригородної залізниці мали цього вівторка по полудни конференцію і утворили синдикат. Вони постановили, що невідомого „медведя”, який грає на знижене, треба негайно поставити на своє місце; ухвалили також скупили другого дня сто п'ятьдесят тисяч акцій і побачити, чи видержить „медвідь”.

Ван-Ренселер готовий був витримати далеко більше. Позаяк в вівторок настрої на біржі був твердий, він продав всі, які в нього були, акції та папери включаючи і свої акції „Повітряного Корабля Каламазо” і навіть свої паї великої сталевий компанії. Також позичив всюди, де мав кредит. Всі ці гроші передав своїм маклерам, і в середу, коли відкрила ся біржа, він стояв в своїй конторі біля бюрка; з ним був його вірний секретар готовий телефонувати його розкази.

Боротьба спочатку йшла поволи, бо обидва гіганти були обережні, відчуваючи силу оден другого. Маклери синдикату шукали акцій Тихоокеанської й Пригородної залізниці, а ван-Ренселер спостерігав і чекав. Кілька акцій було продано, але вони не належали йому; він чекав, чи не підскочать вони ще вище, що зробило б його ворогів сміливійшими, а його самого певнійшим. Коло одинайцятій се стало ся. Тихоокеанська й Пригородня залізниця пропонувала акції за 155, і продажа пішла хутко; коли було продано пять тисяч, ціна акцій підняла ся до 155½ і 156½; потім підскочила до 158 і стала. Очевидно вона досягла тої висоти, якої ворог хотів. Трохи згодом ван-Ренселер звелів пяти ріжним маклерам продати дві тисячі. Ціна акцій захитала ся, впала до 157⅝ і стала; продано 15 тисяч якцій. Роберт знов виступив, пропозиції потроху робили ся, і його агенти задовольняли їх. В салі біржі можна було бачити скажену юрбу, що кричала і жестикулювала коло місця спродажі акцій Тихоокеанської і Пригородньої залізниці. Такої продажі давно не бувало. Очевидно починало ся щось надзвичайне. Ніхто не розумів і досі, що ся гра на підвисшене була лише способом для нападу на понижене, і в юрбі носили ся дикі чутки: говорили, що за залізницю бють ся товариства Гуть і Касторія, що Мергем озираеть

ся продовжити колію до Аляски. Акції Тихоокеанської і Пригородної залізниці ще ніколи не стояли так високо: се не могло довго тривати; проте ціни почали падати, а синдикат купив сто п'ятьдесят тисяч акцій, з яких Роберт ван-Ренселер продав йому сто трийцять.

І знов його маклери робили пропозиції і ціна очевидно стала твердо. Синдикат мав сіпшну нараду; ясно було, що якийсь сильний ворог завзято працює проти Тихоокеанської і Пригородної залізниць. Небезпека була велика та близька: що-йно помітить Вол-Стріт гру на понижене, всіх охопить тривога, і тоді тисячі людей в смертельнім страху стежитимуть за грою; кожде знижене може викликати паніку, може кинути тисячі та сотки тисяч акцій на оден бік ваги. По нараді, що тягла ся всього кілька хвилин, синдикат рішив купити ще 300 тисяч акцій.

Ринок був несамовитий; акції Тихоокеанської і Пригородної залізниць дійшли до 157½ і стали. Сяля біржі тремтіла від крику маклерів синдикату. Ван-Ренселер з охотою продав їм все, чого хотіли і кожного разу, як вони тимчасово переставали купувати, спекулював на понижене. Наслідок був такий, що ціна акцій то піднімала ся, то падала, а продаж їх тим чином ішла добре. Поволі значіне всього сього виявляло ся; очевидно, якісь люди змовили ся розбити Тихоокеанську і Пригородну залізницю, і вони належать до породи титанів. Роберт ван-Ренселер мав в той час двацять мільонів; а се значило, що при сій ціні, яка стала, він може купити 1¼ мільона акцій. Чи могли те саме вчинити його вороги, — сього він не знав; але він сидів і з похмурою увагою стежив за телеграфом в той час, як кипіла завзята боротьба і чутно було з улиці гуки скаженого захоплення.

Так проповзло ще три довгих прикрих години; ван-Ренселер наночив свої удари оден по другім і все ще не осягнув мети. Він не був нервовою людиною, не тарабанив по столі пальцями; але його брови насупили ся, і він шепотів проклони. Він поставив все, що мав, проти невідомої сили своїх суперників; і як він не розібе їх своєю останньою пропозицією, то він ризикує сам лишити ся без долляра в кишені.

І ось прийшли останні хвилини сього назавжди памятного страшного дня. Двацять маклерів хриплими голоса-

ми вигукували величезні пропозиції ван-Ренселера; одного разу довею ся відразу спродати 20 тисяч акцій. Ван-Ренселер спорожнив свою касу, змусив тремтіти весь ринок, силу людини примусив збліднути від страху. — Але хоч кожда його пропозиція розхоплювала ся в мить, а Тихоокеанська й Пригородня залізниця не уступала ні на крок! На-стала хвиля закриття біржі, і страшний день кінчив ся.

Роберт ван-Ренселер ходив по своїй конторі, заклавши руки за спину. В него більше не було грошей, але він нічого не бояв ся. Він твердо вірив в вічні закони природи, і до того в нього була одна чи дві карти, які він ще міг розіграти. Він задуманий ходив взад і вперед сам з собою розмовляючи. „Мені здаеть ся, що я таки зумів забрати найкраще, — сказав він, — а тепер не буде вже великої біди, як я і їх допущу, близше до сеї справи!”

Він подзвонив свого секретаря і післав телефоном пять повідомлень: чотири — своїм приятелям, борцям з Вол-Стріту, що звичайно працювали і бороли ся вкупі з ним, а пяте — містеру Чансі ван-Ренселеру.

Чотирьох перших в кілька хвилин згодом зявили ся до його контори, задихані, з диким виглядом.

— Ну, — сказав ван-Ранселер — що ж ви про се думаєте?

— Ніколи ніщо подібне не трафляло ся! — гукнув оден з них. Се був Шрайк, відомий пшенишний король. — Ніколи! Хто се може бути? І що з сього вийде?

— Отсе саме й змусило мене післати по вас, — сказав ван-Ренселер. — Сідайте.

І він почав:

— Я знаю, чііх рук се справа, але не маю права сказа-ти вам. Але я знаю, що він виграє, і завтра ранком вкладу в сю справу все до останнього centa, щоб сприяти його перемозі. Я знаю, хто верховодить Тихоокеанською й Пригородною компанією: се насам перед Смітз і Шарк, і я знаю, чого вони варті. Я добре знаю все про акції Тихоокеанської і Пригородньої компанії — вони вже на краю безодні. Все се дуті акції: ви се знаєте не гірш мене, а Вол-Стріт завше готов накинути ся на того, хто гине. Гурток, що почав сю боротьбу, виграє найбільше при сїм, але і я також хочу виграти і прошу вашої участи, щоб бути зовсім певним успіху. Знаєте, нам треба тільки накинути

ся на них, і потім раптом розкрити на Вол-Стріті, що се ми. Три моменти згодом вони збанкрутують.

Аж за кілька годин чотирьох джентльменів виїшло з контори ван-Ренселера. Вони обміркували стан річий. Засували слабі боки Тихоокеанської та Пригородньої компанії; обговорили, якими чутками можна було скористувати ся; рішили, що вскочити вони не можуть; взяли на увагу той факт що тисячі людей, що мали акції, сподіють ся підвищення і тремтять від жаху й сумнівів на одну думку про понижене; обміркували фонди Сміта, Шарка, та інших фінансістів Тихоокеанської та Пригородної компанії, а також і свої власні фонди та значіне своїх імен. Врешті вирішено було купувати всі акції Тихоокеанської та Пригородної компанії, що будуть пропонувати ся ранком, а в одинацятій годині накинути ся на них і збити їх в болото.

Нарешті розійшли ся; кілька хвиль згодом наш герой вже сидів в своїм автомобілі і хутко мчав до міста. Він увійшов до свого клубу і попростував в окрему хату, куди незабаром увійшов кульгаючи старий, аристократичний на вигляд, подагрік, який дуже лаяв ся, і спитав:

— Ну, і до чого я тобі потрібний тут, чорт забори!

Се був містер Чансі ван-Ренселер.

Син дбайливо допоміг старому сісти на крісло.

— Що ж ви про се думаєте? — спитав він.

— Се не відповідь на моє питане, — пробурмотів батько. — Але, Боже мій, Роббі, який се був день для мене! Чи ти знаєш, в мене на руках 5000 акцій Тихоокеанської та Пригородної компанії? Я цілий день божеволів — я все чекав та чекав...

— Гм... — усміхнув ся Роббі, — чогож ви чекали?

— А хиба в тебе їх немає? — спитав старий. — Хиба ти не знаєш, хто сидить в синдикаті?

— Знаю, — заперечив Роббі; — вся банда Тихоокеанської і Пригородної компанії і певно також Смітз та Шарк.

— Еге, саме вони, — сказав батько, — а се, скажу тобі люди серйозні. Ось побачиш, завтра сі акції підскачуть до 200. Як ти гадаєш, хто сі навіжені, що почали боротьбу з ними.

— Я не гадаю — сказав Роббі — знаю.

— І хто ж вони?

— Се зовсім не вони.

— Що се значить?

— А те що се тільки одна людина.

— Що ти кажеш! І хто ж се?

— Се Роберт ван- Ренселер.

Старий джентльмен вискочив з крісла, не вважаючи на подагру.

— Боже милостивий, Роббі, — гукнув він. — та ти збожеволів!

— Зовсім ні, — сказав Роббі, — се факт.

— Тоді ти зруйнований!

— О ні, не зовсім, мій патроне. (Роберт звичайно кликав так старого). Я віддав всі свої гроші, до останнього шага, але про те я ще не зруйнований, бо затра, дві хвилі по одинадцятій годині збираю ся зробити ся самою багатою людиною в Нью-Йорку. Кождий цент, який верховоди Тихоокеанської і Пригородної компанії, а також Смітз і Шарк зможуть нажебрати або позичити, належатиме мені; опріч того мені ж належатимуть банкові конта кількох соток баранів, не виключаючи мого поважаного і коханого татуся!

Поважаний і коханий татусь містера Роббі задихав ся.

— Ти загубив себе! — гукав він. — Сього бути не може! Як ти можеш зробити се без гроший?

— Я що-йно утворив синдикат, — сміяв ся Роббі.

— Але без гроший?

— Вони не знають, що я не маю гроший, — сказав Роберт весело. — Але для більшої певности я хочу взяти собі трохи гроший від тебе.

— Гм! — коротко буркнув містер Чансі ван-Ренселер.

— По-перше, — сказав далі Роберт, — ви завтра ранком до десятої продасьте свої акції; по друге ви спродаватимете їх з пониженем, яке тільки буде можливе; а біля одинадцятої ви побачите, як небо впаде на землю.

— Але яка ж буде причина сього?

— Найперша та, що ви продаватимете з пониженем. Ви, старі діячі Вол-Стріту, зявляете ся мов шуліки над мертвим звіром, і як тільки ви прошепчете кому слід, що спродаєте акції Тихоокеанської і Пригородної залізниці, то вже все піде як по маслі.

— Та трохи правди в сім є, — згодив ся старий поміркуювавши.

— Але не для того хотів я вас бачити, всміхнув ся Роббі. — Головне ще перед нами. А саме річ в тім, що ви зараз же подаруєте мені пару мільйонів доларів.

Містер Чансі ван-Ренселер трохи підскочив в кріслі і широко розплющив очі здивований.

— Що найменше два мільйони, — повторив Роббі, бачучи, що його батько мовчить. — І ви повинні мені подарувати їх, а не позичити. Як би я просив вас позичити їх мені, довело ся б давати вам різні поясненя і ніколи не пощастилоб ся мені примусити вас вповні ясно глянути на справу, як дивлю ся я. Я ж був добрим хлопцем, сам утримував себе і на протязі триїцяти років не просив ні шага в мого старого татуса. Тепер же мені потрібні гроші, і дуже навіть потрібні. Одного гарного дня ви помрете і все одно лишите все мені; але тоді ваших грошей мені вже не треба буде; бо як тепер моя гра не вдасть ся, то сього буде дуже мало, а як вдасть ся, то се вже буде дещиця. І ось я хочу, щоб ви дали мені сі гроші тепер.

Містер Чансі ван-Ренселер глибоко зітхнув; потім подав ся вперед і присунув ся до стола.

— Роббі, — сказав він, — скажи мені все про сю справу. Скажи мені все.

— Перше мені треба одержати два мільйони.

— Іди до чорта! — гукнув старий. — Хіба ти не знаєш, що як вони тобі потрібні, то ти їх матимеш? Але тепер відповідай і не будь божевільний.

І Роббі все оповів йому, і ще перед кінцем його оповіданя старий джентльмен тер руки. Потім він кульгаючи вийшов з кімнати і написав своїм маклерам, щоби вони продали його акції компанії Тихоокеанської і Пригородної залізниці по тій ціні, якою розпічнуть ся продаж. А своїм банкирам написав, що відкриває свому синові, Робертові ван-Ренселерові, кредит на три мільйони доларів.

А містер Роберт ван-Ренселер все ще ходив по хаті з кутка в куток, заклавши руки за спину; приємне обличчя його сяло радістю. Сеї хвилі він без сумніву був найщасливішою і найзадоволеннішою людиною в Нью-Йорку. Але раптом почув ся стук і в двері увійшов слуга.

— Лист вам, пане, — сказав він — і на нім стоїть „спішне”.

Герой наш взяв лист і, коли слуга вийшов роздер його і прочитав ось що:

„Містеру Робертові ван-Ренселерови.

Добродію, будьте ласкаві попросити вашого приятеля, містера Гріна, ще сьогодні вечером прийти перебалакати в дуже важній справі до місіс Лінч”.

Не варто наводити тут тих уваг, які вирвалися в Роберта ван-Ренселера, коли він прочитав сю записку. Читач може думав, що він скінчив вже всі рахунки з місіс Лінч; в всякім разі сам ван-Ренселер так думав. Але всі приємні річі в життю мають той поганий бік, що коли хочеш забути їх, вони не завше дають ся забути.

Хто був автор листа і які мав цілі, про се герой наш думав доволі довго. ходячи з кутка в куток по хаті або непорушно сидячи в своїм крислі, стиснувши руки і втопивши очи в просторінь.

Нарешті він знайшов вихід, очевидно дуже неприємний йому, бо лице його почорніло, а очи блищали. Він вийшов на улицю, і якийсь час їхав містом в кебі... Але швидко він пішов пішки, і коли кеба не стало видно, він взяв инший і поїхав до того дому, де жила Мері Гарісон.

Вона зустріла його в рожевій шовковій сукні, румяна від радости. Була така на диво гарна, що хмуре обличчя Роберта ван-Ренселера мимохіть прояснило ся, коли він увійшов до її хати. Але проте понурість не так швидко зникла, щоб Мері її не помітила.

— Що стало ся? — спитала вона.

Лице йому знов стало хмуре.

— Мері, — сказав він різко; — ми повинні розлучити ся.

Дівчина затремтіла.

— Що ти хочеш сказати? — скрикнула вона.

— Я хочу сказати те, що я говорю, — відповів він. — Ми мусимо розлучитись. — Але помітивши, що обличчя Мері стало смертельно бліде, він пригорнув її до себе і сів на софу.

— Вислухай мене, Мері, — сказав він мягко; — ти добра дівчина і я не бою ся сказати тобі всю правду. Я знаю що ти нічим не винна тут; але я опинив ся в дуже важкім становищі, і є оден лише вихід з нього.

— В чім же річ, Джіме? — задихуючись, вимовила

вона. (Джім — було імя, яким він навчив її називати себе).

— Мері, — сказав він, — ти ж знаєш, що я жонатий чоловік?

— Так, — сказала вона, — але що ж?

— І що я багатий чоловік? — сказав він далі.

— А чи ти знаєш, що я для місіс Літч зявляюся предметом шантажу?

Мері аж присіла.

— Не може бути! — гукнула вона.

— Але се так! — сказав він. — Мені довелося вже завлатити їй кілька тисяч доларів.

— Боже милосерний! — скрикнула Мері, — то не може бути!

— Одначе се так, — заперечив він. — І так чи инакше, се значить, що нам треба розлучитися назавжди.

Мері Гарісон захиталася й схопилася за стілець, щоб вдержати ся на ногах.

— Джім, — сказала вона, — що станеться зі мною?

— Ти знаєш, що я завжди дбатиму, щоб ти жила без турбот, — почав він.

— Я не про се думаю, не про се, — закричала вона.

— Але! о, я люблю тебе, я не можу без тебе! Куди піду я, скажи мені на Бога! — І вона кинулася до нього з пристрасним криком.

— Що робитиму без тебе? — неустанно кричала вона. — Як я зможу перенести се?

Старався заспокоїти її.

— Слухай, — прошепотів він. — Не бери сього так близько до серця. Може ти забудеш мене, лише не хвилюйся.

Вона тремтіла конвульсійно.

— Ні, ні, — кричала вона. — Се вбе мене, вбе! Потім раптом схопилася, очи її горіли.

— Я забюсю жінку, — важко дихаючи сказала вона. — Так, я се зроблю.

Він знов притягнув її до себе, старався заспокоїти.

Ні, ні, Мері, — сказав він. — Се було б гірше для мене. Як що любиш мене, то повинна зректися мене. То єдиний спосіб.

Мері сіла бліда, тремтіла і стогнала. Відкинула своє прекрасне волосся назад і дивилася перед себе затумане-

ним поглядом.

— Зрештеш тебе, — прошепотіла вона, — зрештеш тебе.

Коханий її почував себе ніяково; природно, що м'яко-сердному мушчині не дуже приємно, коли жінка через нього страждає, до того жінка, яку він любить. Але він вже постановив, як зробити, і мав намір постанову виконати. Дав їй поплакати на своїх грудях і виплакати своє лихо.

— І я ніколи не можу бачити тебе, ані на хвилинку? — зі стогном питала ся Мері.

— Ні, — сказав він твердо, — хиба ж не бачиш, що не має місця на світі, де я міг би сховати тебе так, щоб ся жінчина не вистежила мене? Вона розшукала мене і вислідила вже і могла б зруйнувати мене, Мері, змусити мене до самогубства!

Мері тремтіла.

— Ні, — сказала вона. — Не роби того. Ти маєш рачію, я мушу принести жертву. А відіду, може я перенесу се. Але, о! Джіме, я ніколи справді не любила нікого, крім тебе, і ніколи не полюблю!

— Я не забуду тебе, — сказав він. — Дам тобі все, що треба, Мері, тобі не треба буде турбувати ся про гроші.

Але дівчина майже не слухала його; вона не думала про гроші.

— Куди думаєш піти? — спитав він нарешті.

— Не знаю, — відповіла вона, — я не маю рідної хати. Куди б могла я піти? Думаю вернути ся туди, звідки прийшла — в Ельбань.

Роберт глянув на неї. Назва „Ельбань” раптом щось нагадала йому.

— Але ж ти не говорила мені, що приїхала з Ельбани. Вагав ся трохи, потім додав:

— Може випадково знаєш там одну дівчину — але не знаю її імени, — сказав з легким сміхом.

— Тоді боюсь, що не змогла б відповісти тобі, — сказала вона й собі всміхаючись. — Але я дуже мало кого знала там. Ніколи нікого не знала, аж поки моя мати не поїхала від мене кілька років тому.

— Поїхала? — спитав він. — Мені здавало ся, ти говорила, що вона вмерла.

— Мабуть вмерла, бо була дуже хора, — сказала дів-

чина. — Але я не знаю, що стало ся з нею; вона вже не вернула ся.

Він глянуv на неї здивовано.

— Не вернула ся, — повторив він, потім додав: як імя твоєї матери?

— Елен, — сказала дівчина. Він подав ся назад.

— О, се була страшна річ, — продовжвала дівчина тремтливим голосом. — Бідна люба мати так тяжко працювала для мене, — така добра була. Вона допрацювалася до смерти, Джіме, ось в чім річ.

— Що було з нею?

— Мала сухоти, — сказала дівчина; гість її раптом підвів ся.

— Що таке? — спитала вона.

— Нічого, — відповів він. — Се просто припадковість. Але як звали твого батька?

— Я ніколи не знала нічого про свого батька — сказала дівчина. — Мати ніколи не говорила про нього мені; але я завжди думала, що він не одружив ся з нею, що він... — вона зупинила ся, бо щось дивне творило ся з її коханим; але потім казала далі: — я думаю, що був багатий, гарний і добрий. Вона дала мені медальона з його портретом, ключ від якого, казала вона, у нього. Свій вона загубила.

Знесв дівчина зупинила ся. Страшенна блідість вкрила лице Роберта. Схилив ся близько неї, а в його очах і у всім обличчі був жах. Рука його тремтіла як осінній листок, коли простягав її до дівчини.

— Медальон, медальон! — задихав ся він. — На Бога — чи маєш його?

— Так, — скрикнула здивовано дівчина, — і пішла до шухлядки. Вона простягла йому медальон, коли він біг до неї; він кинув оком і раптом відхилив ся, як людина пробита ножем в серце. Страшенно, дико закричав, схотив ся, мало не впав.

Мері в жаху кинула ся до нього.

— Джім, Джім, — кричала вона, — що таке? Хотіла схопити його, але він подав ся назад від неї, як від дикого звіря.... “

— Ні, ні, — закричав він і присів в кутку з смертельним жахом в очах. — Ні, відійди!

— Але, Джіме, — кричала дівчина, що таке? В чім річ?

Роберт вив на коліна, тремтів.

— О Боже! — задихався він. — О Боже!

Мері знов кинула ся до нього і обхопила його руками.

— Джіме, Джіме, — кричала вона істерично, ти повинен сказати мені, в чім річ, повинен, повинен! Ти знаєш хто мій батько?

— Так, — задихався він, — знаю, знаю!

— Хто? хто? кажи!

Він зупинився, старався передихнути і не міг сказати ні слова. Коли почув тепло її дихання, стискання її рук, раптом все тіло його затремтіло і відкинув її з такою силою, що вона мало не впала. Потім схопився і з стогнанем кинувся в двері.

Ще раз глянув на лице дівчини і як божевільний побіг сходами. На улиці його чекав кеб. Не помітив його, і перобіг повз нього; але візник його гукнув і він на мент опам'ятався. Вліз в кеб.

— Жени, жени, — кричав він.

— Куди? — спитав візник.

— Куди вгодно, — крикнув, — жени!

І вони помчали вулицею; ван-Ренселер притулився в кутку і ламав руки.

Весь час одна думка була в голові, схопила його за горло як спазм і змушувала кричати. Не міг довше здержувати ся, скочив з кеба і кинув візникові гроші. Він опинився в пустинній частині парку, побіг і зник в темноті.

Тим часом Мері лишившись сама в жахнім мовчаню сиділа в кутку кімнати мов загнаний звір. Лице її було синяво бліде, очи широко розкриті; в тремтячих руках держала медальон.

Вдивлялася в нього, все вдивлялася ся з страхом не маючи сили порушити ся. Схотіла відкрити його, але промайнуло десять хвилин перше, ніж змогла підвести ся і перейти по хаті. Знайшла ножа, стала на вколішки і почала в божевільнім страху відкривати. Руки тремтіли мов в п'яниці і кілька разів порізала ся; потім раптом, покришка медальону відскочила і вона схилила ся над медальоном.

Лише один раз глянула на нього і медальон випав з її безпомічних рук; відкинулася назад до стіни з зловісним,

жалібним стогнанем. Хвильку стояла пригудившись до стіни, потім мов стріла пробігла по хаті. Щось пошукала в шухляді бюрка. Втім розляг ся вистріл і вона впала тремтючи на підлогу, а її мозок забрискав килим.

ХІІ.

Сього четверга захоплена шумлива юрба зібрала ся на Вол-Стріті незадовго перед девятою годиною; галерія біржі була переповнена, перед дверима — повно народу.

У всіх розмови були про льондонські котіровки; в кожного на обличчі — чекане і жах, що здавало ся носив ся в повітрі. Всі знали, що настає рішучий момент боротьби, що так чи инакше все швидко вирішить ся.

Крізь сю юрбу продирав ся Роберт. Ніхто не зважав на нього, ніхто не пізнав його. Одїжна нїм була брудна, в болоті; капелюх пошарпаний, насунутий на голову, обличчя палало, очи почервонїли, хитав ся і йшов немов напомацьки. Він був п'яний.

Він дійшов до своєї контори, всунув ся туди і сїв в крісло.

— Дістаньте мені трохи віски, — задихуючись сказав секретареві. — Швидко!

Секретар дивив ся на нього здивований.

— Віски, — гукнув Роберт знову. — Хиба не чуєте! Та замкніть двері і не пускайте сюди нікого. Мерщій!

Той повернув ся і зник. А Роберт сїв в крісло втопивши очи в одну точку. Він йшов містом мов в сні. Одна ідея володіла ним і погнала його сюди. — Муркотїв весь час, поки йшов.

— Вол-Стріт, Вол-Стріт! Десята година!

Тепер раптом повернув ся і подивив ся на бюрко; потім підвів ся, підійшов до нього, і там зупинив ся нетвердо тримаючись на ногах. Він прочитав ранішні котіровки, потім глянув на годинник.

Було десять на десяту.

— А, — передихнув він — уратовано!

Секретар повернув ся, — Роберт схопив фляшку і став пити просто з неї. Потім сказав:

— Я написав вчора Джонсові і С-ці, щоб три мільйонів

передано було моїм маклерам. Подбайте, щоб се було зроблено. Та передайте маклерам, щоб продавали акції Тихоокеанської та Пригородньої як найшвидше, поки вони всі не зникнуть. Потім вертайтеся сюди і не пускайте нікого сюди, ні одної душі. Розумієте?

— Розумію, — відповів секретар і виїшов здивований. Насамперед він звелів своєму власному маклерови спродати кілька акцій Тихоокеанської та Пригородньої залізниці, що належали йому. Секретар ніколи не бачив, щоб ван-Ренселер так потеряв ся.

А ван-Ренселер стискав свої руки і бурмотів щось вїїнивши очи в стрілку годинника, що повзла поволі і тягнув з фляшки що стояла коло нього. Так тягли ся хвилини, аж поки стрілка не стала на десять.

Цікаво було подивитись тепер на сальо біржі з шумливою юрбою. Тисячі людей стовпили ся в однім місці і, кр-ли вибила десята, розлягли ся скажені крики.

Акції Тихоокеанської і Пригородньої залізниці! Тихоокеанська й Пригородна! Ніхто й не думав сьогодні про які інші акції, і дрібніші фірми позачиняли свої двері, не зважаючи ся вести свої справи при таким настрою. Хто стояв біля апарату, читав, що ціна акцій Тихоокеанської й Пригородної 157¼, 157½, 157¾ і так далі. Читаня акцій Тихоокеанської й Пригородної нагадували собою читаня двох дивоглядів, що звивають ся в смертельних обіймах, і ван-Ренселер спостерігаючи се ше раз почувив себе вільною людиною. Жах вже покинув його; захоплене вигнало алькоголь з його мозку, і як він ще був паний, то лише від запалу боротьби. Кожда нова цифра була немов удар сокирою нанесений його ворогам; оден — батьком, другий ним самим, третій Шрайком і т. д. Сціпив руки і швидко бурмотів як той, що стежить за боем: Так їх, так! Геть їх, геть з ними. І апарат показував далі: Тихоокеанська й Пригородна — 100 по 157½; Т. і П. 500 по 157¾; Т. і П. 3000 по 157¾; Т. і П. 10.000 по 157¼ — і так майже без перерви. Там внизу на улиці кричала несамовита юрба; зверху, здавало ся, що дивиш ся в колодязь повний тремтячих тіл.

Так проповзло пів години; і Тихоокеанська й Пригородна ше держала ся. Ван-Ренселер одержав підмогу, але очевидно мав її і синдикат. Вол-Стріт ніби поділивсь на

два табори і пообіцяв не помилувати нікого. Боротьба провадила ся далі, і стрілка годинника посувала ся до 10 год. 45 хв. Нарешті акції посунули ся в гору — 157 $\frac{3}{4}$ найвища цифра за сей день. Ван-Ренселер ковтнув віски і подзвонив.

— Слухайте, — сказав він хапаючись задиханому секретареві. — Настала кріза; вийдіть хутше і кажіть кождому, що арканська палата подвоїла тарифи Тихоокеанської й Пригородної залізниці. Сю звістку підхоплять ще кілька чоловіків. Потім зачекайте пять хвилин не більше, чуєте? І оповістіть, що я хочу обезцінити акції і що за мною батько і Шрайк та інші.

Секретар хитнув головою і зник, а ван-Ренселер вернув ся до апарату. Коли настала хвилива павза, він підійшов до вікна і визирнув на улицу. Потім знов апарат почав — акції Тихоокеанської й Пригородної ще держали ся. Ван-Ренселер знав, що апарат на кілька хвилин спізнюеть ся супроти ринка і нетерплячка брала його. Потім він взяв олівець і почав рахувати, нашвидку пишучи своїми тремтячими руками.

Він двацять сім мільонів вклав в сю справу. Він заплатив ріжницю одної і трьох чвертий акцій, але з погляду спекулянтів Вол-Стріту в сім не було нічого надзвичайного. Велике вражінє справляло на ван-Ренселера те, що з кождим доляром на який знижувались акції Т. та П., він вигравав мільон і три чверти долярів від тих, з ким боров ся. А коли б вони йшли в гору і продержались до призначеного часу, він був би винний тільки ж своїм ворогам. Раптом апарат застукав знов, було пять до одинацяті, а акції Тихоокеанської та Пригородної ще держали ся — 157 $\frac{5}{8}$, 157 $\frac{3}{8}$, 157 $\frac{1}{2}$. Він допив фляшку і вибіг з контори; за кілька хвиль він опинив ся на улиці.

Тисячі людей бігали безладно з переляканими очима. До вуха ван-Ренселера доносило ся з ріжних місць: „подвійна тарифа”, „зруйнувати їх”, „обидва ван-Ренселери”, „Шрайк”. Він спішив на біржу. Яко члена біржевого товариства його допущено в се пекло, де істерично кричали давили оден другого люди, продираючись до місця продажі ван-Ренселер глянув на цифру — 157. Тут розлягали ся ті крики, що й на улиці: „подвоєні тарифи, ван-Ренселери” та инше; раптом побачив поруч себе величезну постать

чоловіка, що вимахував папером і ревів голосом, який покривав всі крики. Се був маклер ван-Ренселера, найкращий з них, і коли ван-Ренселер почув його голос, серце йому манже перестало бити ся. Рішучий момент настав.

— Пропоную дваїцять тисяч акцій на три дні! Пригородній дваїцять тисяч 157, 157! Дваїцять тисяч акцій на три дні по 156 $\frac{7}{8}$, 156 $\frac{3}{4}$.

І тоді знову зняв ся крик і переміг голос маклера. Зі всіх кобів дунали крики.

— Тисяча акцій по 156 $\frac{1}{2}$; три тисячі акцій по 156! 156! 155 $\frac{1}{2}$.

Ван-Ренселер, п'яний від успіху, несамовитий, блідий потрясав руками в повітрі і кричав мов божевільний:

— Геть! геть з ними! Геть! Топчіть їх! Душіть їх, ще, ще!

Він знав тепер, що переміг; се почуло ся в повітрі; всіх обхопила паніка — дикий, скажений вихор, що все нищив на своїй путі. Почало ся! Почало ся! Не було вже тепер покупців, ворог віддаляв ся, він був побитий! І ван-Ренселер кричав та сміяв ся мов в горячці; юрба, що щільно оточила головний апарат, також скаженіла від жаху або від радости — з огляду на обставини. Тут були такі, що губили при кождім пониженю мільон — сі мільони забирав ван-Ренселер. Сі люди бачили перед собою страшну руйну. Вони в нестямі кричали, пропонуючи акції по 156, 155, 153! Але покупців вже не було.

Так налетів ураган у всій своїй люти; вже не паніка була, а хаос і руйна. Акції нарешті впали; і всі, хто підтримував їх, були зруйновані, а публіка з великого страху накинула ся на них і добила їх. Ціна спускала ся вже не дрібними числами, а цілими, вже на три, на пять, на десять долярів. Швидкість зниження залежала тільки від часу, потрібного на телеграму, яка б поширила паніку по всій країні, від часу потрібного для одержання маклерами дорученя продавати акції за яку будь ціну. А в той час агент ван-Ренселера з ревучим голосом добивав акції, знижуючи ціну на пять, на десять долярів, пропонуючи купити в нього дваїцять тисяч акцій.

Хвильоване се все зростало; нарешті ван-Ренселер не витримав довше, вибіг з юрби, сів на стільци, сміяв ся і плакав, мов змучена дитина. Минуло пів години перше,

ніж він опанував себе; тоді акції Тихоокеанської і Пригородної коштували сімдесять шість; нарешті знайшли ся покупці — спекулянти, що стали грати на понижене, сподіваючись на дальше підвишене. І ось нарешті страшна паніка скінчила ся. Ван-Ренселер вважав девяность за дійсну цінність акцій Тихоокеанської і Пригородної, і тому звелів маклерам скупити решту акцій.

ХІІІ.

Наш герой продер ся крізь тісну юрбу людей, що кричали, кляли, рвали на собі волосе, грозили в небо кулаками — всіх сих людей, які втерляли все, що мали, і бачили перед собою руйну і голод. Се було страшне, пекольне видовище; але ван-Ренселер не звернув на се уваги — мав досить власних почувань. Почування його не легко описати: се були почування людини, що одержала по сімдесять чи вісімдесять долярів на кожду з мільона чи двох мільонів своїх акцій; людина яка в пів години зробила ся найбогатішою людиною в Нью Йорку. Ван-Ренселер старший прибіг кульгаючи в контору сина кілька хвиль згодом і обняв сина

— Роббі, — бурмотів він, — Роббі.

Нічого більше не міг висловити, бо задихав ся. Слідом за ним зявили ся Шрайк і троє інших, всі пятеро джентльменів, не тямючи себе з радощів співали, пританцювували та обнимали ся.

Кажу — пять, бо ван-Ренселер молодший, хоч як се дивно, мало брав участі в їх захопленю. Впав в крісло і сміяв ся нервово, коли батько відлічував неймовірні суми, які він виграв, і серце його колотило ся радісно; але митю став похмурим, дивив ся в одну точку і тремтячі руки його хапали ся за все безладно.

— Бідний Роббі! — сказав щасливий батько; видно як він змучив ся. Ось, випий краплину! Він здивував ся, коли Роббі випив все, до дна.

Але напружене минуло; зник важкий тягар і повернув ся раптом нервовий настрої. Поки інші були ще в такім настрою, що могли обнимати ся, він встав, попросив його вибачити і вийшов.

Вийшов на улицу, де люди все ще голосно кричали в

розпущі, і не зважаючи пройшов повз них. Він йшов без ціли зсунувши брови і стискаючи п'ястуки силкуючись в душі весь час думати, що тепер він найбагатша людина в Нью-Йорку. Але се йому не вдало ся. І тоді він сів в киб і сказав куди їхати.

За кілька хвилин він опинив ся на березі, де стояла його „Комета“. Море було бурхливе; вітер скаженів, і навіть в затоці здіймав великі хвилі; але Роберт про се не думав, вибіг на палубу „Комети“ і покликав капітана...

— Пускайте пари! — кричав він, — і рушайте як мога швидче.

Капітан остовпів і вирячив очи.

— Куди ж тепер їхати? — скричав він.

— В море! — була відповідь.

— Але ж буря? Певне...

— До чорта з бурєю, — кричав Роберт ван-Ренселер, — Рушайте в море, кажу вам і увезіть мене з сього міста. Розумієте? Чого стоїте?

— Але половина екіпажу на березі, містер ван-Ренселер, і запаси...

— Я Вам сказав, щоб ви все приготували, — кричав ван-Ренселер. — Робіть як кажу і не сперечайтесь. Дістаньте, що можете, і як тільки можливо буде, рушайте геть від сього міста. Ідіть!

Він відвернув ся і пішов в каюту. Коли люди зійшли ся на палубу і внизу розводили огонь, він сидів перед другою фляшкою; коли ж нарешті „Комета“ виплила, він звалив ся на стіл зовсім п'яний.

Він лежав так нічого не тямлючи, а машина працювала і яхта вже виплила з затоки, прорізуючи бурливі хвилі. І коли вже вони вийшли на отверте море і велетенські хвилі стали бити ся об яхту, ван-Ренселер розкрив очи очунавши від падання на підлогу; яхту дуже качало.

На силу підвів ся з підлоги, хапаючись за стіл. Все хитало ся навколо нього; яхта майже лежала на боці, коли летіла з греблі. Море ревіло скажено, дико; якийсь час Роберт не розумів, де він.

Потім увійшов капітан.

— Ми вирушили, пане, — сказав він понуро; — куди хочете їхати?

— Мені однаково, — відповів Роберт. — Ідьте, куди

хочете, тільки дайте мені спокій.

— Гаразд, пане, — сказав капітан. — Ми поїдем на північний схід, — найбезпечнійше йти бурі на зустріч. Завтра рано ми вже перепливемо пісковату мілізну.

З сими словами він повернувся і вийшов, хитаючи головою. Він чув, що властитель „Комети” сьогодні виграв на біржі мільйони, а виглядав так, наче їх програв.

А ван-Ренселер сидів при столі один з своїм жахом.

День минав; сонце сіло, стало темно і буря знов люто заревіла. Весь час ван-Ренселер то сидів тремтючи в кріслі, то качався по підлозі, п'яний. Всю ніч не знав, що робилося навколо; не думав ні про килячі вали, що громадилися по над ним, підкидали яхту високо на своїх хребтах або з страшною силою скидали її в безодню; не знав ні тяжкої праці чотирьох людей біля керми, які силкувалися увесь час держати ніс проти бурі.

Він нічого не помічав, аж поки не відчув страшного товчка, по яким розлягся такий тріск, немов щось зломалося в самім серці корабля. Тоді він вирячив як баран очі, подивився навколо, почувачи що рух яхти змінився, що вона крутить ся назад і вперед і що удари хвиль стають дужчі.

Раптом двері розчинилися і влетів капітан.

— У нас зламався винт, — хриплим голосом вимовив він. — Машина попсувала ся.

Ван-Ренселер дивився на нього, не розуміючи в чім річ.

— Що стало ся? — спитав він.

— У нас зломився винт, — перекричав капітан шум моря.

— Ну, що з того? — спитав Роберт. — Що то мене обходить?

— Ми безпомічні! — кричав капітан. — Безпорадні! Ви не розумієте? Нас несе буря, ми розібемо ся о скелі!

Ван-Ренселер стояв ухопившись за стіл і встромивши очі в одну точку; напівсвідомо повторяв слова капітана, бо значіне їх не було вповні ясне для його затуманеного мозку: „безпомічні, нас несе буря, розібемо ся о скелі”. І раптом він побачив дикий погляд капітана і підскочив до нього з криком: „Я не хочу йти на скелі. Ні, ви збожеволіли! Робіть же щонебудь! Геть!”

Капітан побачив, що він п'яний; але переляк швидко витверезив Роберта, як се зробило раніше захоплене.

— Де ми? — кричав він. — Де ми?

Сграшний удар потряс яхтою; вона захитала ся і закрутилась, і обидва в жаху чекали, що буде; потім коли яхта знов підняла ся, капітан сказав:

— Ми коло берега Мена, в пятидесяти милях; але нас жене вітер, і ми нічого не можемо вдіяти. Як що не надійде поміч, ми загинемо.

— Поміч повинна прийти, — кричав ван-Ренселер, зрозумівши нарешті, в чім річ. — Ви збожеволіли? сього не може бути!

Він попростував до сходів, щоб підняти ся на палубу; капітан за ним. Коли розкрив двері, зупинив ся, вражений силою бурі. Було темно; але вітер мов лютий звір бив його по лиці, бризки з свистом кололи мов град. Роберт стояв довго і бачив, як ракета підняла ся від палуби і розрізала небо; тоді хитаючи ся повернув ся до каюти.

Тепер він розумів своє становище, і в душі його лишив ся самий жах. Хитаючи ся ходив туди й сюди по каюті, грозив в повітрі стиснутими п'ястуками і кричав в божевільнім жаху: Боже Боже! Не може бути, се брехня! Уратуї нас! Що нам робити? Капітан відвернув ся від нього з гострою відразою і пішов на палубу сповняти свої обовязки.

А Роберт навіть не помітив сього; все бігав туди й сюди, несамовитий, божевільний. Все в нім вмерло, oprіч дикого звіря, як що, правда, було що инше колись в нім. Він хотів жити, хотів на землю, він властитель сотки мільонів долярів, він, він! І невже він мусів затонути мов щур в клітці! Його крики перемагали бурю; він кликав Бога, плакав, молив ся, кляв; і в той час скажена буря вила, скавчала мов дикий звір, що намагав ся заволодіти ним, і гнав малу яхту перед собою на її загибель. Нікого не було, хтоб почув його, щура в клітці, хоч він так скаженів, що піною відкрили ся уста.

Так минула година, дві; в далині заясніло і настав день. Ван-Ренселер ще кричав, хоч такий вже був безсильний, що ледви міг стояти, коли двері каюти широко розчинили ся і увійшов капітан, білий, з міцно сціленими устами.

— Все скінчено, пане, — сказав він — Ми пронали.

Очи властителя блиснули мов у маняка.

— Що ви хочете сказати? — крикнув він.

— Підійміть ся на палубу і побачите! — сказав капітан.

Ван-Ренселер кинув ся на палубу тримаючись за двері; він дивив ся навколо себе, але з початку нічого не бачив, нічого не розумів, крім свого власного жаху. Неймовірний хаос стояв навколо; яхту мов кульку підкидало величезними хвилями; навколо знимали ся хвилі мов гори, яхта осіла вниз, поринула і ван-Ренселер задихав ся з переляку; потім велика накопичена гора насунула ся на яхту, і знов яхта підняла ся вище, вище, на самій гребінь і летіла з швидкістю експресу, а розлючена водна стихія шипіла, ревіла, стогнала, грохотіла навколо неї.

З вершка гори-хвилі ван-Ренселер кинув оком навколо і крики завмерли йому на устах. Пів милі від них було видно беріг — дикий, пустинний, страшний беріг, з острими скелями, з земилосердними залізними скелями — гибель не минула, страшна!

Се видовище знищило останній атом душі ван-Ренселера. Він вив, скарчав, стогнав; кинув ся б на палубу і качав ся б по ній мов тварюка, як би інстинкт самоохорони не змушував його тримати ся за баляски. Стояти тут цілomu живому — і з кожною стопою посувати ся на зустріч смерті! Бути безпомічною забавкою у власти сих лютих, неблаганих сил! Се було занадто! Се було занадто! Він ставав божевільним, ставав звірюкою, ідіотом! Він кричав, реготав ся, ридав: але слова його вже були без змісту.

Він втопив очи в чорні скелі, що височили перед ним; коли яхта наблизилася до них, почули ся звуки далекозвучні, стихійні, космічні.

Оден тільки раз ван-Ренселер повернув голову, щоб побачити, як матрози кидають в останній марній надії котву; бачив як закрутила ся яхта, як хвилі підняли котву, змели її, подерли канати, мов нитки.

Потім він побачив, як люди старали ся спустити човна; він кинув ся туди й чекав. Не помагав їм, але коли човен опинив ся на воді, він скочив в нього, відштовхнувши одного з матрозів. Кілька людей ще скочило вслід за ним, потім крикнули „досить!“ і вони штовхнули човен і

миттю його віднесло від яхти. Ще хвилинка — велетенська хвиля вдарила в човен і поглинула їх.

Ван-Ренселер виринув задихуючись, ще божевільний від жаху. Човен був близько; він напружився і схопив його. Біля нього друга людина, матроз, простягала руку до човна; поки хвилі крутили ними, матроз схопив ногу ван-Ренселера і силкував ся вдержати ся так. Але той скаженолютий вдарив його і відкинув від себе. І ось ван-Ренселер сам висів вчепившись в човен, що гоїдав ся по хвилях.

Була се страшна боротьба: хвилі давили його, били, заливали його; але з розпучливою енергією чепляв ся за човен силкуючись голову тримати понад водою, а хвилі несли його все ближше до залізного берега.

Не зводив очий з свого дивоглядного ворога з відкритою пащею і величезними острими зубами, що готовий був поглинути його.

Ось вони сі скелі — високо над його головою; ревіне валів вливало ся в його уха, в його душу, приголомшувало його, жахаючи сей бідний тремтячий клубочок життя, що уявляв він тепер з себе. Потім раптом відчув, як його захитало немов би був на верховитю дерева, а тоді понесло в гору вище, вище, просто на хитку височінь запіненого гребеня.

Він кричав, здригав ся, немов побачив страшний, що душу морозив сон. Але хвиля підхопила його, він почув що заволоділа ним і понесла з початку ловолі, а далі швидче, все швидче, з швидкістю кулі і підкидаючи, потрясаючи ним, вдарила ним о зубчасті скелі. Розбила обличчя, розчалила члени, роздушила голову мов яйце, і останні іскри його життя вилетіли з нього.

XIV.

Поділяю відразу Рескіна до „патетичної фальши” і не маю наміру твердити, немов хвилі мали якісь почуття до ван-Ренселера. Се просто випадково стало ся, що вони схопили його в обійми і вдарили ним о скелі цілий день; що одна по другій змагали ся заволодіти ним і тратили всю силу підкидаючи ним, аж поки він втертяв всяку подібність до людини. Аж в ночі, коли вітер утих, вони винесли його на беріг, вищукали маленьку ямку і поклали його на пісок.

Се було спокійше місце; не чути ніяких голосів, крім голосу хвиль, і вони всю ніч відвідували одна по другій беріг і гоїдали тілом туди й сюди при срібнім місячнім сяєві. Коли настав ранок, тіло розпухло і поснігло; лежало напівприкрите піском.

Засяло сонце, а тіло лежало спокійно, непомічене ніким, хиба тільки незчисленними малими сотворіннями, що повзали незграбно хитаючи в повітрі довгими клешнями. Швидко одно з них виповзло на обличчя і вчепилося клешнями губи; і інші приповзли швиденько на сю добірну здобич. Добірну, бо хиба ж для утворення тіла ван-Ренселера не збиралося протягом сорок років по всій землі самі добірні і дорогі річі? Пригадаймо черепа, дичину, птахів, смачні пряні соси, солодощі — всі сі меню на рожевім оксаміті з добірними французькими назвами.

Хиба тисячі людей не працювало що дня, щоб приготувати сі речі і подати їх на кристалі на сріблї сьому коштовному тілу, одягнути його, дати притулок, зрівняти всі його стежки на сім світі? А тепер воно лежить на піску, і його зїдає безліч голодних крабів.

Настав другий день, і вже по обіді два човни рибацьких плили повз і оден з рибаків помітив тіло. Причалили, гукнули на другий човен, що мабуть розбився корабель і треба його пошукати і виїшли на берег подивитися. Підійшли до тіла, чи того, що мусіло бути тілом. Одїж була майже ціла і оден обдививши витягнув з кешені чудовий золотий годинник, що колись коштував був в Женеві 1800 долярів. Се зацікавило його і став швидко далі шукати; знайшов гаманець, повний гроший і картки — замащені, брудні; на них можна було прочитати написане, і рибалка закричав: Боже, се Роберт ван-Ренселер!

— Хто се такий Роберт ван-Ренселер? — спитав здивовано другий,

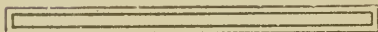
— Ніколи не чув про нього? Е, сеж найбагатїйша людина в країні, — відповів перший і з пошаною глянув на тіло; але товариш його лише коротко сказав:

— Хто б він не був, але смердить він як чорт!

А другий човен швидко повернувся, щоб повідомити про розбите „Комети” і про те, що знайдено ще кілька тіл. За кілька годин чутка дійшла до Нью-Йорку викликавши нову паніку на Вол-Стріті і страшний сум в осиротїлій

родині нещасливого мільонера. Вечірні газети оповістили, що „останки” Роберта ван-Ренселера привезе спеціальний потяг до Нью-Йорку. Останки зустрінuto було пишню, як і годило ся. Аж за два дні відбув ся пишній, багатий похорон, описане якого можна було б навести з газет, але від цього затагло ся б оповідане. Досить сказати, що церемонія відбула ся в великій церкві пятого Авеню і що весь цвіт столиці був на ній. Велебний доктор Летюс Спрей виголосив найкрасномовнійшу з своїх проповідий на тему: „блаженні мільонери, бо вони наслідували землю і не можна відібрати її від них”.

КОНЕЦЬ.

КНИЖКА

се

НАЙБІЛЬШИЙ ПРИЯТЕЛЬ!

Петрії й Довбушуки. — І. Франко	80ц.
Кухар (як варити і печи)	75ц.
Розбійник Кармедюк, 6 томів	2.40
В неділю рано зіле копала	85ц.
Як писати листи	75ц.
Перший том Кобзаря Шевченка	1.00
Наша Дума (укр. пісні з нот.) брош. 1.50, опр.	2.00
Коротка Історія України	40ц.
Буквар	25ц.
Друга Читанка	30ц.
Трета Читанка	30ц.
Четверта і пята Читанка	50ц.
Граматика української мови	40ц.
Царська Росія і Українська справа	50ц.
Жовнірські оповідання	20ц.
Рухомі забави і гри	30ц.
Український Співаник	40ц.
За сестрою	25ц.
Фільзофія Штуки	50ц.
Хмари, Чари, Жарти і Оповідання	15ц.
Пророцтва Михальди	20ц.
Русни а Москалі	15ц.
Провідник до науки англійської мови	1.50
Початки релігії	25ц.

Пишіть за катальогом книжок в яким поданий короткий опис книжок, а який висплаємо кождому даром. Як вам треба яких небудь других книжок напишіть до нас, а ми вам вишлемо.

Замовленя разом з грішми присилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE.

Box 3626,

Winnipeg, Man.

ЧИТАЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді, яка виходить тижнево по 12 і 16 сторін.

Український Голос коштує на рік 2 доляри.

Український Голос подає найбільше вістей з України, дописий з життя Українців в Канаді і ріжних вістей з Канади.

В Українськім Голосі знайдете наукові статі, оповіданя, смішне і ріжну всячину.

Запренумерувавши собі Український Голос, будете мали в нім найліпшого приятеля, з яким ніколи не розстанеться.

Передплачуйте отже Український Голос і заохочуйте других до передплати сеї часописі. Нехай не буде ані одної української хати в Канаді, в котрій не знаходив би ся Український Голос!

Передплату посилайте на адресу:

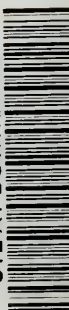
UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

WINNIPEG, MAN.

Як потребуєте яких книжок, пишіть за ними на повисшу адресу.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
18 05 11 007 3
39 09